

Vsebina zvezka za mesec april:

1. Ferdo Kozak: Pesmi	193
2. Juš Kozak: Šentpeter. (Dalje prihodnjič.)	195
3. Dr. Ivan Prijatelj: Dostojevskij. (Dalje prihodnjič.)	202
4. Angelo Cerkvenik: V vrtincu. (Dalje prihodnjič.)	211
5. Karlo Kocjančič: Iz zbirke «Večna plamenica»	218
6. Václav Burian: Doneski k starejšemu češkemu repertoarju v slovenski dramatik. (Konec prihodnjič.)	220
7. Jernej Jereb: Suženj demon. (Dalje prihodnjič.)	224
8. Jos. Kostanjevec: Prijatelj Tine	230
9. Avgust Žigon: K. Rudež Levstiku: 12 pisem. (Konec.)	237
10. Književna poročila	245
Fran Albrecht: Epilog «Veroniki Deseniški». (Konec prihodnjč.) — Janko Glaser: Janko Kersnik, Izbrani spisi za mladino. — Jože Rus: M. Kabaj, Cerknisko jezero in okolica. — Janko Samesc: Ivan Cankar, Il servo Bortolo e il suo diritto. (Konec prihodnjič.)	
11. Kronika	255
J. Samesc: Italijanski prevodi Cankarjevega «Hlapca Jerneja». — A. D.: Suprarealizem.	

„LJUBLJANSKI ZVON“

izhaja v posameznih zvezkih ter stane na leto 120 Din, za pol leta
60 Din, za četrt leta 30 Din, za inozemstvo 140 Din.

Posamezni zvezki se dobivajo po 15 Din.

Odgovorni urednik: Fran Albrecht.

Uredništvo ne vrača rokopisov, ki jih ni naročilo.

Upravništvo se nahaja v Prešernovi ulici št. 54.

Last in založba «Tiskovne zadruga», r. z. z o. z. v Ljubljani.

Tiska Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani.

Ferdo Kozak / *Pesmi*

Vinska

Hej, pijmo, le pijmo, saj vsi smo pijanci!
Po svoje srce vsak zaliva,
po svoje ga kaže, ko najbolj ga skriva —
Hej trčimo, znanci-neznanci!

Po ustih ti, sosed, otipal sem žilo:
pomalem ga sreblješ, tvoj jezik izbira,
za mizo življenja sediš rogovilo
in pamet — človeški napuh,
v svet božji ti okno odpira.

In tebi se kaplja, ki nisi je vreden,
po bradi nedolžna poceja —
požrešen si, bratec, pogled te srbi
le dokler ti trebuh pri srcu leži,
kjer blagrov ni zate — usiha i žeja.

Ta bližji mi je, ki po tleh ga razliva —
i dušo razsiplje neveden —
najdražji pa ti, ki srce ti je njiva;
tih z vincem zalivaš nevidne kali,
da pesmi ti roža prikljuje iz grla
in sladka, samotna v polnoč zadehti.

Ah peti, izpeti, kar v dnu se preliva,
goreti! — kot bil od ljubezni bi nerazodete
v daritev razkošno poslan.
Od solnca, ki nikdar oko ne uzre ga,
užgana ti žeja vso dušo razriva,
ob mlakah gasiš jo in v jasnih studencih
in kakor čebela si zvrhan, pijan
od sreče, od zlega, od vsega.

Hej pijmo, le pijmo, saj vsi smo pijanci!
Hej trčimo, znanci-neznanci!

Neznanki

Ah, koliko odbleskov se za kratek hip na naših src gladinah razgori,
kot bi se z daljnih potov nepoznanih solnc
utrnil nem pozdrav.

Ah, koliko trenutnih sreč nas kakor blisk vse razsvetli,
da zmedeni še tipamo v nebo z očmi,
ko že zastira pozabljenja jih usmev.

Tako glej, lega vse — vse česar izživeti dano ni,
v najgloblje hrame naših duš — zakladi mrtvi,
ki komaj v snu še najde k njim odmev bežečih dni.
Le kadar sredi strnjenih samot glas zemlje zazveni:
plamenov snopi na križpotih zagore,
razpenjajoči glorio bogastva tajnega do zvezd
in žgo srce —
ta bolno = sladki klas, ki večnosti zori.

Bojim se ur . . .

Bojim se ur — ne tistih, kadar v duši v jarkem se sijaju
razpno zavzetij slavnostnih šotori,
da sem kot tempelj ves od radostnih soglasij razsvetljen;
in kadar vse, kar cvetja zmorejo človeškega srca vrtovi,
od slastnega razkošja gnano v večno dlan razliva svoj najtišji sen.
Ne teh, bojim se ur, ko hlad pokoja pogasi visoki žar ekstaze
in se v nezgiben, zlat usmev zlijo notranjosti vodé:
takrat kot brat med brati rad bi segel v drago dlan
(zaradi doma in prijateljstva zemlje),
kot bel, strmeč oblak sem od ljubezni ves užgan,
pa od nevere slep ne vem, komu
bi izjecljal sladkost, ki mi duši srce.

Pismo

Vaš list mi vlil v srce je kapljo čistega veselja.
Imate dom — v desnici strmi
se vaša plaha je ročica odpočila;
vso kratko pot od danes v grob
ljubezni sla v brezčasja ognju je upokojila.
Hodite verno, nočem reči srečno,
(saj sreča je le pust fantom sebičnih src,
bojazen, ki rasti ukaze rada bi pred solncem skrila).
Bodite kakor roža, ki zaradi luči je svoj cvet razvila,
ki cela se v skrivnostne struge svoje vere je prelila
in ki brez nje in le brez nje bi omahnila, usahnila.

Juš Kozak / Šentpeter

(Nadaljevanje)

Ko je Marija vstala, jo je tako zgrozilo blazno borenje mladega človeškega življenja s smrtjo, da ni mogla več prenesti. «Še eno noč in znorim!» je mislila. V resnici ni vedela, kje stoji. Kar opotekala se je skozi vrata. Podojila je kričačka in ogrnila ruto. Stopila je k župniku.

Rožman se je prestrašil, ko jo je zagledal. Pred njim je stala lepa žena, kateri je z obraza odsevalo veliko trpljenje. Nič ni dejala, niti pozdravila ni, izmučena je sedla na stol.

Ko jo je gledal pred seboj, se mu je zasmilila in zazdela tako uboga, da bi ji ne mogel priliti kapljice tolažbe.

Stisnil ji je roko ter je čutil, kako je ledena.

«Ne morem več, gospod župnik. Vse je že storil, tolikrat me je že preklel, a kar se sedaj dogaja, je zame prehudo.» V prsih se ji je utrgalo in krčevit jok je pretresel telo.

Rožman je molčal.

«Svetujte mi, kaj naj storim? Meni so opešale moči.»

Župniku so žarele oči in trde poteze so se mu zarisale okrog ust.

«Marija, ti si ustvarjena za življenje. Kar je zapisano smrti, mora umreti!»

Zgrozil se je nad lastnimi besedami. Marija je šele sedaj občutila vso strahoto resnice.

«Slabi smo, Marija, taki ubogi slabiči, da drug drugega vlečemo s seboj v grob. Zato, ne obupuj!»

Hodil je po sobi, opletala mu je dolga črna suknja, da se ji je zdelo, kakor da bi ga nosil notranji vihar. Nobene miline ni bilo v njegovem obličju, bil je človek, ki se je ravnokar sklonil pred neizrekljivo grozo zakonov življenja.

Marija pa je šepetala: «V čudež verjame, ne veste, kako goreče moli in kaj se mu vse prikazuje.»

Župnik je pomislil, izraza ni izpremenil. «Ubog človek! Čudeži prihajajo od znotraj, ne od zunaj. On veruje v zadnjega, ne bo ga čakal. Pusti, Marija, vsaka tolažba za človeka, kateremu se zemlja že pod nogami podsipa; je tolažba. Človek je strahopeten in preden gre v večnost, bi rad božje zakone na glavo postavil. Svet se vrti le okoli njega. Ah, če bi vedeli, odkod smo prišli, bi vedeli, kam gremo. Kdor še ni v življenju pogledal nazaj, se ne upa naprej!»

Tako se je razvnel, da je govoril nepremično stoje: «Kdor še v življenju ni zatajil samega sebe, se ne bo mogel združiti z Njim, ki ne pozna nikogar. Veruj, Marija, malokomu je dano govoriti z živim bogom, zato se oklepajo mrtvih.»

Krčevito je stisnil Mariji roko in ona se je čutila potolaženo, čeprav ni razumela vsega, kar je govoril.

«Marija, kar ti morem, to ti svetujem. Vem, da boš vse preslesla, ker je v tebi moč duha in srca.»

Vstala je. Bila je polna zaupanja, tako čista v srcu, da je sklenila vdano trpeti.

Ko je zaprla za seboj vrata, je obstal župnik sredi sobe in gledal za njo. Misli mu niso dale pokoja. Zopet je meril sobo, se naslonil na pult in se sklonjen zamislil.

«Kako sem rekel? ... Z živim bogom govoriti ... Pogledati mu v oči ... Grozo njegovo ljubiti kakor lepoto ... In nič več dvomiti? ... Ali je dano tako doživetje? ... Tem materam je dano. Gredo mu nasproti po ravni cesti in se ne izprašujejo: kam? O, če bi mi enkrat v življenju, v eni sami besedi ali dejanju vzkipela Njegova volja, da bi pozabil samega sebe, potem bi lahko mirno zatisnil oči ...»

Dolgo je sedel in premišljal. Opoldne so zvonovi pozdravili solnce, ki je za hip obstalo na nebu. Župnik je dvignil glavo in ustnice so šepetale: «Razsvetli me, Večni! Samo enkrat in potem me poklič!»

Marija je storila, kakor ji je svetoval župnik. A čutila je od dne do dne, da se bliža konec. Po cele ure je preležal mož kakor zamaknjen. Vrstile so se nato ure divjanja in prikazovanja. Zeba je živela ves čas pri njej. Stari Hostar ni mogel več videti sina. Le kadar ni bilo nikogar v sobi, je prišel potihom in tako zopet odhajal. Oči pa, vedno uprte v tla, so ga izdajale, da se noč in dan bori z jasnejšim spoznanjem, kaj se bo zgodilo.

Približala se je nedelja, god njenega moža. Na ta dan so romali farani ob šentpeterski cesti v Dravlje k svetemu Roku, zaščitniku pohabljenih na duši in telesu. Po kosilu so zapregli koleslje. Tako je storila tudi Marija, kajti Rok je veroval v odrešenje in čudež.

Z Marijo se je vozil hlapec, ki naj bi pomagal v cerkvi. Šentpeterska cesta je bila tiha in prazna, vsi so jo zapustili.

Držala je moža poleg sebe, zdel se ji je ves mil in blag. Besnost prejšnjih dni je splahnila, le krog ust in na čelu so se poznali sledovi.

Peljali so se po Večni poti skozi gozdček. Med smrekami se je Rok zasmel.

«Lepa zemlja, glej, kakšna drevesa! Z očetom sva že kupovala ta svet.»

Njegove oči so se pasle na solnčni livadi, omamljal ga je dražljivi vonj.

«Kajne, Marija, da še ozdravim? Ti ne veš, kako sem se naveličal. Ah, da bi mogel stopiti na zemljo, hoditi med travniki, drevesi, potem domov, to bi rad.»

Ona ga je gledala, srce ji je jokalo. Kajti on ni videl, da mu drhte roke. Začutila je, da jo hoče objeti, a ne more, tako trepeta. S težavo ga je podpirala. Molče je prosila hlapca pomoči.

«O, potem se vse popravi, vse se popravi, starega zapodim nazaj. Zmeraj me je šuntal. S fantom bova hodila v nedeljo v cerkev. S tvojim očetom se že poravnava. Neumnosti smo počeli, da smo ga odstavili. Sam napuh, Marija. — Glej tja! ali ni čedna hišica, s trtico zadaj, mize pod njo, pa kako pobeljena. Tudi pri nas bomo morali beliti. Na oknih imajo lepe rože. Dekleta so v hiši. Pomedeno pred hišo, da bi lahko na tleh jedel. — Vidiš, te le lipice ob cesti so slabe. Sežgane! Kar pri srcu zaskeli, če pomisliš, da bo kmalu zopet zima. — Kaj pa z našo ajdo? Je že zunaj? Tamle jo poglej. Ob cesti jo je prah zadušil, zgoraj bo nebeškolepa. Oh, kako je svet širok! Samo en košček bi ga rad prehodil. — Prekleta, to je petelin, poglej ga no! Mi res ne vemo, kaj imamo.» *Dobro risana Rokova življenja*

Nič ni ušlo poželjivim očem. Le enkrat se je vznemiril. Ko so bili na široki cesti, je vozil mimo njih Godežev Andrej. Bahato je podil razposajenega konja. Marijo je glasno pozdravil. Tedaj je čutila, kako je Rok umaknil roko ter se mu je obličje zalilo s krvjo. Čula ga je mrmrati: «Odpustiti, odpustiti!»

Na levi strani je gledala iznad nizkih hribov molčeča glava Krima, na desni so se daleč za polji svetlikale sive planine. Nobe- fo
nega oblacka ni bilo na sinjem svodu, razpetem nad zemljo, pokojno v nedeljski tišini.

Zavozili so v vas. Ženice so sedele na pragovih, kure so brskale po svežem gnoju.

«Dravljje!» je dejal Rok ter se ves vznemiril.

Okoli male cerkvice, z živordečim zvonikom, med mladimi lipami in jablanami so se trli ljudje. Na stojnicah so prodajali odpustke. Zateglo je pela beračeva lajna. Slepí in pohabljeni so žebrali ob cesti molitve, ta bolj s pojočim glasom kot drugi. Zvonček je klenkal. Za cerkvijo, kjer so ležali romarji v travi, je akrobat razkazoval svojo umetnost. V množici se je vse pre-

rivalo. V cerkev so se vsipale trume prihajačev in vsi, ki so že opravili, so se razgledovali, kam bi se podali. Preko ceste je stala mogočna gostilna. Že oddaleč so se čule harmonike; ples na prostem je bil vroč. Rezgetali so konji pred hlevom, vsepovsod se je pilo, na vrtu, v hiši, v veži, nekateri kar stoje. Na vrtiljaku so se na debeloglavih konjih vrtili dekleta in fantje, objeti čez pas, smehljajoči se, razgreti od pijače. Šumela so bela, oškrobana krila.

S težavo so vozili skozi gnečo po razvoženi cesti. Večkrat je bilo treba postati. Rok je upiral svoje oči le v cerkev. Marija je zapazila pred gostilniškim hlevom Godeževega in Zamejčevega konja.

Posadila sta s hlapcem Roka na voziček in ga peljala v cerkev. Ko je stopala po gostilniškem vrtu med mizami, zbitimi iz desk, je ugledala strica Luko, pred njim oba berača Škrjančka in Pušelca. Nalašč za Luko sta nategovala harmoniko. Na drugem koncu mize je sedel Godežev s postavnim kmetom.

Vlažnost in hlad premraženih sten jih je objel, ko so stopili v cerkev. V klopeh so zateglo molile ženice.

Zadaj za altarcem so se razvrščali v nizkem, temnem hodniku ljudje, noseči v rokah voščene roke in noge, vidne prošnje, kaj naj jim ozdravi sveti Rok.

Patron za vse rane telesa in duše, rezan iz lesa, je stal sredi altarja. Otroško okrogla so bila lica, nad njimi so vodene oči vdano pogledovale po cerkvi. Na odgrnjenem stegnu je kazal z ošpičenimi prsti krvavo rano, proti kateri se je stegal prijazen psiček.

Pravkar je vzel Matija iz košare veliko voščeno srce, ga molče nesel krog altarja in pri odhodu spustil srebrni denar v pušico. Nikogar ni pogledal, ko je stopal proti izhodu, kjer se je prekrizal: «Vrni mi hčer, sveti Rok!»

Marijin mož je goreče molil. Vzel je roko, nogo in srce. Marija ga je peljala krog altarja. Oči so se mu svetile od zaupanja, iz srca so vrele molitve, obupne in vroče.

«Pomagaj! pomagaj!» je slišala Marija. Ko sta prvič prišla iz temnega hodnika, je Rok spustil v pušico tri tolarje. Nato se je ozrl v Marijo in je prosil z očmi, da bi ga še enkrat peljala. Še bolj so mu žarele oči. Ves se je vsesal v svojega patrona.

«Stori čudež, daj mi roko, sveti Rok!» je molil. Vse je obljubljal, vsega se je kesal. Cekin je padel to pot v pušico. In tretjič je vrgel tri cekine. V srcu pa je obljubil, da bo sezidal svetniku novo cerkvico. 201

Nato ga je peljala Marija med klopi, sama je sedla na rob, da bi ga lahko čuvala.

Moliti ni mogla, preveč je trpeła. Z dlanmi si je pokrila obličje in čakala. Strašen prepad se je odpiral pred njo. Iz globine se je oglašalo: «Kaj si, človek?»

Rok pa je molil, kakor bi hotel do svetnikovega obličja povzdigniti srce.

Kmet, ki je sedel tam zunaj z Godeževim, je vstal, ko je še oddaleč zagledal Matijo.

«Načelnik, volički so naprodaj,» ga je pozdravil.

«Pogledava!» je dejal Matija, ki ni niti opazil, da sta prisedla h Godeževemu. Andrej je pozdravil, Zamejec je zamrmral nekaj v travo.

S kmetom sta pila polič vina ter se pomenkovala o vsem, le o volih ne. Andreja je grizlo, da je veljal Matija še vedno za načelnika. In vendar je baš danes, ko se je peljal mimo Marije, čutil, da bi se zavoljo nje najraje z vsemi pobotal. Če se je pa vmešal v pogovor, mu kmet niti odgovoril ni. Še enkrat se je cjunačil.

«Letos padajo cene, gospod Zamejec, košnja je bila slaba.»

Matija ga ni pogledal, odgovarjal je v mizo, obrnjen h kmetu.

«Ste z otavo že pod streho?»

«Nismo!» je počasi odgovarjal kmet. «Take že dolgo ne pomnim. Ne bi bilo treba prodajati!»

Andrej se je ugriznil v ustnice.

«Poglejva!» je odločil Matija in odšla sta brez pozdrava. Ko sta rinila skozi gnečo, je pripomnil kmet: «Godežev, ne? Očetu sem že prodajal. Fant ni neumen, bo!» Trdo je odgovarjal Matija: «Nikoli nič. Nima obstanka. Tak ne ostane na zemlji, ne pri gospodarstvu.»

Andrej se je pomešal med ljudi in pil na jezo. Vedno jasneje mu je vstajala pred očmi Marijina podoba. Z enim očesom je skrbno pazil, kdaj pride iz cerkve.

Medtem sta prišla Matija in gospodar v hlev. Zamejčevo oko je takoj presodilo: «Nisem se zmotil!»

Mogočna vola sta stala pri jasliah.

«Križasti je nevaren!» je dejal kmet.

Matija pa je meril. Spredaj čez prsi se mu roke niso mogle načuditi. Začudeno in boječje so ga gledale živali z velikimi očmi. Kakor bi vohale kri na njegovih rokah. Pošteno jih je moral razpeti, ko je sodil čez križ. Sklenil je sam pri sebi, da ne odneha od kupčije. Približal se je levemu od zadaj. Takrat je dvignil

križasti nogo in jo stegnil. Kakor je bil Matija visok, vseeno je omahnil in se naslonil na zid. Vol ga je zadel v prsi, tik pod srcem. Posinel je. Rčke so se mu tresle in pot ga je oblival. Pred očmi se mu je meglilo, obšla ga je čudna slabost.

«Saj sem rekel,» se je prestrašil kmet in pričel udrihati s palico po volu.

«Daj brinjevca,» je šepetal Matija ter se sesedal.

Oni ga je prijel pod pazduho ter ga vodil iz hleva. «Po Jesih stopim!» Matija je sedel na klopi, a slabost ga ni minila.

«Očetova smrt, za las je šlo,» je šepetal. Bolelo ga je v prsih, da si je grizel ustnice. Zatisnil je oči in se mrtvaškobled naslonil na zid. Močili in drgnili so ga z Jesihom. Parkrat je krepko potegnil brinjevca. Počasi si je toliko opomogel, da je lahko stal. Hitro je sklenil kupčijo, a volov ni več pogledal. Težko je dihal, ko sta šla nazaj v gostilno. Spotoma se mu je večkrat stemnilo pred očmi. «Mar si mi to namenil, sveti Rok?» je govoril sam zase.

Gneča pred cerkvijo je prenehala. Pričeli so podirati stojnice in tudi v cerkvi se je zredčilo. Le Rok je molil ves zatopljen in ognjeno so mu žarele oči. Skozi nizka vrata se je priplazil hlad od stene. Marija je vstala in ga odpeljala. Pogledala ga je in videla obupani obraz. Ko so se približevali gostilni, jih je ugledal Andrej, ki je obstal na mestu. Njeno obličje je v cerkvi pobledele ter izražalo tisto lahno trudnost, tako sladko za moški pogled. Andrej je trepetal. «Da bi jo mogel objeti čez pas.» Strastni pogledi so jo božali. Previdno jim je sledil. Le s silo se je premagoval, da ni planil k njej. Ponorel je od mogočne postave. Ko je stala za vozom, je našel priliko. Tiho se je približal, ona se je v hipu okrenila, začutila je vročo sapo na vratu. Tako se je prestrašila, da je skoraj zakričala.

«Lepa si, Marija,» je šepetal kot zli duh in dih žarečih ustnic jo je poljubljal.

Povesila je oči, za hip. Nato se je zravnala in molče stopila k vozičku. Začudeno jo je gledal Andrej. Srce ji je krčevito utripalo, prsi niso mogle utajiti razburjenja. Ni vedela, kam bi pogledala. Ko se je ozrla na moža, je komaj zadržala krik bolesti. V srcu jo je zapeklo. Tam zadaj je stal oni, na čigar prsih je bilo gori na Šmarni gori tako vroče, pred njo se je mučil mož, kateremu je prisegla zvestobo. Hlapec je zapregal, Marija pa ni vedela, kje stoji.

Tedaj se je približal kmet, ki je prodal vole: «Ej, saj ste vi Zamejčeva. Očeta bi bil kmalu vol ubil. Domov se je peljal!»

«Jezus!» je kriknila Marija, kakor da ji je sulica prebodla srce. Hitro je sedla na voz ter ukazala: «Goni!»

Andrej se je istočasno pognal na kozla ter komaj pričakal, da so mu zapregli. Nato je podil za njo.

Na vrtu pa se je pretegnil Luka: «Zdaj grem pa jaz na božjo pot!» se je zasmel.

Berača sta si pomežiknila: «Midva pa domov!»

«Le pojdiva. Če bi vaju jutri kdo vprašal po meni, recita, da sem se udril v zemljo.»

Luka se je podal na pot. Zvedel je, da se je gori v Tomačevem to jutro pričelo rojstvo njegovega potomca. Sladko se je smehljaj. «Mogoče že danes!»

Neopaženo sta se berača izmuznila iz gostilne. Škrjanček je skrnil harmoniko pod kozolcem ter se po prstih tihotapil v cerkev. Pušlec je že stal odkrit zadaj pri vratih.

«Pojdi od leve!» je zašepetal Škrjančku. Le tri postarne ženice so še čepele v cerkvi. Škrjanček se je zvil za altar. Nato je plezal po trebuhu, zvijoč se kot kača proti pušici. Pušlec je venomer kašljaj. Škrjanček je tipal, kjer je dopoldne zapazil skrinjico.

Popraskal je po tleh. Na vse pretege se je onemu pri vratih zaletelo v grlu. Tedaj je Škrjanček dvignil pušico, si jo tiščal na prsa ter si z drugo roko pomagal na prosto. Pod kozolcem je počakal.

«A?» je vprašal Pušlec.

«Je že v harmoniki. Težke ribce so se ujele vanjo!» Za živo mejo sta izginila tisti čas, ko so zupuščali cerkev.

«Za vse skrbi sveti Rok,» je modroval Pušlec, «še za prazen in strgan žep.»

«Pošten patron! Saj on ne ve, kaj bi z ribicami?» se je hahljal Škrjanček.

Po dolgem pričkanju sta se pobotala. Sklenila sta, da bo Škrjanček še to noč zakopal zaklad na Golovcu pod borovcem, kjer se je obesil Cene. Pušlec pa bo izginil za par dni k Savi. Le nerad se je poslovil. Pred odhodom je svojemu prijatelju pomenljivo pomežiknil in mu pokazal nož.

Andrej je zgrešil Marijo. Vozil je po bližnjici. Ko je bil že doma, je zaslišal na cesti peket njenega konja. Obstala je pred očetovo hišo.

Hitro je planila v sobo: «Oče, kaj je?»

«Nič! Vol me je oplazil. Le pojdi domov in se brigaj za svojega.» Videla je, da je močno bled.

«Naj pošljem po zdravnika?»

«Še kaj,» je dejal Matija osorno in si počasi pomagal v sobo.

* * *

V kamenitih telesih treh mater nocoj ni mogel nihče zaspati. V oni, samotni in oslepel, je ležal Matija ter gledal obličje smrti, ki mu je danes prizanesla. Marijine žareče oči so poizkušale izbrisati nad seboj Andrejev obraz. Srce je hotelo moliti, a ni moglo. Rok je strmel v svetnikovo podobo, a v duši se je že oglašal strašni dvom. Tam onkraj ceste se je smehljal Andrej, zamaknjen v krasno Marijino postavo. Čudne misli so romale nocoj iz telesa ene matere v telo druge.

(Dalje prih.)

Dr. Ivan Prijatelj / Dostojevskij

(Nadaljevanje)

2. **Kaznjeneč.** — Najznamenitejše kritično leto XIX. stoletja, leto 1848., ki je pretreslo Evropo s francosko februarско revolucijo in s srednjeevropskimi marčnimi revoltami, ni prineslo Rusiji sicer nikakih vstaj, pač pa je porodilo v nji mnogoštevilne za tedanjo rusko inteligenco značilne tajne cirkle, imenovane «kružki», v katerih je mladina živahno pretresala evropske dogodke in ideje. Skoraj slučajno je zašel v dva takšna krožka tudi oni Dostojevskij, ki se je bil že v osebnem občeivanju s kritikom Bjelinskim v neposredno predidajočih letih seznanil z glavno ideologijo, ki je najbolj razgrevala glave članom teh krožkov, namreč s francoskim začetnim socializmom.

Dostojevskij sam piše v enem prvih poglavij svojega «Dnevnika pisatelja» za leto 1873., da «se je bil takrat s strastjo oprijel» naukov Bjelinskega. O tem, kakšni so bili ti nauki, pripoveduje pisatelj naslednje: «Seznanil sem se z Bjelinskim, ko je bil že strasten socialist, in takoj je začel z menoj pri ateizmu... Internacionalna je bila dve leti poprej pričela eno svojih proklamacij naravnost z znamenito izjavo: ‚mi smo predvsem ateistično društvo‘, to se pravi, pričela je bila z najbistvenejšo točko. In z isto je začel tudi Bjelinskij. Ceneč razum, znanost in realizem nad vse, pa je on istočasno globlje nego vsi drugi umeval, da sam razum, znanost in realizem zgradé zgolj mravljišče, ne ustvarijo pa socialne ‚harmonije‘, v kateri bi se mogel človek uživeti. On je vedel, da tvorijo osnovo vsega — npravstvena načela. V nova npravstvena načela socializma... je on veroval do brezumja in brez vsake refleksije... A kot socialist je moral Bjelinskij najprej detronizirati krščanstvo, zavedajoč se, da mora revolucija na vsak način začeti z ateizmom. Smatral je za potrebno, da mora odstaviti ono religijo, ki je dala npravstvene osnove oni družbi, katero je on

negiral. Družino, lastnino, npravstveno odgovornost osebnosti je Bjelinckij radikalno zrnikoval... A tu je trčil na bleščečo osebnost samega Krista, s katero se je bilo najtežavneje boriti. Kot socialist je moral proglašati Kristov nauk za lažnjivo in nezobrazljivo človekoljubje, obsojeno po sodobni znanosti in po ekonomskih principih. A navzlic vsamtu temu je preostajal nad vse svetli lik Bogočloveka, njega npravstvena nedosežnost, njega čudovita in čudotvorna lepota... 'Pa veste li vi,' je vzkričal nekega večera... 'veste li vi, da ne gre naštevati človeku grehe in ga obremenjati s dolgovi in podstavljenimi lici, dokler je družba tako podlo urejena, da je človeku nemogoče, ne delati zločinov, dokler je človek ekonomsko prikljen k zločinu, in da je absurdno in kruto, zahtevati od človeka to, česar on že po zakonih prirode ne more izpolniti, ako bi tudi hotel'...» Na nekem drugem mestu svojega «Dnevnika pisatelja» Dostojevskij sicer poroča, da je bil veliki kritik tudi njega samega zavzel za svoje ideje, pristavljajoč: «A takrat smo stvar razumeli še v najbolj ročnati in rajsko-npravstveni luči. Dejanjaka resnica je, da se je poraisloči se socializem takrat, celo na usta nekaterih kolovodij, primerjal s krščanstvom in se sinatral zgolj za popravek in poboljšanje krščanstva soglasno z novo dobo in kulturo... Jaz sem bil že leta 1846. po Bjelinckem posvečen v vsa resnica tega prihajajočega, obnovljenega sveta' in v vsa svetost bodoče komunistične družbe.» Vendar pa imamo dokaze za to, da se je beoioči veliki bogotokatelj že najmanj leto dni pred Bjelinckega smrtjo duževno razčel s velikim kritikom. «Zadnje leto pred njegovo smrtjo (Bjelinckij je umrl dne 26. maja 1848.) jaz že nisem več hodil k njemu. On me ni bil vzljubil,» pripoveduje sam Dostojevskij. Razložila pa je bila oba velika moža po vsej verjetnosti npravstveno vzvišena podoba Krista in pa ona George Sandova, glede kateré se je Bjelinckij vedno bolj razočarjal, ker je v njegovih očeh otvarjala vrata onih Francozov, katerih pot je šla zmerom bližje h Kristu, okoliščina, ki je med drugimi tako priljubljala to francosko pisateljico Dostojevskemu.

Po Bjelinckem na-ta način uveden v nauke istodobnega začetnega socializma je prišel Dostojevskij v tej burni dobi v stik z nekaterimi kročki tedanje petrograjske mladine. Prvi tak kroček se je zbiral okrog nekoga Durova, drugi okrog uradnika v vnanjemem ministrstvu, znanega Petraševskega, kateri al je samovoljno lastil nadzorstvo nad vsami takimi kročki, želeč, da bi se jih cenovalo čim več po vsej Rusiji na tak način, da bi ne vedeli drug za drugega in da bi zanje vedel samo on. V enem in drugem kročku

je ta ruska vročekrvna mladina debatirala seveda predvsem o takrat najbolj aktualnem ruskem vprašanju: o osvoboditvi ruskega tlačanskega kmeta, vrhutega se je ostro izrekala zoper skrajno strogo rusko cenzuro in posebno mnogo razpravljala o idejah takratnega francoskega utopističnega socializma, kakor jih je bil razvil v svojem evangeliju zlasti Fourier. V kompleksu prvih dveh vprašanj se je Dostojevskij po vsej verjetnosti strinjal z ostalimi debatanti, varujoč najbrž že takrat svoje slavjanofilsko pobarvano mnenje, «da ruski narod ne pojde po stopinjah evropskih revolucionarjev». Jemljoč l. 1873. «nečajevce» pred očitkom «blaznega fanatizma» v zaščito, je pisal najbrž tudi z ozirom na «petraševce»: «Ali more ruski mladenič ostati indiferenten nasproti vplivu voditeljev evropske napredne misli... in posebno nasproti r u s k i s t r a n i njih naukov? Ta smešna beseda o ‚ruski strani njih naukov‘ naj se mi blagovoljno oprostí, edino zategadelj, ker ta ruska stran njih naukov dejansko eksistira. Obstoji pa v onih zaključkih teh naukov v obliki najbolj neporušljivih aksiomov, kakršni se delajo samo v Rusiji.» O teh zaključkih, ki jih je delal po vsej verjetnosti mladi Dostojevskij z nekaterimi svojimi tovariši «petraševci» že takrat, se je pisatelj l. 1876. določneje izrazil, češ, da so vodili naposled k «negaciji Evrope in njene kulture, tuje v mnogem in premnogem oziru ruski duši». Pravijo, da je mladi Dostojevskij že v teh krožkih poudarjal, da ruski narod ne pojde po poti evropskega revolucionarnega socializma, čigar ideale bo mirnim potom udejstvil na podlagi svoje občine in svojih zadrug. Revolucionar torej Dostojevskij tudi kot «petraševac» ni bil. Samo enkrat, ko se je debata o osvoboditvi kmetov zaostрила ob vprašanju: «pa če bi ne bilo mogoče kmeta osvoboditi drugače kakor z vstajo?» pripoveduje Paljm, da je Dostojevskij v svojem temperamentu vzkliknil: «Pa magari tudi z vstajo!» Sploh je Dostojevskij v teh socialističnih debatah zavzemal svoje posebno stališče, nazivajoč kolektivistične «fourieriste» sanjače, kar nam je umevno pri takem cenitelju človeške individualnosti, kakršen se nam je odkril v dotedanjih svojih delih. Ob neki taki debati se je baje izrazil, da bi rajši živel v sibirski «kátorgi» (prisilnem delu) nego v komunističnih Fourierjevih «falansterijah». — V splošno oznako Dostojevskega kot debatanta v teh krožkih se mora reči, da je on po vsej verjetnosti takrat enako mrzil absolutizem Nikolaja I., zlasti zaradi kmetiškega tlačanstva in bedaste cenzure, kakor tudi vsako individualnost nivelirajočo diktaturo komunizma. Usodno zanj pa je bilo, da je v enem teh krožkov dobil v roke prepis znamenitega pisma, ki ga je bil pisal Bjelinskij dne 15. ju-

lija 1847. iz Salzbrunn Gogolju povodom poslednjega izdaje «Korespondence s prijatelji» in da je to pismo naglas čital v Durovljevem krožku ter ga vrhutega potojal tovarišem v svrhu prepisovanja. Kar je Dostojevskemu v tem pismu Bjelinkega moralo najbolj ugajati, je bila obsodba Gogoljsvega soglasja z ruskim tlačanstvom. Dostojevskij sam je poleg tega menil, da mu je nikolajevska policija štela v zlo tudi njegove besede, ki jih je izrekel v enem teh krožkov, izražajoč v njih misel, «da Rusija služi politiki Metternicha».

Dne 23. aprila 1849. je policija ob 4. uri ponoči nenadoma vdrla k Dostojevskemu v stanovanje in ga odvedla v zapor v Petrovopavlovske trdnjavo, kamor je bilo privedenih isto noč še 22 njegovih tovarišev, članov imenovanih krožkov. Dostojevskij je bil obtožen, da je svobodoumno govoril in tovarišem naglas čital Bjelinkega pismo. Obtoženec je na zahtevo sodišča sestavil v preiskovalnem zaporu obširno «Izjavo», ki je v visoki meri značilna za njegov značaj zatogadelj, ker se v nji avtor samega sebe postavlja v nesvarnost, dokazujoč glede očitka «svobodoumja», da ima kot polnopravni državljani ne samo pravico, marveč tudi dolžnost svobodno misliti: Ako se smatra že sama želja po uvedbi boljših razmer v državi za svobodoumje in liberalizem, potem pristojna naziv svobodoumnika vsakemu državljanu, ki želi svoji domovini dobro. Istočasno poizkuša Dostojevskij v tej svoji «Izjavi» opravičiti svoje soobtožence s tem, da jih slika kot «sanjače in zanesenjake». Vprašan, kaj misli o opasnosti Petraševskega za človeško družbo, odgovarja: «Petraševskij je fourierist... A fourierizem in ž njim vsak zapadni sistem je tako zelo neploden za našo grudo («pčovo»), tako neprimeren našim razmeram, neukladen z značajem našega naroda, tako jako plod zapada... da je danes za nas, ko nimamo proletariata, nekončno smešen.»¹ Na obdolžitve, da je razširjal francoske republi-

¹ Iz teh besed se razvidi, da se je Dostojevskij najbrž že takrat zelo nagibal k nazorem onih ruskih «slavjanofilov», ki so trdili, da ima ruski narod v svojem znanju v carja, pozivljajočega v kritičnih momentih svoj narod k posvetovanju, boljši parlamentarizem nego zapadni narodi in v svoji «občini» boljši tip kolektivizma nego oni evropski narodi, katerim so žele francoski utopistični socialisti začeti iskati nove formule kolektivistične lastnine. V nasprotju z Dostojevskim pa je stal popolnoma pod vplivom «fourieristov» oni Petraševskij, v čigar «Zepnem slovarju tujih besed» se je razlagala «konstitucija» na naslednji način: «Ta konstitucija način vladanja v zapadnih državah je bil posledica cilnega razvoja stanov... Zaščitniki konstitucije dokazujejo, da je ta princip osnovan na pravu vsakega člana družbe, udeleževati se uprave one celote, katere del je on; v praksi pa je to načelo neudejstljivo v večjih državah. Povsod sili potreba k omejevanju števila

kanske ideje, odgovarja Dostojevskij: «Ni mogoče! Za mene ni bilo nikoli nič neprimernejšega nego ideja republikanske vlade v Rusiji... Naša zemlja ni nastala na isti način kakor ona na zapadu.» Odkrito pa priznava obtoženec svoj srd na cenzuro, češ: «Brez literature ne more obstajati nobena kulturna družba, in jaz sem videl, da literatura ugaša, in ponavljam desetič, da me nasprotje med literaturo in cenzuro ogorčuje.»

Ta zagovor ni Dostojevskemu nič koristil, marveč samo škodoval. Preiskava se je vlekla osem mesecev in se naposled končala s smrtno obsodbo, ob kateri si je dovolila caristična policija z obsojenci brezsrčno-okrutno sceno. Ta scena se je uprizorila na javnem trgu v Petrogradu, v najhujšem zimskem mrazu ob asistenci avditorjev, zapovedujočega oficirja in vojakov, pripravljenih z nabitimi puškami, da na povelje sprožijo na obsojence. Tudi duhovnik je bil tu, ki je pozivljaj uboge žrtve k poljubu križa in k predsmrtni izpovedi. Dostojevskij je to neusmiljeno proceduro v kratkih besedah sam opisal v pismu na brata Mihajila z dne 22. decembra 1849. V tem pismu, ki se je v celoti objavilo šele po svetovni vojni, piše mož, kateri se je bil pravkar vrnil v ječo z morišča, kjer je imel biti ustreljen: «Danes, dne 22. decembra, so nas odpeljali na Semjonovski trg. Tam so nam prečitali smrtno obsodbo, nam ukazali poklekniti pred križ, prelomili sablje nad našimi glavami in nas oblekli v obleko na smrt obsojenih [v bele srajce]. Nato so tri izmed nas [Petraševskega, Mombellija in Grigorjeva] privezali ob kole v svrhu izvršitve usmrčenja. Jaz sem stal v redu kot šesti; pozivljali so po tri in tri k stebrom, torej sem imel priti v drugi partiji na vrsto. Samo še eno minuto mi je bilo živeti. Mislim sem nate, brat, in na vse tvoje. V zadnji minuti si mi bil ti, edini ti v mislih; takrat šele sem spoznal, kako zelo te ljubim, dobri moj brat. Objel sem Pleščejeva in Durova, ki sta stala poleg mene, in se poslovil od njiju. Naposled se je razdal signal. Ob stebre privezane tri so privedli nazaj in nam prečitali objavo, da nam Nj. Carsko Veličanstvo daruje življenje. Na to je sledila resnična naša obsodba.» — Ta resnična obsodba, izrečena že pred to barbarsko inscenirano komedijo, zamišljeno baje po samem carju, se je glede Dostojevskega glasila, da je obsojen na štiri leta

oseb, imajočih pravico izbirati zastopnike provinc in stanov. Ker pa se povsod izbirajo zastopniki po tem, koliko imajo imetka, ni ta dosihmal hvalisani način vladanja nič drugega, nego aristokracija bogastva... Zaščitniki konstitucije pozablajo, da človeški značaj ne obstoji v lastnini, marveč v osebnosti in da s priznavanjem politične oblasti bogatašev nad reveži ščitijo najsilnejši despotizem.»

v sibirsko prisilno delo («kátorgo») in potem še na štiri leta službe v vojski kot prostak «zaradi udeležbe v zločinskih namerah, zaradi razširjanja pisma literata Bjelinskega, polnega nesramnih izrazov zoper pravoslavno cerkev in vrhovno oblast, in za poizkus, v družbi z ostalimi razširjati protivladna pisanja s pomočjo domače litografije». — Enega izmed treh, ki so bili že privezani k stebrom, nekega Grigorjeva, so pripeljali nazaj v ječo — definitivno blaznega. Vse kaznjence je po povratku v ječo preiskal zdravnik, če se niso prehladili, ker so stali pol ure v srajcah na mrazu 21°. *V srajcah n*

Tega strahovitega trenutka svojega življenja se je Dostojevskij samo parkrat doteknil v poznejših svojih spisih, najpretesljiveje pač v «Idiotu»,¹ kjer knez Myškin popisuje neko justifikacijo na Francoskem. V svojem «Dnevniku pisatelja» za l. 1873. se je Dostojevskij spomnil te scene z naslednjimi besedami: «Mi petraščevci smo stali na morišču in poslušali smrtno obsodbo brez najmanjšega kesanja... če ne vsi, vsaj večina nas bi bila smatrala za brezčastno, odpovedati se svojih prepričanj... V zadnjih trenutkih so se nekateri nas (pozitivno vem) instinktivno pogrezali vase in se kesali drugih težkih svojih dejanj (onih, ki vsakemu človeku vse življenje leže skrivaj na vesti); stvar pa, za katero so nas sodili, one misli, oni pojmi, od katerih je bil prožet naš duh, so se nam predstavljali kot takšni, ki ne zahtevajo nobenega kesanja, marveč celo kot takšni, ki nas očiščujejo, obdajajo z mučeništvom, za katero nam bo mnogo odpuščenega.»

O tem, kaj se je godilo v duši Dostojevskega, ko so ga obnem s tovariši privedli zopet nazaj v trdnjavsko ječo, da ga v bližnjem času odpošljejo v Sibirijo, nam priča nekaj stavkov že omenjenega njegovega pisma na brata z dne 22. decembra 1849, ki se glase: «Nisem pobit, nisem izgubil poguma. Življenje je povsod, življenje je v nas samih, ne okrog nas. Okrog in okrog mene bodo človeška bitja, in biti ter stalno ostati med njimi človek in se ne dati potlačiti in posekati od nikakršne nesreče, vidiš, to je tisto, v čemer obstoji življenje in njega naloga... Res je sicer: ona glava, ki je ustvarjala, ki je živela višje življenje umetnosti in ki se je bila privadila na vzvišene zahteve duhá, ta glava je odrezana z mojih pleč; ostal je samo spomin nanjo in ostale so misli, ki so sicer v zmetku, a ne še utelešene. To me muči. Pa še imam svoje srce, imam meso in kri, ki zna ljubiti in trpeti, želeti in se spominjati... On voit le soleil... Življenje — to

¹ Dotično mesto je poslovenil dr. V. Borštnik v «Ljubljanskem Zvonu», 1917, str. 429 do 432.

je dar, življenje — to je sreča, vsaka minuta je lahko neizmer-
nost sreče. Si jeunesse savait!... Življenje v celici je v meni
uničilo vsako čutno poželenje, ki ni bilo docela čisto. Od proš-
lega ni v meni več mnogo, kar jemljem s seboj... Ah, da bi le
moje zdravje zdržalo!»

Ko se je Dostojevskij vrnil v petropavlovske kazemate, še ni
vedel, ali bo nastopil pot v Sibirijo peš ali z vozom. Policija se je
odločila za vožnjo. Svoj odhod v prognanstvo je Dostojevskij sam
opisal v nekem pismu, ki ga je pisal bratu Mihajilu pet let pozneje
iz Semipalatinska: «Ravno ob 12. uri na predbožični večer so mi
prvič nadeli okove. Bili so težki 10 funtov in s težavo se je hodilo
v njih. Nato so nas posadili v odprte sani, vsakega posebe z žan-
darjem, in na štirih saneh, v sprednjih feldjeger, smo odrinili iz
Petrograda. Bilo mi je težko pri srcu in nekako otožno... Srce mi
je spreletavala skrb. A sveži zrak me je poživil... in pozorno sem
ogledoval Petrograd, vozeč se mimo božično razsvetljenih hiš in
poslavlajoč se od vsake hiše posebe.»

Prva štiri leta svoje kazni je bival Dostojevskij v ograjeni kaz-
nilnici v Omsku, neprestano opazovan po stražnikih in obdan od
kaznjencev, ki so ga grdo gledali kot gospoda. Marsikatero bridko
je pretrpel pod načelstvom častnika-pijanca, ki je pošiljal jetnike za
vsako malenkost pod šibe, nekoč bojda tudi samega Dostojevskega.
Koliko je trpel njegov telesni organizem zaradi večkrat nezdrave
hrane in bivanja v še bolj nezdravem ter zatohlem skupnem stano-
vanjskem prostoru! Zategadelj je naš pisatelj tako rad hodil delat
na prosto, kjer je opravljal najtežja težaška dela, n. pr. nosil opeko,
pri čemer so se mu zarezovali jermeni nosilnice v rame do krvi.
Mlel je sadro in nosil bremena v pristaniščih reke Irliša. Nekaj let
ni imel za čitanje nobene druge knjige kakor edino biblijo, ki so mu
jo bile podarile žene nekdanjih dekabristov, bivajoče že petindvaj-
set let v Toboljsku, kamor so bile sledile v prostovoljno prognan-
stvo svojim obsojenim možem. «Štiri leta je ta knjiga ležala v ka-
torgi pod mojo blazino,» pripoveduje on sam in pristavlja: «Čital
sem jo sam zase in tudi naglas svojim tovarišem. Po nji sem naučil
čitanja nekega kaznjenca.» Pozneje mu je neki častnik podaril
nekaj Dickensovih romanov v ruskem prevodu.

Po štirih letih je končno napočil dan, ko je bodoči veliki umet-
nik smel iti v kovačnico, kjer so mu razkovali okove, nakar je bil
uvrščen kot navadni prostak v garnizijo mesta Semipalatinska.
Dne 1. oktobra 1855. je avanziral za praporščaka, v sledečem letu
za častnika. L. 1858. mu je car daroval prejšnje pravice dednega
malega dvorjanstva, nakar je — kakor je pisal sam v novembru

272 1859. v svoji prošnji na carja — »zstopil iz vojaške službe zaradi božjasti, ki se je pri njem pokazala že v prvem letu prisilnega dela». Naselil se je v Tveru, potem, ko se je bil 6. marca 1857 oženil z vdovo nekega Isajeva, Marjo Dmitrijevno, jetično, hysterično, tiransko in pozneje varavo žensko, imajočo iz prejšnjega zakona dvanajstletnega sina Pavla, za katerega je Dostojevskij skrbel kot pravi oče. Ta zakon imenuje njegova hči Ljubov očetovo «afrikanško ljubezen». V jeseni l. 1859. se je smel naš pisatelj vrniti v Petrograd.

Zaradi prestane kazni se Dostojevskij ni nikdar pritoževal — nič mu ni bilo bolj neprijetno, kakor če je kdo gledal nanj kot na mučenika — nasprotno: vedno je trdil, da ga je Sibirija duševno očistila. Ko mu je neki njegov prijatelj ob priliki dejal, da je bila njegova kazen krivična, ga je Dostojevskij, kakor pripoveduje pesnik Majkov, kratko in odločno zavrnil: «Ne, ne, pravična je bila. Sicer bi nas bil obsodil ruski narod. To spoznanje mi je prišlo šele tam, v katorgi. In kaj veste, morebiti je bilo tam gori, t. j. samemu Najvišjemu potrebno, poslati me v prisilno delo, da bi v Sibiriji spoznal neko resnico, to se pravi, da bi spoznal najglavnejše, brez česar se ne dá živeti, sicer bi se ljudje v svojem materijalnem razvoju drug drugega snedli. Bilo je potrebno, da sem tam spoznal najglavnejšo resnico, katera se dosedaj skriva samo v ljudstvu, čeprav je to ljudstvo gnusno, tatinsko, ubijalsko in pijansko. Bila je ta kazen potrebna v ta namen, da tam doumem to najglavnejše in nato povem tudi drugim, da ti drugi (čeprav ne vsi, čeprav jako maloštevilni) postanejo boljši vsaj za trohico, vsaj za spoznanje in uvidijo, da drvé v brezdno. In že to je veliko. Tudi zaradi tega se je izplačalo iti na katorgo.» In pisatelju Vsevolodu Solovjovu je Dostojevskij nekoč dejal naslednje: «Mene je katorga rešila... postal sem docela nov človek... O, to je bila zame velika sreča. Sibirija in katorga!... Tam sem se zavedel samega sebe, tam sem doumel Krista, doumel sem ruskega človeka, doumel sem, da sem tudi jaz Rus, eden iz ruskega naroda.»

Vse svoje življenje je ostal Dostojevskij zagovornik samodržavja in častivec onega carja Nikolaja I., kateri ga je bil poslal v Sibirijo in katerega je n. pr. kak Herceen smatral svoj živi dan za glavnega svojega sovraga. Ivan Sergejevič Aksakov pripoveduje, kako je Dostojevskij prišel nekoč v Moskvi v njihovo slavjanofilsko družbo in «se z entuziazmom razgovoril o pokojnem vladarju Nikolaju Pavloviču, poudarjajoč, kako se na ozadju prošlosti veličastno riše historična slika tega monarha, verujočega v svoje dostojanstvo in svoje pravo, in kako je njemu osebno ta slika

simpatična». Pri tem pogovoru slučajno navzoči angleški turist po Rusiji, Wallis Mackenzy, ki je dobro razumel ruski jezik, se je po odhodu Dostojevskega začudil ter dejal: «Pravite, da je to Dostojevskij, avtor „Mrtvega doma“?» Ko se mu je pritrnilo, se je Anglež še bolj začudil: «Kako more vendar on hvaliti človeka, ki ga je poslal na kátorgo?» Moskovski slavjanofili so mu odgovorili: «Vam inozemcem je to težko umeti, a nam je to umevno kot docela naša nacionalna črta.» V istem zmislu poroča tudi Dostojevskega dolgoletni osebni prijatelj, kritik Strahov, kako so našega pisatelja pogosto zastonj prosili, da bi katerikrat v dobrodelne namene javno čital kakšno partijo iz svojih «Zapiskov iz mrtvega doma». Vselej je imel za odgovor besede: «Ne maram; sicer bi utegnil kdo misliti, kakor da se pred občinstvom pritožujem, neprestano pritožujem — to ni lepo!»

Prisilno delo v Sibiriji, zlasti pa tamošnje njegovo življenje med nesrečnimi bitji iz preprostega ljudstva, čeprav kaznjenci in hudo delci, je preosnovalo Dostojevskega duševnost do temeljev in zapustilo v nji neizbrisne sledove. Vsi vtiski in nazori, ki jih je imel iz petrograjskih krožkov, so mu izpuhteli iz glave kakor pusti fantomi. Ako je bil poprej z Bjelinskim mnenja, da dela iz ljudi zločince — «miljé» in da je to «okolje» krivo, ne pa zločinec, je sedaj prišel v dotiki s preprostimi ruskimi ljudmi, katerim je čital Kristov evangelij, do popolnoma drugačnega mišljenja. O tem pripoveduje sam v svojem «Dnevniku pisatelja» za l. 1873. naslednje: «Okrog mene so živeli vprav oni ljudje, kateri po veri Bjelinskega n i s o m o g l i drugače, kakor delati zločine, torej bi iz tega sledilo, da so imeli prav in da so bili samo nesrečnejši nego ostali. Jaz sem vedel, da nas tudi vse rusko ljudstvo imenuje ‚nesrečnike‘ in sem slišal ta naziv mnogokrat in iz mnogih ust. A tu je bilo nekaj drugega in docela ne ono, o čemer je govoril Bjelinskij...» Ljudstvo pravi: «Vi ste grešili in trpite, a tudi mi smo grešniki... S pokoro za vaše zločine ste vi vzeli nase križ za splošne grehe.» Tu se je porodila centralna ideja etičnega individualizma Dostojevskega, nazor o «očiščujočem trpljenju» in «vzajemni pokori», naziranje, kateremu je videl Dostojevskij korenine v svojem ljudstvu in vrh v Kristovi samožrtvi za človeštvo. Po mnenju Dostojevskega ljudstvo ne opravičuje zločincev s tem, da obdolžuje «miljé», družbo, ampak priznava grešnost obeh delov in ima usmiljenje z «nesrečniki», ki so nastopili pot lastnega in kolektivnega trpljenja, katere pa njih same «tako zelo očišča in krepi».

Katorga je docela izpremenila našega pisatelja pogled na človeka s tem, da je ta njegov pogled razširila in poglobila. Večletno

sožitje z nesrečnimi kaznjenci ga je po njegovih lastnih besedah napravilo sposobnega, «pred svetom pričati, da se celo v najbolj neizobraženem, v najbolj ponižanem miljeju, med temi trpini odkrivajo črte najfinejših duševnih konstitucij... Misliš, da je to zver, ne pa človek... Mahoma slučajno nastopi minuta, v kateri njegova duša kakor nehote zasije na dan, in človek zagleda v nji takšno bogastvo: čuvstvo, srce, tako silno umevanje lastnega in tujega trpljenja, da se vam zdi, kakor bi se vam odprle oči, in prvi hip niti ne verujete temu, kar ste sami videli in slišali». — Dostojevskij se je v Sibiriji docela prerodil. Na to, kar je povzročilo ta njegov prerod, za katerega je bil, kakor smo videli, v marsičem že poprej predisponiran, je namignil pozneje sam, ko je l. 1873. o njem pisal. V osnovi tega preroda, pravi, da je ležal «neposredni dotik z ljudstvom, bratsko edinjenje ž njim v skupni nesreči, zavest, da je sam postal takšen, kakršno je ljudstvo, kateremu je bil priravnani in celo podravnani na njega najnižji stopnji». «To se ni izvršilo tako naglo, marveč polagoma in po jako dolgem času. Od vseh mojih političnih tovarišev sem se jaz najlažje vrnil k ruski ideji, ker sem izhajal iz domoljubne in globoko pobožne družine.»

(Dalje prihodnjič.)

Angelo Cerkvėnik / V vrtincu

Tragedija štirih. V sedmih scenah.

II. scena.

Poleti. Vrt (gozdič) na mozevem veleposestvu. Okrog sedmih zvečer. Mož sedi na klopici in čita časopis. Klobuk in palica sta položena na klopici. Po stezi prihaja nekdanji snubač.

NEKDANJI SNUBAČ: Klanjam se, gospod!

MOŽ (*ga ni bil do tedaj opazil*): Dober večer!

NEKDANJI SNUBAČ: Čitate?

MOŽ: Saj vidite!

NEKDANJI SNUBAČ (*neprijetno dirnjen*): Vidim... da, da... prav za prav sem hotel vprašati, če je kaj posebnega.

MOŽ (*nejevoljno*): Posebnega? Nič, gospod! Kaj more biti na svetu sploh posebnega!

NEKDANJI SNUBAČ: Ali smem prisesti?

MOŽ: Prosim!

NEKDANJI SNUBAČ (*pogleda v časopis*): Aha, ta proces vas zanima! Saj je tudi zanimiv. Popoldne sem bil pri razpravi. Kakor vse kaže, ga bodo oprostili!

MOŽ: Res, stvar me zanima. Ne morem pojmiti, kako je mogoče, da žive takšni ljudje, takšne živali!

NEKDANJI SNUBAČ: Seveda, seveda... Ženske so dandanes popolnoma pokvarjene.

MOŽ: Ženske? Ne, tako nisem mislil. Nismo upravičeni, da bi sodili in obsojali ženske.

NEKDANJI SNUBAČ: A... a... vi torej pravite, da je on žival!

MOŽ: Ona ni nikogar ubila, niti poskušala ni nikdar kaj takega! Poglejte: analizirajmo ta slučaj natančneje! Imel je denar in ona se je poročila z njim.

NEKDANJI SNUBAČ: Aha! Denar je imel in ona se je omožila! To je njen prvi greh!

MOŽ: Imate prav! A kdor kupuje, ni nič manjši grešnik kakor tisti, ki prodaja! Če pa moremo o grehu sploh govoriti, tedaj je bil to res njen prvi greh. Toda razumite: bila je bolna, bila je revna, bila je sama in bila je — lepa! Poznal sem jo že tedaj, ko je hodila v šolo. Pa je prišel stari pohotnež, ji pokazal kup zlata ter rekel: «Glej, sreča, bogastvo, dolgo in prijetno življenje — vse to bo tvoje, samo moja moraš postati!» In kaj je čudnega, če je postala njegova? Ali ni satan z zlatom skušal samega Boga?

NEKDANJI SNUBAČ: Res je — vendar pa se ona ni smela še vedno smatrati za polnovredno bitje, če se je že prodala... Odreči bi se bila morala sama sebi!

MOŽ: Rekla je: tvoja bom, ker je mislila nase. Recimo torej, da je bil njen greh enako velik kakor njegov. Bila je mlada, njeno telo se je izlečilo — in zdravo telo in zdrava duša sta zahrepeneli po otroku. Ali ni tako? Mati je želela postati.

NEKDANJI SNUBAČ: Mislim, da je tako.

MOŽ: To je pozitivno. Ali niste čitali, kar je on sam pred porotniki povedal? Med drugim je dejal, da mu je očitala v neki burni noči, da je ne more osrečiti, ker ji ne more dati otroka. Zdravniki so ugotovili, da je bil mož luetik, kar je imelo zanj usodepolne posledice. Poročila sta se in on ji ni bil mož, bil je le pohotnež! Ostudno, preostudno, da bi vse ponavljal! Je to njegov greh ali njen?

NEKDANJI SNUBAČ: Njegov, vendar pa to nje ne opravičuje. S tem, da se je prodala, je zagrešila največji greh, ki je postal maternica vsemu, kar se je pozneje zgodilo strašnega.

MOŽ: Če bi to bilo res, tedaj bi nje same ne mogli obtoževati, kajti povejte mi, prosim, koliko žensk pa se danes moži iz

kakega drugega razloga, kakor da bi se preskrbele za življenje. Zavedno ali nezavedno — vse! Izjeme so le redke in tragikomično je, da baš izjeme ponavadi obsojamo kot abnormalne brezumnike.

NEKDANJI SNUBAČ: Gospod, vi hudó pretiravate.

MOŽ: Nikakor ne, prodati se ali poročiti se, to sta danes dva močno istovetna pojma. Pri mnogih plemenih še dandanes očitno kupujejo neveste. Celó pri visoko kulturnih Grkih je bilo to nekaj samo ob sebi umljivega.

NEKDANJI SNUBAČ: Saj sem dejal, da pretiravate. Pretragično gledate na vso to stvar!

MOŽ: Nikakor ne! To ni sploh nikaka tragika, to sploh ni tragično. Tako mora biti! Niti na misel mi ne pride, da bi poskušal na tem polju postati kak reformator. Reformatorjev vobče ne ljubim. Hotel sem le reči, da ona ni nič manj in nič več kriva nego vse njene srečne in nesrečne tovarišice.

NEKDANJI SNUBAČ: Vendar pa se vsaj večina žensk moži iz neke namišljene ljubezni.

MOŽ: Da, pa to na stvari nič ne izpremeni. Trdno sem prepričan, da ga je tudi ona hotela imeti rada — pa ga ni mogla, ker v njem ni bilo ljubezni, temveč gola in brezstidna pohotnost.

NEKDANJI SNUBAČ: Ne, gospod. S te strani vas še nisem poznal. Na vse zadnje porečete še, da ji je storil krivico, ker ji je pognal kroglo v glavo, ko mu je porodila sina, ki ni bil njegov, ker ni mogel biti njegov.

MOŽ: Ali vi sploh dvomite o tem?

NEKDANJI SNUBAČ (*začudeno*): Saj... oprostite... vi ste, vi ste...

MOŽ (*se smeje*): ... popoln norec!

NEKDANJI SNUBAČ (*zardi*): Ne, teh besedi nisem hotel izreči!

MOŽ: No, pa vsaj nekaj podobnega. — On je ni smel ubiti, kajti ona je izvršila svojo višjo, svojo najvišjo dolžnost, določeno ji od pamtiveka. Ona je bila sveža veja poleg okostenelega vrtnarja. Če pa je prišel drug vrtnar in ji prilil, da je poglala nov cvet — ali se je smel okostnjak vreči nanjo in jo zdrobiti v prah?

NEKDANJI SNUBAČ: Gospod, vi ste pisatelj. Vaše stvari ljudje radi čitajo, ker so v življenju nemogoče. Ne verujem, da se dá v življenju živeti kakor vi pišete in kakor ste ravnokar dejali. Prav lepo ste povedali, in skoraj bi dejal, da pametno — toda človek nima samo razuma.

MOŽ: Saj nisem tega trdil. Pravim le, da bi moral vsak človek imeti dvoje: najprej ljubezen, potem pa razum!

NEKDANJI SNUBAČ: Vrag naj vas — oprostite — razume!

MOŽ: Vrag me noče razumeti — saj to je!

NEKDANJI SNUBAČ: On jo je vendar ljubil kakor blazen.

MOŽ: Blaznež ne more ljubiti. Samo razum je regulator ljubezni! Blaznost je negacija človeka.

NEKDANJI SNUBAČ: Vi samo filozofirate.

MOŽ: Zato pa sem človek, da mislim... Ne živim, da jem, ne živim, da delam... Delam, da jem, da živim in živim, da mislim!

NEKDANJI SNUBAČ (*se krohoče*): Lahko vam misliti, toda onemu, ki jo je ubil!?

MOŽ: On je živel, da je užival. Končno morajo tudi takšni ljudje živeti! Na nobeni njivi ne uspeva zlato klasje, če ni posejano. Mnogo gnoja, malo zlatih zrn. Takšno je tudi življenje: mnogo gnoja, malo zlatih poedincev,

NEKDANJI SNUBAČ: Vi mislite... vi pravite, da smo mi... da sem jaz tudi gnoj...

MOŽ: Mogoče tudi jaz... nisem kompetenten, da bi razsojal o tem...

NEKDANJI SNUBAČ: Vi me prezirate!

MOŽ: Nikogar ne preziram. Le pravim, da bi jaz tako ne napravil in da bi se moral obsoditi, če bi vendarle storil tako, kakor Weiß. Ubiti žensko, ki rodi novega človeka!... To je nepopisno živinsko!

(*Počasi se spušča mrak. Oba se dvigneta in hodita sem ter tja. Postaneta, hodita, večkrat postaneta in se pogovarjata.*)

NEKDANJI SNUBAČ: Prepričan sem, da me zaničujete, da me sovražite.

MOŽ: Nikar, nikar... čemu bi vas sovražil?

NEKDANJI SNUBAČ: Zaradi gospe Veročke!

MOŽ: Zaradi Vere, moje žene! Bežite no! Smešni ste! Zaničujem naj vas, sovražim naj vas, ker vas ni marala, ker je imela rajši mene kakor vas. Temu pa res niste krivi vi — kvečjemu jaz.

NEKDANJI SNUBAČ: In zdaj se še norčujete iz menel!

MOŽ: Gospod Galè, po pravici vam povem: neprijetno mi je bilo, ko ste prišli, ker mi niste simpatični. In zakaj vas ni mogla trpeti Vera, to...

- NEKDANJI SNUBAČ (*ga prekine; porogljivo*): Ker je pač plemenito misleča ženska!
- MOŽ (*mirno, z naglasom*): Da, plemenito misleča Vera vas ni mogla vzljubiti, ker ste zlobni! — Zakaj ste me danes po tolikih letih zopet nagovorili? Saj ste po navadi šli mimo mene in me niste poznali, saj ste me celó javno blatili po časopisih. Danes pa ste prišli . . . Slutil sem, da ste prišli z nekim grdim namenom — zato sem vas tudi neprijazno sprejel. Končno ne smatram za potrebno, da bi vam bil naklonjen. Niste mi simpatični — in to zadošča!
- NEKDANJI SNUBAČ (*hudobno*): Uganili ste! Z namenom sem prišel, a ne s kakim hudobnim namenom. V teku našega pogovora pa sem vas spoznal z neke druge, popolnoma neznane mi strani in sem se zato odločil, da ne izvršim svojega sklepa. Nadaljujva raje prejšnji pogovor.
- MOŽ: Kaj bi nadaljevala! Kar sem hotel povedati, sem povedal. Vi nočete izvršiti svojega naklepa — drug drugemu nisva simpatična. Zatorej se razidiva!
- NEKDANJI SNUBAČ: Ne, potrpite nekoliko trenutkov. Mogoče me boste spoznali bolje in vam ne bom več tako nesimpatičen in neprijeten. Mogoče postaneva celó zaveznika.
- MOŽ (*mirno*): Čemu mi bodo zavezniki? Saj ne pojdem v boj!
- NEKDANJI SNUBAČ: Bogvé.
- MOŽ: Jaz sam vem!
- NEKDANJI SNUBAČ (*vsiljivo*): Vidim, da sem vam do skrajnosti nesimpatičen, a dokazati vam hočem, da mi delate krivico.
- MOŽ: Nikomur ne delam krivice. Moja pravica je: ljubiti ali ne ljubiti!
- NEKDANJI SNUBAČ: Samo filozofirate! Življenje pa zametujete, ker vas še ni prijelo s svojo trdo roko. Dokazati vam hočem, da so v življenju stvari, na katerih si boste polomili svoje filozofske zobe . . . popolnoma zlomili!
- MOŽ: No, če je tako, pa — poslušam. (*Se vsede.*)
- NEKDANJI SNUBAČ (*se ustavi poleg klopi*): Samozavestni ste! Dovolite mi, prosim vas, nekoliko vprašanj.
- MOŽ: Prosim!
- NEKDANJI SNUBAČ: Ali verujete, da bi v življenju ravnali, kakor ste prej govorili?
- MOŽ: To vprašanje je brezsmiselno. Če ne bi verjel, ne bi govoril! Moje življenje je samo geometrična oblika mojih misli.

NEKDANJI SNUBAČ (*nejevoljno*): Pustite to! Vi torej verujete, da bi mogli svoji ženi odpustiti, če bi vam napravila kaj takega, kakor je Weißova napravila svojemu možu?

MOŽ: Ničesar bi ji ne odpustil, ker bi ji ne imel česa odpuščati! Sploh je pa odpuščanje pojem, ki je — vsaj v ogromni večini primerov — nepotreben...

NEKDANJI SNUBAČ: V besedičenju da — v življenju pa ne!

MOŽ: Dovolj je tega! Povejte, kar ste hoteli povedati.

NEKDANJI SNUBAČ: Še to vprašanje: Ali verujete, da more v človeku izginiti vsako sovraštvo, ko opazi, da je njegov nasprotnik nesrečen kakor on sam?

MOŽ: Čemu vam bo odgovor? Ne vem...

NEKDANJI SNUBAČ: Čemu?! Danes ste tudi vi nesrečni kakor jaz. Jaz sem ljubil Veročko in — vi ste jo ljubili.

MOŽ: Ni točno. Ljubim jo. In nesrečen nisem. Nisem in nikdar ne bom, kajti človek sem in človeku ni treba, da bi bil nesrečen. Le človek, ki ne ume ceniti sebe, more biti nesrečen!

NEKDANJI SNUBAČ: Nisem se pravilno izrazil. Res je, da jo še oba ljubiva. Hotel sem le reči, da jo oba ljubiva nesrečno.

MOŽ (*se smehlja*): Oprostite, saj mi ni osemnajst let! To je vendar smešno, kar mi pripovedujete.

NEKDANJI SNUBAČ (*hudobno*): Tako? Ali mislite, da je smešno, če vas ona več ne ljubi?

MOŽ (*glas se mu za spoznanje strese*): Ne ljubi?

NEKDANJI SNUBAČ (*škodoželjno*): Aha, glas se vam trese!

MOŽ: Tudi jaz sem samo navaden človek, tudi jaz hranim v svoji krvi dedne slabosti našega rodu. Sicer pa vas prosim, da mi stvar naravnost, brez ovinkov poveste, ali pa odidete!

NEKDANJI SNUBAČ: Rekel sem vam že enkrat, da si boste polomili svoje filozofske zobe!

MOŽ: Prosim, brez nepotrebnih opazk! Sploh pa ... zdravstvijte. (*Se dvigne; hoče oditi.*)

NEKDANJI SNUBAČ (*ga zadrži*): Oprostite, potrebno je, da zveste. Spoznali boste, da vas ne sovražim!

MOŽ: Že prej sem vam povedal, da mi je vseeno, če me ljubite ali sovražite! Če pa mislite, da me s svojim počasnim pripovedovanjem mučite, se motite. Vi me ne morete raniti! Izvolite, sediva! Vso uro in še več kot uro sem pripravljen študirati vašo nespretno hudobijo, če vam je ljubo. (*Oba se vsedeta.*)

NEKDANJI SNUBAČ (*jezno*): Ne bo potrebno! Vaša žena ... vaša žena ...

MOŽ: No?

NEKDANJI SNUBAČ: ... Vam je nezvesta!

MOŽ (*mirno*): Ne razmem! Ali me je izdala? Ali je izdala moje interese?

NEKDANJI SNUBAČ: Gospod, vi preveč verujete svoji ženi, preveč ji zaupate, sicer bi ne mogli tako mirno govoriti! A ona vas prav po pobalinsko vodi za nos...

MOŽ: Še marsičemu se boste mogoče čudili. Govorite, jaz poslušam!

NEKDANJI SNUBAČ: Še vedno ne verujete. Vaša žena je pisala to-le pismo. (*Mu da pismo.*) Ali ni to njeno pismo?

MOŽ (*prečita pismo, potem pa mu gleda nekoliko trenutkov pronikljivo v oči*): Kdo vam je dal to pismo?

NEKDANJI SNUBAČ: Kdo? Ali je to vprašanje važno? Povejte mi raje, če zdaj verujete!

MOŽ: To je njeno pismo. Kdo vam ga je dal?

NEKDANJI SNUBAČ: Nihče, sam sem ga vzel.

MOŽ (*rezko*): Ne verujem vam! Ali že mnogo časa veste za razmerje med mojo ženo in tem gospodom ... gospodom ...

NEKDANJI SNUBAČ: Krauppom!

MOŽ: ... Gospodom Krauppom?

NEKDANJI SNUBAČ (*nekoliko trenutkov premišljuje*): Da ... da ...

MOŽ (*hlastno, nervozno, nekoliko razburjeno*): Hitro odgovorite, hitro, čemu je potrebno to dolgo premišljevanje?

NEKDANJI SNUBAČ: Se razburjate, a?

MOŽ (*vstane, sugestivno zapovedujoče*): Odgovorite! Koliko časa veste za to razmerje?

NEKDANJI SNUBAČ (*mehanično*): Dva meseca! (*Se dvigne. Stojita si nasproti.*)

MOŽ: Pred enim mesecem ste sedeli v kavarni blizu moje mize. Sam sem bil. Zakaj mi tedaj niste tega povedali?

NEKDANJI SNUBAČ: Zdaj vam je žal, da že takrat nisem stopil na vašo stran. Zdaj priznavate, da bi vam moje zaveznitvo bilo že tedaj zelo po godu!

MOŽ: Če bi bil hudoben, bi se vam smejal. Žal mi je, resnično mi je žal, da žive na svetu takšne podle kreature ...

NEKDANJI SNUBAČ: Jaz podla kreature, gospa Veročka pa (*se krohoče*) poželenja vredna lepa ljubica Krauppova (*mož se proti svoji volji strese*) je plemenito misleča ženska ... (*Se smeje.*) Jaz podla kreature — ona pa plemenita ženska! (*Satansko se smeje.*)

MOŽ: Odidite!

NEKDANJI SNUBAČ: O ne, vse vam moram prej razgaliti do kosti! Ta vaša plemenito misleča žena (*s sadistično naslado*) je njegova dražestna ljubica... da, da... tako dražestna! In vsi mi, vsa družba kavarniškega omizja pozna natanko vse njene dražesti. Nemara še bolj natanko kakor njen mož. (*Se smeje.*) Ali nas ne poznate? Mnogo nas je! Oskar — ta zna... on zna! Vse svoje čudovite večere, posvečene «ljubezni» plemenite Verocke, vam ume naslikati tako mojstrsko! In njeno telo nam je že neštetokrat orisal v vsej plemeniti (*se krohoče*), plemeniti nagoti... To se ponavlja večer za večerom, dan za dnevom... njen mož pa piše doma pedagoške spise... nedolžne novelice... (*Se krohoče.*)

MOŽ (*ki ga je spočetka prevzelo, se je popolnoma pomiril*): To ni ne-
interesantno. Zanima me! Nadaljujte!

NEKDANJI SNUBAČ: Ona je vaša žena!

MOŽ: Vem, že nekoliko let vem. In ravno zategadelj me zanima!

NEKDANJI SNUBAČ: Kaj, kaj, norčujete se?!

MOŽ (*jezno*): Odidite, ne vprašujte me!

NEKDANJI SNUBAČ (*se pripravlja, da bi šel*): In iz vas se norčujemo vsi mi: Oskar, jaz in vsi drugi in skoraj gotovo tudi vaša (*s porogljivim poudarkom*) plemenito misleča Verocka, ki mene ni mogla ljubiti... Živinozdravnika ne... Umetnika je hotela, pisatelja... našla pa je rokodelca, zobotehnika. (*Se smeje.*)

MOŽ (*se vsede, z rokama podpre glavo, komolce nasloni na kolena*): O, kakšne zverine so ljudje!

NEKDANJI SNUBAČ: Ali sem to jaz... jaz zverina?

MOŽ (*mirno*): Pustite me... odidite.

(*Nekdanji snubač nekoliko trenutkov postoji in gleda moža, nato odide. Potiho poje skozi zobe neko popevko. Mož sedi in premišljuje.*)

Konec II. scene.

Karlo Kocjančič / Iz zbirke „Večna plamenica“

(V šetnji vrh Tivolija, s knjigo svojega učitelja v roki.)

U č e n e c: Jesenski slikar že zopet zemeljsko platno s širokimi barvnimi plastmi pregrinja.

Ah, to počasno sopenje narave, to sigetanje in udarjanje odpadajočih listov ob liste, ta zadnja polnosočnost dozorelih plodov!

Vse mi je tako, kakor da svitijo iz mojih petih čutov znanice
v vsestranstvo in se zopet vračajo od konca obzornega loka vame
kot čutni pojav.

In tako mi je, kakor da hočejo iz mojih prai vzbrsteti novi
pojavi.

Fa je esno poslednje trepetkanje briče duše na sveči.

(Flamen še enkrat se vžame, pade, ugasne.)

Štejem sekunde dneva in sekunde brezčasa.

Dolgočasje. Dolgo časje...

Prerajanje. Propad.

Poletja sledijo pomladim, zime odrivajo jeseni čaa.

Odpadajo plodovi in gnijejo.

V anrti tonejo bitja. Isginjajo.

Iz debla človeškega večno lote veje poganjajo.

Kdaj beano nekaj novega pognati?

Jaz sem bolan v teh krutih dolgočasih. —

Moje ser: Sin moj, nestrpnosti so vrtnici — zastoji v
časovnem vešetoku;

so uporno občutenje najmanjšega niča med niči — časa;

so dvojni nad največjo resnico med resničnostmi: mi gramu
naprej...

Glej v duhu metrsko merilo,

matematično hitno zemeljskih razvojev in propadov:

hitno utrinka iz pravegle, hitno praognjev, nebotično
vzhibanih procesov;

hitno kambrija, silura, devona in karbona;

hitno sekundera, razpaljenega terciara, kvarternih naplavin
ter ledenih razdobj;

slavocepov praelici in davno odmrlih nestvorom lesov, orjaškim
kšajem, izogljjenim veleprapročim

(v milijonstolejih je nastalo naše zelenje);

veličestni Tedeum nastajanju in propadanju gigantozevrov,
mastodontov, mamutov, jamskih medvedov, komaj kot raz-
padajoči kamni ohranjenih živalskih vrst...

En sam tisoči del merila je ponazorjen verz o človeku v razvojni
epopeji

(milijonletje od zveri do civilizirane živali).

Komaj pod drobnogledom opaziti predelke naše sporočane
zgodovine —

par tisočink na zadnji tisočinki.

Na zadnji tisočinki zagledaš hotenje: biti zavestno bitje.
Neviden ulomek milimetra za hotenje: biti bog iz človeka.
In ti, sin moj, si bolan in nestrpen!

In ti, sin moj, si nevernik postal in ne veš, da pred nami sploh ni bilo zavestnega hotenja, da bi nekaj postali!

Václav Burian / *Doneski k starejšemu češkemu repertoarju v slovenski dramatik*

I.

Kakor pri Čehih, tako so bili tudi pri Slovencih začetki nove dobe dramatike radi pomanjkanja pristnih talentov navezani predvsem na prevode. Spočetka se je prevajalo, kar je prišlo pod roke. Najbolj se je prestavljalo priljubljeno nemško, zlasti pa dunajsko gledališko blago, vendar se opaža v slovenski dramatik že od samih začetkov poseben namen — prevajati tudi iz slovanskih literatur, zlasti pa iz češčine. Iz čeških avtorjev so bili takrat najbolj priljubljeni Jan Nep. Štěpánek, Václav Kliment Klicpera in Jos. Kajetán Tyl, čigar šaloigre in burke so bile često prevajane in so se tudi dalje časa držale na slovenskih odrih. A. Trstenjak je v svojem Slovenskem gledališču (1892) že deloma obdelal to gradivo, toda ne popolnoma točno, ker je vanj sprejel množico nezanesljivih poročil in posnel od drugod razne napake. V sledečem svojem pregledu hočem njega in njegove vire popraviti in dopolniti, predvsem kar se tiče slovenskih prevodov iz J. N. Štěpánka (1783—1844).

1. Že leta 1848. je bila poslovenjena Štěpánkova¹ šaloigra «Čech a Němec» pod naslovom «Tatvlinu ali Slovenec in Nemec». Prevod je preskrbel za Slovensko društvo v Ljubljani Juri Kosmač² s pomočjo J. Klemana³ (Klemana),

¹ Starejši slovenski viri («Novice» 1848, 194 in 202) sploh ne navajajo imena češkega avtorja ali ga pomotoma zamenjajo s Tylom (P. pl. Radics, «Ljubljanski Zvon» 1887, 291). Šele A. Trstenjak («Slovensko gledališče», str. 38) ga je (po «Novicah» 1867, 387) točno dognal.

² «Novice» 1848, 202, potem «Novice» 1867, 387 navajajo za prevajalca najprej I. Klemana in šele v drugi vrsti Kosmača; ravno tako tudi Trstenjak 38, kar ni popolnoma pravično, ker prevod sam je nujno pripisati I. Kosmaču.

³ Dr. Jan Nep. Kleman je bil od leta 1845. profesor, od 1849. pa provizorični ravnatelj ljubljanske gimnazije. Več o njem glej: Jahresbericht des k. k. Gymnasiums zu Laibach 1850, 21, in 1851, 22/23; «Slovenija» 1850, 6; «Novice» 1850, 114, 126; Ant. Knezova knjižnica, II. zv. (1895), 176 in 184.

rodom Čeha, ki mu je najbrž služil za nekak pomožni češki besednjak. Prevod je bil po takratni maniri lokaliziran in slovenskim razmeram primerno prikrojen.⁴ Ker ni Štěpánková burka popolnoma originalna, opicana je namreč zlasti po zgledu Weidmannove igre «Bettelstudent», je tudi njen slovenski prevod v ozirom gnetični zvezi z navedenim nemškimi virom. Natisnjen ni bil nikoli, dssi je ljubljansko Dramatično društvo še leta 1867. obljubljalo, da ga izda v tisku.⁵ Ohranil se je le v rokopisnih prepisih. Dva, od katerih eden je napravljen po originalu (prepisal ga je šepetalec Janez Zorin 22. novembra 1848.), hrani literarno-historični del arhiva Narodnega gledališča v Ljubljani pod št. 604 (starejša 323). Ta je zanimiv še s tega stališča, ker je v njem zabeležena «Pesem starega Kranjca», ki zasmehuje slovensko renegatstvo, pesem, ki jo je Nollu pozneje predelal.

V tem prevodu, ki je najbrž krožil v številnih prepisih, se je ta burka pogosto igrala. Prvč so jo igrali v Ljubljani v Deželnem gledališču dne 22. novembra 1848., in sicer s takim uspehom⁶, da so jo morali dne 29. novembra istega leta ponavljati.⁷ Za oder jo je pripravil J. Bleiweis⁸ in pomnožil s petjem, za katero je zložil napeve J. Fleišman.⁹ Leta 1849. (2. januarja) so jo igrali v Slavjanskem društvu v Trstu¹⁰, leta 1850., 1855. in 1861. v mestnem gledališču v Idriji,¹¹ leta 1852. (1. januarja) v Celju,¹² pozneje pa, v 60. in 70. letih, je bila priljubljena točka slovenskih čitalnic in ljubljanskega Dramatičnega društva,¹³ tako da je postala znana skoro po vsem slovenskem ozemlju. Še v 90. letih se je vprizorila v Ljubljani in občinstvo se je pri nji «izborno zabavalo».¹⁴ Zadnjič so jo vprizorili v Ljubljani dne 7. marca leta 1905. v Tišnovi režiji (Plakat). Tako je ta igra nad petdeset let živela med Slovenci in je s svojim patriotizmom in satiro na nemškutarstvo dramila narodno zavest najširših slovenskih slojev. A ne samo to, njena vpliv se dá nasledovati tudi v domači slovenski produkciji, ki je po njenem

⁴ «Novice» 1848, 202.

⁵ «Novice» 1867, 387.

⁶ «Novice» 1848, 202; Trstenjak 38.

⁷ Trstenjak 39.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

¹⁰ «Slovan» 1836, 186 (Lovro Žvab, Zgodovinske črtice o Slavj. društvu v Trstu).

¹¹ K. Glaser, Zgodovina slovenskega slovetva. III. 30.

¹² Ibidem 32. Na oder jo je uvedel Josip Drobnič. «Zora» 1873. (Trstenjak.)

¹³ Trstenjak 112, 116, 143, 144.

¹⁴ «Ljubljanski Zvon» 1897, 191 (Zbašnik).

zgledu rada segala tudi k dvojezični mešanici, da bi s tem karakterizirala in bičala sodobno slovensko narodno nezavednost, kakor je to storil Vilhar v svoji «Pošteni deklici».

2. V «Ljubljanskem Časniku» (1851) II. letnik, str. 32. sl., je izšel prevod češke igre pod naslovom «R o d o l j u b i». Ime češkega avtorja niti slovenskega prevajalca ni navedeno. Poznejša slovenska literarna zgodovina je dognala prevajalca v osebi Fr. Cegnarja,¹⁵ toda češki avtor in pristni naslov te češke igre do sedaj nista bila ugotovljena. Dopolnjujem torej to vrzel z ugotovitvijo, da je to prevod Štěpánkové igre «Vlastenci aneb Vítězství u Lipska», čigar konec je Cegnar zlokaliziral in prilagodil okoliščinam svoje dobe: Štěpánková igra, ki je bila napisana leta 1813., se konča s slava-klici cesarju Francu I., dočim se Cegnarjev prevod zaključuje z apoteozo na cesarja Franca Josipa I. Vprizorila se v slovenščini ta igra najbrž ni, zato je menda tudi ušla Trstenjakovi pažnji.

3. V istem letniku «Ljubljanskega Časnika» (1851), str. 180. sl., je izšla še tretja Štěpánková igra, namreč burka «K u l i f e r d a» (prevod iz češkega). Češki avtor zopet ni naveden,¹⁶ dočim je popolnoma razvidno prevajalčevo ime iz rubrike «Slovstvo in umetnost» iste številke (45). Je to namreč Sebastijan Žepič,¹⁷ ki najbrž ni razumel češkega izraza «kuliferda», ki pomenja «kljukec», in ga je zato pustil tudi v svojem prevodu. Tudi ta igra najbrž ni bila vprizorjena, ker o nji Trstenjak tudi ne govori. Da je to prevod iz Štěpánka, je iz vsebine in naslova popolnoma jasno.

4. Zadnji znani slovenski prevod iz Štěpánka je «B o b i z K r a n j a» (Vesela igra s petjem v enem dijanji, poslovenjena po češkem), ki je izšla v Bleiweisovem zborniku Slovenskih glediščinah iger, V. zvezek, leta 1865. Niti avtor niti prevajalec nista navedena. Kar se tiče češkega avtorja, je o njem v slovenskem tisku krožila opetovano ponavljana napaka, sprejeta iz Bleiweisovih «Novic»,¹⁸ ki so o «Bobu iz Kranja» poročale, da je to «po češki Klicperovi Kolači iz Prage poslovenjena in na slovenske okoljščine zasukana» igra. To napako je iz «Novic» sprejel tudi Jos. Noll

¹⁵ Lovro Žvab v Koledarju in kažipotu po Trstu 1884, II. del, str. 39; I. Marn, Jezičnik XXIX (1891), 57; «Dom in Svet» 1892, 179; Glaser, Zgodovina slovenskega slovstva. III. (1896), 303; Iv. Grafenauer, Zgodovina novejšega slovenskega slovstva. 1911, 213.

¹⁶ Poznejši slovenski tisk ga tudi ne navaja.

¹⁷ «Ljubljanski Časnik» 1851, str. 180.

¹⁸ «Novice» 1865, 132.

v svoj seznam slovenskih iger¹⁹ in po njem P. Radics v pregledu slovenske dramatike²⁰ ter končno Trstenjak, ki pomotoma navaja VI. V. (namesto V. Kl.) Klicpero.²¹ Toda iz vsebine te igre je razvidno, da je to prevod Š t ě p á n e k o v e burke «B e r o u n s k é k o l á č e», kar je že isti Noll v prvem poglavju svoje omenjene knjige²² po svojem češkem viru²³ točno navedel (toda v poznejšem seznamu slovenskih iger je to zopet pozabil!). Torej ni dvoma o tem, da je «Bob iz Kranja» prevod J. N. Štěpánka. Ker pa je Štěpánek napisal (1818) to svojo igro po zgledu nemške burke J. A. Gleicha «Das Kolatschenfest in Kumrowitz» (1817),²⁴ je tudi njen slovenski prevod v ozki zvezi s temi Gleichovimi «Kolatschen», ki najbrž nikoli niso bili natisnjeni in čigar rokopis se je izgubil.²⁵

Imena slovenskega prevajalca se mi ni posrečilo dognati. Tisk prevoda ga ne navaja, «Novice» v svojem referatu o predstavi te igre se ga tudi ne spominjajo,²⁶ Bleiweis v svojem poročilu v Čitalnici dne 24. aprila 1870. omenja, da je to igro samo za oder «vredil»²⁷ in poznejši viri vedo tem manj o tem povedati. Verjetno bo torej najbrž, da je ta prevod pripisati enemu izmed trojice Kosmač-Cegnar-Žepič. Prevod sam bo najbrž starejšega datuma; lotili pa so se ga, uprizorili ter natisnili šele v 60. letih. Dejanje igre je bilo, kakor rečeno, lokalizirano, vanjo so bile vpletene pevske točke, ki mu je zložil napeve Josip Fabian (Fabjan),²⁸ rodod Čeh in takratni čitalniški pevovodja. Prvič se je «Bob iz Kranja» igral dne 16. aprila leta 1865. v Deželnem gledališču v Ljubljani in to z velikim uspehom.²⁹ Igra se je potem držala dalje časa na slovenskih odrih; tako so jo n. pr. igrali v oktobru leta 1866. v Čitalnici v Št. Vidu,³⁰ 2. majnika 1869. zopet v Ljubljani v Dra-

¹⁹ Josip Noll, Priročna knjiga za glediške diletante. Slovenska Talija, I. zv. 1868, 164.

²⁰ P. v. Radics, Der verirrte Soldat (Agram 1865), odd. B, str. 118.

²¹ A. Trstenjak 52.

²² Glej št. 19., str. 32.

²³ Josef Mikuláš (Boleslavský), Příruční kniha pro divadelní ochotníky, Praha 1866.

²⁴ Mir. Hýsek, Dějiny čes. divadla v Brně, Hlídka XXIV., 1907, str. 429.

²⁵ Fr. Tichý, Berouenské koláče, České divadlo, sv. 34, Praha 1922, Uvod, str. 15.

²⁶ «Novice» 1865, 132.

²⁷ Letopis Narodne Čitalnice 1871, str. 22.

²⁸ «Novice» 1865, 132; Slovenske gledališke igre, V. zv. (1865), str. 40; Trstenjak 52.

²⁹ «Novice» 1865, 132.

³⁰ «Novice» 1866, 332.

matičnem društvu,³¹ dne 6. februarja 1870. v Postojni³² itd., tako da je postala tudi med Slovenci znana in priljubljena kakor doma na Češkem.³³

To je menda vse, kar je bilo iz Štěpánka prevedeno v slovensko. Niso to seveda njegove najboljše igre: dve izmed njih se sploh nista igrali, samo «Tat v mlinu» in «Bob iz Kranja» sta res živeli med Slovenci in imata torej svoj pomen tudi v slovenski dramatiki.

(Konec prihodnjič.)

Jernej Jereb / *Suženj demona*

(Nadaljevanje)

Zaspal sem in sanjal. Zgrabile so me ženske roke, ki so me privlele k sebi. Čutil sem, da se toplina ženskega telesa veča in se golo telo oklepa mojega telesa. Stud, ki me je objel spočetka, se je izpremenil v neznano slast, da sem zastokal v bolečini. Prebudil sem se ...

Zaspal sem znova in spal do poldne. Ko sem vstal, sem bil izmučen. Pogledal sem se v zrcalo in sem se ustrašil samega sebe.

«Ali ni bolje, da spiš ponoči in bereš podnevu?» mi je dejal oče.

«Čez nekaj minut molka sem dejal:

«Jutri se odpeljem v mesto.»

Oče je pomislil; pogledal me je z dolgim pogledom in znil: 230
«Po kaj?»

Nisem vedel, kaj naj rečem. Francka me je pogledala v dno oči: «Ali imaš v mestu dekle?» — Nič me ni zadržalo več. Naslednje jutro sem se odpeljal.

Bilo je poletno jutro, tako lepo, z zlatom in pesmijo posejano, da je srce vriskalo v prsih. Ko se je med Sveto Goro in Svetim Valentinom odprlo Solkansko polje, me je zapeklo. Po kaj sem prišel? Noga me je nezavedno peljala do hiše z visokimi okni in čipkastimi zastori na njih.

Gospa Fani me je pozdravila z velikim začudenjem in hinavskim poudarkom v sladki besedi. V kuhinji je sedela njena mati, ki je prišla z jerbasom na glavi tri ure hoda, da se vrne isto pot.

Ta ni videla hčerine zadrege, niti njenega trepeta ne. «Še malo počijem, pa grem,» je dejala.

³¹ «Novice» 1869, 137 (glasom tega poročila je bila igra predclana); Trstevnjak 111.

³² «Triglav» 1870, št. 9.

³³ O njeni priljubljenosti med češkim ljudstvom zanimivo poroča Al. Jirásek v svojem romanu «U nás», II. del, str. 267—277.

«Nel!» je govorila gospa Fani. «Pojdite takoj! Pot je dolga.»

Stal sem pribit. — Grdobijo njenega početja sem občutil na gonsko, podzavestno. Le za hip. Sprejel sem njen nasmeh že naslednji trenutek in ko je stopila k meni in mi ponudila usta, sem jo poljubil.

«Kako sem srečna,» je dejala. Med menoj in njo je bila razdalja, ki je v prvem trenutku ni bilo mogoče premagati. Stena starosti in razmerje gosposdinje do dijaka sta naju ločila.

«Ali ste dobili moje pismo? Dajte mi ga!»

V svetlem plamenu je zgorelo.

«Vidite, kako gori,» me je stisnila za roko. «Kakor ljubezen v srcu. Ali me imate le majčkeno radi?»

«Malo že...»

Nisem vedel, kaj govorim. Nisem vedel, kaj je ljubezen. Ona pa mi je verjela, da jo ljubim.

Objela me je. Tedaj sem se dvignil.

«Kam greste?»

«Na zrak!»

«Zakaj me zapuščate? Ostanite pri meni!»

Sedel sem znova.

Vse varijante čuvstev in občutkov so plale tisti dan skozi moje telo. Branil sem se poljubov. Vendar moje vedenje napram nji ni bilo več pasivno. To jo je osrčilo. Pri kosilu nisem hotel piti vina. Obljubil sem, da bom pil pri večerji.

Vse popoldne sva presedela v lenem brezdelju vročega dne. Najin pogovor se je pretrgal tu pa tam, da sva se zrla v zadregi. Opazoval sem njeno telo, odeto v pisano obleko, ki jo je delala mladostno. Rdečica je ležala na njenih licih. Vonj, ki je vel od nje, je bil nenavadno močan.

Gnus, pomešan z občutkom medlega sladostrastja, mi je spreletal telo. Po večerji sem pil vino. Ko sem pil drugi kozarec, sem zagledal dvoje oči, kot oči divje mačke, ki so me zrle s smehom in poželjenjem.

Umikal sem poglede, ona jih je lovila neumorno, da me je bilo groza pred njo.

Počasi me je vino omamljalo. Stopilo mi je v možgane, razum ni več tehtal besed. Gospa Fani je nalila kozarec in dejala:

«Ex — na moje zdravje!»

Nekaj trenutkov sem vrtel kozarec med prsti, nato sem ga dvignil in sva izpila. Tedaj je že sedela na mojem kolenu in se vsesala v moja usta. Nisem imel ne telesne ne moralne moči več, da bi se branil. Vdal sem se ves. Stisnil sem jo z rokami okrog

pasu, ona se je nagnila name; poljubljal sem jo po obrazu, divje, neutežno; moje telo je bilo žerjavica.

Gospa je drhtela: «Kako sem srečna! Kako sem srečna!»

Moje ustnice so šepetale pijano laž: «Saj vas ljubim, gospa! Kako ste lepa! Kako ste lepa!»

Nato je vse drvelo navzdol in nisva vpraševala ničesar več, ničesar več videla. Pila sva žganje. Na najino ljubezen, na najino zdravje, dokler ni začela ugašati luč.

«Pojva spat!»

Gospa se je opotekla proti spalnici. Na vratih se je okrenila. «Kje boste spali?»

Pomislil sem. Še sem se zavedal tega hipa kljub pijanosti. «Kjer mi pripravite,» sem dejal.

Postljala mi je poleg sebe. Mesec je svetil v sobo; videl sem senco, ki se je slačila. Kosi obleke so obležali vse križem po tleh. Pol slečen sem obstal ob postelji, kot da ne vem, kje sem, ne kaj delam.

Predramil me je rezek glas. Bil je glas pijane ženske, ki se je v smehu rezgetal. Potegnila me je v posteljo; zatrepetal sem kot list v vetru...

Ničesar več ne vem. Jedva to, da so me ženske ustnice vroče poljubile, da so me koščene roke privile in je nekdo šepetal ne-
prestano: «Ti nevedni otrok, nedolžni...»

Vse drugo so bile pijane sanje, dušiče kot mora... Ko je prva zarja pogledala skozi okna, sem se streznil in me je bilo sram.

Ko sem se prebudil, je stalo solnce visoko. Našel sem prazno posteljo poleg sebe; rjuhe so bile zravnanе, vse tako, kot da to noč ni nihče spal na njih.

Vstajale so poljasne slike iz dna pretekle noči. Legle so na dušo in jo čudno pomračile.

Kot da moram zabrisati sled neznanega, grdega dejanja, sem planil kvišku. Oblekel sem se naglo in stopil v kuhinjo. Gospa je na moj pozdrav jedva odgovorila; njen pogled je bil uprt v tla.

Popil sem kavo in šel na ulico. Svetloba dneva je lila od vseh strani vanjo. Obrazi ljudi so bili svetli, hoja lahka in smotrena; vsi s pogledom, ki se zdi, da prebije prsi in vidi do dna.

Obstal sem in čudno me je presunilo. V mojo duševno depresijo je padel še en občutek, tako strašno jasno in ubijajoče, da sem se sklonil pod njim. Prepričan sem bil, da vsi vedo za mojo sramoto. Kakor da je na mojem čelu in na mojih ustnicah za-
pisana. Kakor da se drži greh mojih oči in moje obleke. Z namiga-
vajočimi pogledi me merijo. Z opazkami se mi posmehujejo.

Razbičali so me do krvi. Strašen je ta občutek sramote. Skoraj bežal sem po ulici, nisem ubežal. Vsi vedo! Vsi vedo!

In če ubežiš vsemu svetu, ne ubežiš pred samim seboj. Bil sem razočaran, ko sem mislil, da sem odgrnil zadnjo skrivnost... Predstavljal sem si jo kot glorio, za najslajši trenutek prihranjeno, pa sem jo doživel, ko sem bil živinski najbolj. Svet se je majal pod nogami, bitje se je razpustilo v eno samo breztelesno trepetanje... Ko sem se zavedel samega sebe, sem strmel vase kot v najgnusno zver. Prvo največje in najbolestnejše razočaranje je bilo to. Pričakoval sem belo nedeljo, prišel pa je črn, z blatom omadeževan delavnik.

To razočaranje je šlo z menoj kot nezaceljena rana v duši, dokler nisem otrpnil in se privadil ostudi. Potem sem bil izgubljen.

Čuvstvo sramu pred samim seboj in groznega razočaranja me je spremljalo na cesto.

«Kje pa je lepota?» sem si šepetal. Bil sem užaljen kot človek, ki je bil ogoljufan. Temu se je pridružilo še drugo grenko spoznanje: Ali je bilo vredno za ceno takega razočaranja? — Čutil sem, da sem bil premagan od vina in ženske, ki je določila v tem hipu usodno oblast nad menoj.

Srečal me je znanec, del roko na mojo ramo in me s smehom pogledal v dno oči: «Kaj pa ti tu?»

«Ta ve vse», se je dvignilo v meni. Niti besede mu nisem odgovoril. Prisiljeno sem se zasmeljal, med smeh so bile pomešane solze.

Moj znanec se je ustavil: «Kaj ti je?»

«Saj mi nič ni», sem dejal in pogledal v tla.

Pod kostanji drevoreda je bila senca, hlad je vel izpod zelenih vej. Postala sva.

«Zdaj lahko greš!» je dejal. «Sestanek imam.»

Šel sem. Nasproti je prihajalo mlado dekle s kratkim krilom in rdečo rožo v nedrih. Smehljalo se je.

Podvizal sem se domov; poldne je zvonilo iz vseh cerkvá.

*

Poobedovala sva z gospodinjo v molku. Šele po prvem kozarcu vina sva premagala čuvstvo, ki nama je branilo, da bi si pogledala v oči. Beseda je postala drzna. Dotaknila se je celó pretekle noči. Zaužito meso in pijača sta vzbudila nagon, ki je ovrgel z enim poljubom vse predsodke, vse dvome in boje in je kraljeval iz vina in iz poželjenja.

Bila pa je vseeno senca mraka na duši in ta senca ni pustila, da bi se telo z vinom omamilo do nezavesti.

Ko sva se tisto noč odpočila od prvega sladostrastja in sem na hrbtu leže gledal čipke na stropu, ki jih je risal mesec, se je zopet povrnil gnus.

Siknil sem, ne da bi dejal:

«Gospa, kaj vas je privedlo do tega?»

Nisem imel pravice izreči te po morali dišeče besede, ker sem nosil isto višino krivde tudi jaz.

Morda je ležal v mojih besedah gnus, kakor v besedah človeka, ki je vstal s telesa vlačuge in jo vprašal: «Kako da si zabredla tako daleč?»

Gospa je na moje besede okamenela in ostrmela v kvadrate na stropu. Nato je zajokala. Zasmilila se mi je in žal mi je bilo mojih besed. Tolažil sem jo, ona pa je bila neutešna; plakala je dolgo.

Sklonil sem se nad njo. V usmiljenju in tolažbi sem jo poljubljal prvič z resničnim čuvstvom. Ko sem videl njeno neutolažnost, sta me objela kes in obup; pričel sem jokati še jaz, jokala sva oba. (!)

Potolažila sva se šele v novem navalu strasti. (!)

Ko si je obrisala solze, je izpregovorila: «Povedala vam bom svoje življenje.» V opravičilo kot vlačuga, ki reče: «Ljubila sem in sem prevarana stopila na to pot.»

Saj je večina teh povesti resničnih, le vzrok, zakaj pove sentimentalno, s solzami porošeno resnico, ni čist.

Poslušal sem prvo žensko, ki mi je pripovedovala svoje življenje. Bila je povest tisočerih naših deklet; mati mučenica, oče pijanec. Na mlada leta so jo pognali po svetu; šla je iz družine v družino, videla je tiste male, duhá ubijajoče družinske drame in jih je sama sodoživljala. In kakor da se vse življenje vrši po enih in istih zakonih od vekomaj, je izgubila svojo nedolžnost, ki jo je ta večer objokovala, nekega popoldneva, ko ni bilo varuha v hiši. Ko je razodela svojemu ljubimcu tajnost nosečnosti, je ta dvignil roko nanjo. S pomočjo neke prijateljice je splavila. Dve leti za tem se je poročila z istim človekom; mislila je revica, da je potem, kar se je zgodilo, vezana nanj.

«Vsa dolga leta je bil po večini dni dolgo proč od mene. Čuden je in brez čuvstva; še tiste redke besede, ki jih izreče, so sirove. Družine si nisva mogla ustvariti. To je strašno! Da mi očita, je strašnejše.

Ali je prav, da me ostavlja samo? Jaz sem ženska. Četudi nisem storila prav, povem vsakomur: Jaz sem ženska!»

V solzah in poljubih je nehala pripovedovati svojo povest. Nisem ji odgovarjal. Dvignil sem se in odprl vrata v sosednjo sobo. Tam je stala postelja. Zaklenil sem vrata za seboj in legel. Preslišal sem nje klice in jok...

*

Ko sem drugo jutro vstal, se je plazila gospa Fani kot pes za menoj.

Če bi jo bil tepel, bi bila tiho trpela, vesela, da sme držati moje udarce. Vendar je znala nitke svoje spretnosti tako oviti okrog mojega značaja, da sem se pričel vdajati.

Ni me mogla pregovoriti, da bi ostal pri nji. Bilo je zame doživetja dovolj in preveč. Hotel sem biti sam, da bi se oddahnil in pozabil, da bi pogledal vase in uredil svojo razruvano notranjost. Bil sem užaljen, ranjen, razočaran. Pregnati sem hotel grdo čuvstvo, ki je bilo v meni, dati mu prilike, da izpuhti.

Videla je, da ne pomaga vse nič, ne prošnja ne jok. Vrgla se je na tla in je podzavestno hotela premagati mojo voljo s histeričnim izbruhom.

Trgala je vse, kar ji je prišlo pod prste, njeno telo se je lomilo in zvijalo kot v krčih...

Že sem se hotel vdati.

Toda stud me je prevzel vsega, da nisem mogel izreči besede: ostanem! Ponudil sem ji vina. Pogledala me je z dolgim, začudenim pogledom, nato se je dvignila s tal in sedla v naslanjač. Bila je bleda, brez moči, jedva živa...

Šel sem skozi vrata in se nisem več vrnil...

*

Ko sem bil doma v svoji mali sobici, sem se vrgel na posteljo in se razjokal. Nihče me ni videl, nihče me ni slišal; sam s seboj sem opolnoči izlil svojo srčno tesnobo in grenkost, ki se je nabirala po kapljah in se nabrala do zvrhane mere.

Bilo je kesanje radi greha in žalost radi prevare, ki je bila neznanško grda, mnogo grša nego greh. Vršil sem pogovor z Bogom, ki sem ga mogel izvršiti le brez besed in v polnočni uri, ko je bila duša napeta kot struna. Vsak dih polnočnega spomina jo je vzbudil, da je zapela. Jecljal sem v joku in od nekje, iz strašne daljave je prišel jek, ki je padel kot uteha v moje srce. Zaspal sem...

Naslednje jutro sem bil lahkega srca. Hodil sem po vrtu in gozdu, igral sem se z otroci, molil sem ž njimi večerno molitev, pestoval sem njih punčke in jih nosil spat.

Delal sem na polju in na senožeti. Če sva se vračala v večerih z Reziko domov, sva naenkrat sedela v dišeči travi. Objel sem jo krog pasu, ona se je omamljena nagnila k meni. Dvignil sem se; bilo me je strah njene bližine.

Ko sva šla s Francko v temi na vrt, se je moj obraz naenkrat nagnil do njenega obraza; moje lice se je dotaknilo njenega lica. Poljubil je nisem. Bežal sem sam pred seboj.

Iz mesta sem prejel pismo. Vse je trepetalo v meni. Vrgel sem neodprtega na ogenj. Drugo pismo sem prebral. Bilo je dišeče, polno rotenja in poljubov, rožic in spominov. Prišel je čas vrnitve, stopil sem do očeta: «Ali ne bi menjal stanovanja?»

«Čemu?»

Nisem mogel povedati čemu. Molčal sem, pospravil svoje reči in odšel.

(Dalje prihodnjič.)

in jupusa - No berilo pa vsarega! A kaj bi bil ju vsarega
al jaz voo pred matiskom!
moj st ašnega - take "zgodnjic" d. To si jaz sem med pisenja podob
 224
 11/59

Jos. Kostanjevec / Prijatelj Tine

Poldne je zvonilo po mestnih cerkvah. Od vseh strani so se polnile ulice, vse je hitelo proti domu in k obedu. Solnce je neznosno pripekalo tisti dan, žarele so hiše v skeleči svetlobi, jemalo je vid. Tistikrat sem zavil tudi jaz v živahno dolgo ulico, da bi pogledal v gostilno. Že dva dni nisem jedel, kača je bila v žepu in krulilo je nenavadno čudno po praznih črevih. Tisti dan pa se me je usmilil prijatelj, ki sem ga bil zjutraj slučajno srečal, ter me je z ljubeznivim, strašno neumnim nasmeškom povabil na «majhno kosilce». Čakal me je v določeni gostilni, in krožniki so bili že pripravljene, ko sem vstopil. Dvignil se je in mi pomolil svojo široko kmečko roko v pozdrav. Potem je z isto roko in imenitno kretnjo, ki se ne dá popisati, pokazal na sedež ob svoji desnici s tehtnima besedama: «Prijatelj, izvoli!» In jaz sem izvolil, zelo urno in nerodno, da so krožniki dobesedno zastokali. In tudi on je izvolil. Reči moram, da je iz kosilca nastalo kosilo, po kakršnem je že dolgo hrepenel moj skrčeni želodček, ki se je tisti dan precej raztegnil. Tudi pijača ni bila prenapačna, dobro sva vlekla. On pa je bil gostobeseden kakor navadno, smejal se je glasno in ni dal do besede. Pa je navsezadnje začel pripovedovati tole resnično zgodbo:

Veš, včeraj sem srečal Tineta. Saj veš, najinega prijatelja izza one velike dobe prešernosti in mladega veseljačenja, ko smo bili sami norci, vsi od prvega do zadnjega. Ne, saj ni res, vsi nismo bili, Tine ni bil norec. Preresen je bil in preneumen za norca. Srečal sem ga torej včeraj v drevoredu pod kostanji s klobukom

v roki in visoko povzdignjeno, že sedaj plešasto glavo. Njegove modre oči so se smejale skozi zlati ščipalnik, nekaj čudnega je svetilo iz njih, prej nepoznanega. Takoj me je spoznal, ko sem se mu približal na nekoliko korakov. «Sluga, amice,» je dejal in mi stisnil desnico. «To je lepo, da še živiš in da se tako brezskrbno prikažeš pred moje oči,» je nadaljeval. «Veš, mene se ljudje precej ogibljejo, nevaren sem in nekam nasilen, prav za prav rabijaten.» Smejal se je in mežikal, kakor bi mu silil solnčni žarek v oči. Hipoma pa se je okrenil in se nehal smejati. «Vidiš,» je dejal, «povsod je nekdo za mano, vsak vrag me zasleduje. Oni tamle na primer je že vse jutro za mojimi hrbtom.» Ozrl sem se, pa nisem videl nobenega, samo stražnik je v tistem hipu prekrizal za najinim hrbtom drevored. «Strahove vidiš,» sem se zasmejal. «Toda, povej mi, odkod tvoja pot? Dolgo že nisem slišal o tebi.» — «Prav je tako, kaj bi slišal. Torej odkod prihajam? No, vidiš, iz Studenca. Ali veš, kje je Studenec in kaj počno pametni ljudje tam doli? Norijo, vidiš. Tudi mene so imeli nekaj tednov tamkaj shranjenega, haha. In so tudi rekli, da norim.» Začudeno sem ga pogledal. «Ti da si norec?» sem se zasmejal in mu potrkal na ramo. «Seveda sem, le poglej me natančno,» je dejal in obstal. «Kaj se ti vidi? Zastonj me niso imeli tamkaj; pametni ljudje dobro vedo, kdaj drugi norijo. Hahaha!» Videl sem, nekaj ni bilo v redu. Par ljudi je hitelo mimo naju, naju komaj pogledalo in izginilo za kostanji. «Vsi tako zijajo,» je dejal gledaje za njimi. «Kakor tisti zdravniki tam notri. Vedno imajo odprta žrela in vpijejo nate kakor star narednik na vežbališču... Pojdiva na vrček piva ali vina, naj bo, kar hoče, pa se še kaj pomeniva v kakem tihem kotu.» Prijel me je pod pazduho in skoro vlekkel za seboj. Na vrtu dobroznane gostilne sva se usidrala. Nobenega ni bilo tisti čas tamkaj. Naročil je pivo, prav dobro je bilo. Nekaj časa sva molčala, nisem vedel, kaj bi govoril, tako nekam čudno tesno mi je bilo v srcu. Nazadnje sem ga pa le vprašal: «Kako si pa prišel tjakaj, Tine? Ti, tako resen človek.» Ni odgovoril takoj, čelo se mu je nabralo v gube, zamislil se je in strmel predse. Naenkrat se je pa zdramil in dejal: «No, ker si ti, pa bodi! Poslušaj mojo povest pazljivo, ni tako neumna kakor njen junak, morda se še kaj naučiš iz nje. Škodovalo menda ne bi. Pij prej, da ne omagaš!» Ko sva napravila dolg požirek, je nadaljeval: «Zaljubljen sem se bil tisto leto tako nekako sredi poletja. Vročina je menda vplivala na moje možgane, sicer ne bi bil mogel tako daleč zabresti. Kaj vem, kako se je zgodilo. Toliko se spominjam, da nisem vprašal žive duše, kakšne in koliko lepih lastnosti ima

moja izvoljenka. Videl sem vedno pred seboj samo tisti zafrkljivočedni podolgasti obraz, tisti privihan nosek in kite, debele kakor moška laketi in rumene kot dozorela pšenica. Niti tega nisem zapazil, da sta ji že takrat manjkala dva gornja sprednja zoba, na vsaki strani po eden. Prijatelj, veš, to je slabo znamenje, če je mlada ženska škrbasta. Ne moreš si misliti. Jaz pa sem bil zaljubljen in nisem poznal še tistikrat slabih znamenj. Sedaj jih poznam kar na debelo. Tako na primer je tudi slabo znamenje, če se ženska zasmije, kadar ji pokažeš pest s palcem sredi kazalca in sredinca, ali pa če te poljublja, še preden si stopil čez nje prag. No, jaz sem se nato oženil. Nekega lepega popoldneva je bilo, ko so plesale mušice v velikih kolobarjih po belem zraku, ko so krožile lastovke v velikih jatah gori okoli temnih lin trškega zvonika in je stalo solnce še visoko nad zapadnimi brdi, ko je pelo vse v meni in okoli mene veliko pesem ljubezni in človečanstva. Tistikrat je bila zapečateni moja usoda in jaz je nisem videl, ves slep in nebogljen, je nisem slutil, ves omamljen in tako neumno srečen. Sklenil sem zavezo za vse življenje, prikoval sem se za vedno na tisti podolgasti obraz, na privihani nos, in sem se za vselej zapletel v tiste močne kot pšenica rumene kite. Kje je bila duša, prijatelj? Zakaj nisem najprej vprašal po njej in jo lovil kakor belega metulja, ki se prikaže vsako leto samo enkrat? ... Sam ne vem, kako sem dobil otroke. Iz tistih dveh špranj v sprednjih zobeh, katerima se je kmalu pridružila tretja v spodnji čeljusti, je sikal vedno neizrečen strup, nič lepega se ni moglo pomešati med tisto slino, s katero me je obrizgala žena vselej, kadar sem se ji nepričakovano približal. Bežal sem iz hiše kakor obstreljen zajec, brez miru in pokoja. Nikjer ni bilo zavetišča moji žalosti. Kadar sem bil doma, me je pcdila vun, kadar sem bil zunaj, je pošiljala za menoj dekle in druge babnice, da bi se vrnil. In v tem dirindaju sem vendar dobil otroke, dečka in dvoje deklic. Ko so odrasli, sem videl, da je vsak drugačen, niti eden ni imel mojih neumnih potez. Bogve, kje so se vzeli! In vendar sem jih imel rad, tako rad, da se nisem dal ločiti zaradi njih. Kolikokrat mi je prišla ta misel v prejšnjih časih! Pojdi, reši se, otrepi se teh škrbastih zob in debelih rumenih kit, da boš živel življenje, človeka vredno. Pa nisem šel in se nisem otrese. Neumnost in lažnivo upanje je bilo vedno večje od moje energije. In ljubezen do otrok je bila večja od neumnosti in lažnivega upanja. Tako smo rastle vsi skupaj dalje v neumnosti in lažnivem upanju, v pomanjkanju energije, v veliki ljubezni med večnim sovraštvom in preprirom... Pa kaj mi je storila prav za prav, da se je začelo

takšno življenje v moji hiši že takoj od začetka, boš vprašal. Ko bi jaz to vedel! Nič ni bilo. Samo ena beseda je zdrknila takoj drugi dan po poroki iz njenih ust, dobro se še spominjam po dolgih letih, katera beseda je to bila, a je ne morem omeniti. Rad bi videl, da bi bila na vekomaj pozabljena. A v mene je takrat treščilo, onemel sem in, tresoč se, sem naenkrat in nepričakovano zagledal globok prepad, ki je zijal med njeno in mojo notranjščino in ki je bil med nama, še preden sva se spoznala. Samo ena beseda, a ta je od tistega dne rastle in se množila in rodila vse tisto gorje, ki je poglelo po moji hiši in po vsej moji družini. Ali razumeš to? Menda ni mogoče. In tudi jaz nisem razumel, pa sem se vendar staral in se še staram in ne razumem. Saj to ni tako čudno kakor bi si človek mislil. Kaj se pravi razumeti? Nekoč sem peljal svojega sina na kratek izlet. V prvi šoli je bil na mestni realki in pridno se je učil. Pa sva se nazaj gredé ustavila v neki obcestni gostilni, kjer je bilo polno gospode, prave in jare, znane in neznane. Zase sem naročil čašo vina, za sina čašo bele kave. In sva sedla. Kar se je izluščil nekje iz družbe gosposki človek in pristopil k meni. Kaj da ga več ne poznam, je rekel, ko sva pa bila še pred malo leti dobra znanca in prijatelja in sem celo kupoval blago za srajce v prodajalni, kjer je tačas služil za komija. Sedaj da je samostojen trgovec v bližnjem mestecu ter se čestokrat spominja na tiste lepe čase, ki so bili. In če sme prisesti. Pa je prisedel, čeprav ga nisem spoznal in dasi ga nisem povabil. «Pa bova pila skupaj pol litra, če dovolite,» je dejal in poklical vino. In sva pila. Poklical je še pol, dasi sem oporekal. Ni pomagalo. Medtem je neprestano opazoval mojega sina in se smehljaj. Videti je bilo, da mu gre vino v glavo, zakaj vedno bolj je blebetal in vedno bolj neumno in cinično. Hotel sem vstati, pa me je s silo zadržal in potlačil na sedež. Kam da naj že hodim, ko je še svetlo, in vino dobro in ceno, ker ga plača on. Slutil sem, da se bliža katastrofa. In res. Položil je mojemu dečku roko na glavo in ga gladil po laseh. «Sinček, kajne, gospod? Čeden fant, pa vam ni posebno podoben.» Zasmeljal se je in cmoknil z dvema prstoma. Mene je pičilo in kmalu bi bil vzrojil. Pa sem s silo pogoltnil in ostal miren. «Veste, popolnoma je podoben onemu oficijalu, ki je hodil včasi z vami in vašo gospo na izprehode. Pa sem uganil.» Silno sarkastično se je muzal in jezik se mu je začel zapletati. «Pa vas nekoč ni bilo doma, odšli ste na počitnice sami. Bog ve, kod ste hodili in brezskrbno veseljačili. Pa je vrag zasejal ljulko na vašo njivo in jo oplodil.» Vedno bolj je hitel, a jaz sem bil tako presenečen, da sem otrpnil in poslušal nemo in skoro

vdano. In je nadaljeval tiho in sikajoč na moja ušesa: «Nekega večera sem šel malce na lepše in sem hotel nekoliko pokrokati. Pa sem šel tudi precej pozno mimo vašega stanovanja. Vrata so se nenadoma nešumno odprla, posvetila je luč, in vaša milostna se je milostno smehljala gospodu oficijalu, ki je prav tačas stopil iz sence in se pojavil pred njo tiho kakor tat, ponižno poljubljač ji belo roko. In vrata so se zopet nešumno zaprla in vas ni bilo doma. Ali ni res?» Prenehal je, gledal mi v obraz in se še vedno smejal. «Je že takšno to življenje,» je rekel nato. «Še eno čašo, gospod profesor, pa še ne gremo.» Tedaj sem se dvignil z vso silo, potegnil sina za seboj in se opotekel proti izhodu. Ko sem natararici plačeval, se je oni pri mizi glasno režal in klical novega pol litra . . .»

Tine se je naenkrat zamislil. Njegovi prsti so nemirno tipkali po čaši, ki jo je nazadnje dvignil z obema rokama in izpraznil v dušku. «Ne bova pila več te žlobudre,» je dejal na to. «Vino, to je edino, ki nas spasi.» Poklical je vina, najmočnejšega, ki ga je premogla gostilničarjeva klet. Pa sva natočila in pila. Njegova čaša je bila takoj prazna, pogladil si je s kazalcem in palcem desnice velike ščetinaste brke in takoj nadaljeval svojo povest: «No, veš kaj, sam ne vem, kaj in koliko bi ti še povedal. Nobe nemu še nisem, in ne vem, zakaj ravno tebi. Pa je prišlo kar samo ob sebi, morda zato, ker si mi nekdaj brez vsake besede posodil goldinar, ko si dobro vedel, da imam še dva v žepu. Veš kaj, to je bilo lepo od tebe! Kje sem že nehal? Aha! No, tistega popoldne sem sina trdo držal in ga vlekel proti domu kakor živinčec. Osuplo me je gledal, trdo je stiskal ustnice, nobenega glasu ni bilo iz njega. V meni pa je vse vpilo po maščevanju. Ubil jo bom še nocoj, kakor kačo jo bom strl. In tudi tega pankrta, ki hodi z mano in ki ga tako ljubim, tudi tega uničim. Zaženem ga čez most, še žugnil ne bo. In moje srce se bo ohladilo . . . Vedno bolj je vrelo v mojih možganih, vse se je mešalo in trkalo med seboj, kljuvalo in vpilo, srce pa je bolelo, bolelo . . . No, pa saj imam še dva doma, prav za prav še dve poleg nje. Komu sta pa ti dve podobni? Hu, hu! Nocoj mora biti konec vsega trpljenja, vse mora s poti. Eh, kaj bi cincal? Za polico v kuhinji je deska, na kateri seče moja mesarica govedino. Na to desko položim nocoj človeško meso in bom sekal, sekal. Najprej oni dve glavicici, tako drobni in nežni, tako malo podobni moji. Zakotalili se bosta pod ognjišče, prav pod noge njej, ki jo bom prej trdno zvezal, k njej, mesarici moje duše, da bo prisiljena gledati, čigava je kri, ki ji pere umazane čevlje. Potem pride na vrsto ona, pa ji še prej

zamašim usta z debelim robcem, da ne bo vpila. Kako bo bulila v smrtnem strahu in trepetu! Jaz pa bom počasi dvigal sekiro, tako počasi... Ko sem prišel pred vrata svojega stanovanja, sem pahnil svojega dečka v vežo, da se je opotekel. Šel sem bil z njim čez most, pa sem ga pozabil zagnati v vodo. Sedaj bo treba opraviti tudi z njim doma. Torej trije, štirje, nazadnje še jaz. Visoko je iz drugega nadstropja na dvorišče, če ni vrag, si človek lahko zlomi tilnik. Pa bo konec... mora biti!... Tisti hip je legla na mojo dušo nenadoma silna žalost. Zahlipal sem. Kje vzameš moč, Tine, da izvršiš vse te čudne reči? Ti, ki ne moreš pogaziti črva, ko ti leze čez pot?... Pa vendar mora biti, še nocoj, takoj, ta trenutek. Roka je hotela pritisniti kljuko pri kuhinjskih vratih. Od notri so se čuli glasovi, poltihi, dečko je nekaj ihté pripovedoval. Sunkoma me je nekaj okrenilo in zlezal sem kakor tat zopet na ulico. V gostilno treba, napiti se moči, prenesti krvavo pojedino na tiho polnoč. In sem odšel... Začel sem piti. Četrt za četrto. Čudno, kolikor bolj sem pil, toliko lažje mi je bilo pri srcu. Ona moč, ki sem jo iskal, ni hotela v moje žile. Sedel sem v kotu čisto sam in ta edinščina me nikakor ni motila. Pa saj nisem bil sam. Odnekod se je zasvetilo, prihajala je hipoma lepa misel, ta je rodila drugo in tretjo. In iz teh misli so vstajale podobe, žive in svetle, ki so hipoma posedle okoli mene in mi pravile zlate pravljice iz davno preteklih časov. In ona, ki je bila prav tik mene, moja rajnka mati, večni trpin, ona me je božala z mehko roko po čelu in po licih in mi šepetala: Ubožček moj, kako si bil sedajle bolan. Pa je že bolje. Odpustil boš, ker na tvojem čelu je znamenje dobrote in ljubezni. Bog te blagoslovi, sinko! — Pristopil je oče, visok in močan kakor v nekdanjih časih. Resno me je gledal, a iz te resnosti se je vsipal blagoslov na mojo ubogo glavo. Njegove zveste oči so govorile: V naši rodbini še ni bilo morilcev in ubijalcev in jih tudi ne bo. Vidim v tvoje srce in sem vesel nad tem, kar vidim. — In za njima je posedala dolga vrsta prijateljev in znancev in vsi so govorili tako čudovito mehko in lepo, da so se mi začele solziti oči. Zasanjal sem se, v tistem hipu je bilo vse odpuščeno... Šel sem domov, hotel sem govoriti besede, kakršnih že dolgo ni bilo čez moja usta. Vse je bilo tiho po stanovanju, otroci so že spali, žena je še nekaj pospravljala po kuhinji. Pozdravil sem, rekoč: Dolgo me ni bilo danes, kaj? Bog daj dober večer! — Sedaj boš začel še otroke ubijati, pijanec grdi. Glej, da se izgubiš! je zavpila name in pokazala proti vratom. — Tiho sem odšel in legel, toda spanec ni hotel na moje oči do ranega jutra. Materine

roke so me božale, očetove resne oči so me gledale z veliko ljubeznijo. In prijatelji in znanci so si zadovoljno šepetali ter mi prikimavali... Drugi dan sem vstal s čudnimi občutki po kratkem spanju. V glavi mi je bilo silno pusto, kakor bi bila popolnoma prazna. Otroci so se odpravljali v šolo, nihče ni izpregovoril besede. Samo pljuskanje vode, odpiranje in zapiranje vrat, listanje z zvezki in knjigami. Nekaj težkega je ležalo nad vso opravilo. Mučno mi je bilo v tej tišini, naglo sem izpil kavo in odšel. Tisti dan sem bil slučajno prost. Krenil sem iz mesta in blodil po polju in po stranskih potih. Z željnimi požirki sem srkal čisti jutranji zrak, ki je prihajal s solnčnojasnih planin in hladil vroče čelo. Toda ona praznina v meni se ni hotela napolniti, v njo so se selili počasi včerajšnje duševno stanje, maščevalnost in sovraštvo. Tedaj sem se spomnil na sredstvo, ki me je včeraj rešilo, in sem krenil zopet v gostilno. Dušil sem čašo za čašo, in res so se začela porajati blažja čuvstva. Nekoliko mirnejši sem bil, ko sem se vračal proti domu. Otroci, ki so prišli pravkar iz šole, so se skrili pred mano, žena je prinesla obed s sovražnimi pogledi in nečednimi željami. Od tistega dne sem opažal, da se mi otroci vedno bolj odtujujejo, ona jih je začela vzgajati v sovražnostih proti meni. In kmalu sem videl, da sem v tej družbi brez vsake moči, da sem hlapec in večer suženj, pa naj prinesem med nje lepoto ali slepoto. Proti sirovosti se bogovi zastonj bojujejo. Od tistikrat sem začel zahajati redno v gostilno, sem začel piti in dušiti v sebi ogenj, ki ga nisem sam zanetil. Včas se mi je posrečilo, da je šinil svetel žarek mimo moje duše, za trenutek samo, najčešče pa se je bol postoterila in pripravljala pot onemu, kar je imelo priti. In pil sem in pil, dan za dnem, teden za tednom... V meni je bila smrt, kaj mi je bilo mari vse naokoli... In sedaj prihaja zadnje poglavje te povesti,» je dejal Tine, «odpriva prej še novo steklenico, da dostojno končam.» Zamašek je odletel po vrtu, vino se je zaiskrilo in zapenilo v čašah. Dvignila sva jih proti solncu. «Oj, da bi bilo vse tako čisto, kakor je čista ta kaplja, vse tako iskreno in kipeče kakor ona, ki nas samo dviga, če jo uživamo s spoštljivostjo in vdanostjo,» je vzdihnil Tine in izpil. In izpil sem tudi jaz. «To zadnje poglavje je kratko,» je dejal na to Tine odloživši čašo. «Kratko, ker ga je šele sam začetek. Nekega dne, ko pa nisem posebno mnogo pil, se mi je zazdelo, da blodim po temi in lužah, pa sem videl, da sije solnce nad mano in da hodijo ljudje mimo mene. Odkrivali so se mi, pa jih nisem poznal, pozdravljali so me, pa sem jim kazal jezik. Vsega tega se še dobro spominjam. Gledali

šo za mano, jaz pa se nisem mogel načuditi, zakaj se ozirajo. Ko sem stopil skozi vrata svojega stanovanja, sem videl, kako pretopa žena mojega dečka. Kaj ji je storil? Planil sem nanjo in jo sunil, da je odletela z glavo ob steno. In sem ji zašel pulkri debele kite in jo suvati z občema nogama. Potem pa je nastala tema okoli in okoli mene in ne vem več, kaj se je godilo... Ko sem se zavedel, sem bil v bližnici... Nobenega mojih ni bilo ves čas pri meni, tako so mi pravili. Kdo bo obiskoval norce? ... Danes se vračam... Kam? Domov? ... Morda... Ko pa nimam doma... Pijva, prijatelj! In sva pila in nisem vedel, kaj bi mi rekel. «Kar vem, da ti ne bo dala žilica miru in boš hotel načečkati to, kar sem ti danes nstvezil,» se je anejal Tine in si vzel brke, «naslovi kar na kratko 'Norce', ne pa morda 'Prijatelj, Tine'». Podala sva si roke, lagnila vsak na nasprotno stran. Dolgo sem gledal za njim, dokler se ni skrila njegova postava za ovinku proti postaji. Hotel se je odpeljati s prvina vlakom na svoj rojstni dom, kjer je goščodaril brat. Morda ga sprejme za nekočiko dni, mi je rekel pri slovesu. —

* * *

«Kje je sedaj Tine?» sem vprašal nekoliko mesecev pozneje svojega prijatelja, ko sem ga zopet srečal. Ni mi vedel povedati. Tudi drugi niso vedeli. Danes pa, ko to pišem, so mi povedali, da se je prostovoljno vrnil tjakaj, kamor so ga bili svoječasno nesilno poslali. Baje se je izrazil: «Bom imel vsaj mir in v njem dokončam zadnje poglavje, ki pa ni več dolgo.»

August Žigon / K. Rudež Levstiku: 12 pisem

(Konec)

2.

V Gracarjevem turnu

24. Julija 1867.

Predragi prijatelj!

Nezameri, če Te zopet za nekoliko časa v Tvojem delovanju motim in Te za nekaj prosim: Tujak v naši sosesčini je nek človek, Ludvik Stergar po imeni, ki se je bil namenil preseliti v Ameriko. Zdaj pa, ko so mu nekateri prijatelji drugatli svetovali, se je premislil in misli raji na Rusko iti greče kakat. Neizrečeno pa bi mu koristilo, ako bi imel kakovo priporočilno pismo; morebiti od Riegerja ali Šubotiča, ki so imeli priložnost, se z našim katerem velikašem stanniti. |

Jaz sem omenjenemu Stergarju svetoval, da bi šel na raynost k kakovemu moču od Slavjanskega komiteta, bi se mu predstavil

in ga prosil, da bi mu pri kakem grajščaku do službe pomagal. Stergar je bil do zdaj pisar in je posebno dober strelec, tako bi bil za gozdnarja sposoben, ali za kakovega³⁴ ogleđo pri zavodi: za družega kaj, ne tako.

Prosim Te tedaj, dragi prijatelj, da bi bil tako dober da bi s gosp. Vilharjem ali s kom drugim govoril, če bi morebiti on bil tako dober, da bi mogel Stergarju do kakega takega priporočilnega pisma pripomoči.³⁵

Kakor mislim, si tudi Ti dragi brate, z Lamanskem | znán; on je tajnik pri Slavjanskem komiteti in bi znaniti, ako bi mu Ti par verstic pisal in ga perdüšu, Slovenskemu izseljencu pomagal do kakšne službice, ali pa vsaj do avdiencie pri grofu Tolstomu³⁶, ki je podpredsednik Slav. kom. Jaz mislim, da Ti gospodje ga bodo, kakor Jugoslavjana dobro sprejeli in mu kaj pomagali.

Tako, če Ti je mogoče, Te prosim, da bi v tej zadevi nam šel na roke, in sicer prosim hitro, ker misli uže Stergar v kakšnih 10 dnéh jo odriniti.

Jaz in moja žena sva, hvala Bogu še precej zdrava, ampak³⁷ otroka sta zdaj obolela na driski, tako, da | smo bili uže prav v skerbéh. Zdaj je Vladimirju nekoliko bolje, ampak punčika je pa zdaj zbolela; to je velik križ!

V Novem mestu so z novem presidentom prav zadovoljni³⁸ in boječi narodnjaki /:to je veliko vradnikov:/ se upajo spet na dán, in nekoliko hudih nemškutarjev je začelo [pol] bolj pohlevno postopati, odkar so svojega načelnika zgubili.³⁹

³⁴ Rokopis: kokovega

³⁵ Rudež misli tu Ivana Vilharja, trgovca v Ljubljani. (Prim. Novice 1867; 15. V., str. 165 (odhod na Rusko): «Gospoda Ivan Vilhar in Aleks. Hudec sta v nedeljo [to je bilo torej 12. V. 1867] odrinila čez Dunaj na Rusovsko k razstavi v Moskvo.» — Dalje 22. V., str. 173 (pismo z Ruskega): «Gosp. Ivan Vilhar je pisal 18. dne t. m., da 62 avstrijskih Slovanov je srečno došlo v Varšavo.» O sprejemu in pogostitvi v Granici, itd. — Slednjič 3. VIII., str. 224 (vrnitev v domovino): «Gospoda Vilhar in Hudec sta pretekli teden prišla iz Ruskega nazaj.» Itd. Obá omenja, Vilharja in Hudca, tudi Levstik v svojem odgovoru 1. VIII. 1867. (Lj. Zvon 1925/54.) Matični Koledar slovenski za l. 1865. izkazuje na str. 97: «Blagorodni gospod Ivan Vilhar, trgovec iz Ljubljane, podaril 200 gld.»

Matici v njenem prvem letu (1864). *Ivan Vilhar je imel nemško ženo; on bil ni drsko eden najgorčnejših Slovan.*

³⁶ Rokopis prvotno: Tolstomi

³⁷ Rokopis: ampak

³⁸ Teodor Napret, nekdanji Levstikov prijateljski svetovalec ob ustanovitvi ljanju «Napreja».

³⁹ Josip Scheuchenstuel, bivši mož Julije Primčeve Prešernovega Sonetnega venca: imenovan v Gradec 25. II. 1867, a na njegovo mesto istega dne prvotno Albert v. Schluetenberg; odšel iz Novega mesta v soboto 15. junija zvečer 1867.

Vročina je tu taka, da Bog nas vari!

Jezikoslov. drobt.: Seno je v lojincah pravijo v Metliki; na Štajarskem pa v plastéh, na Kranjskem v kopicah.

(Laibacher Ztg., 14. III. 1867, pg. 391: Se. k. k. Apostolische Majestät haben mit Allerhöchsten EntschlieBungen vom 17. und 25. Februar d. J. dem Kreisgerichtspräsidenten in Rudolfswerth Joseph Ritter v. Scheuchenstuel auf sein Ansuchen die Einreihung in den Rathskörper des Oberlandesgerichtes Graz unter Vorbehalt seines Ranges und Gehaltes allergnädigst zu bewilligen und die bei demselben Oberlandesgerichte weiter erledigten Rathsstellen dem disponiblen Kreisgerichtspräses Heinrich Lampel, dann dem disponiblen Oberlandesgerichtsrathe Karl Czermak Edlen v. Eichenfeld und dem Oberlandesgerichtsrathe Florian Gabriel, letzterem mit der Bestimmung als Oberstaatsanwalt, allergnädigst zu verleihen geruht. — Istotam neposredno dalje: Se. k. k. Apostolische Majestät haben mit Allerhöchster EntschlieBung vom 25. Februar d. J. den disponiblen Oberlandesgerichtsrath Albert v. Schluetenberg zum Kreisgerichtspräses in Rudolfswerth allergnädigst zu ernennen geruht. — Novice, 19. VI. 1867, str. 207: Iz Novomesta 16. junija. — Včera j zvečer nas je zastopil bivši predsednik tukajšnje c. kr. okrožne sodnije vitez Scheuchenstuel ter se podal v svojo novo službo v Gradec. Kakor se je videlo, je težkega srca slovó jemal od meščanov, ki so mu voščili srečno pot. Gospod predsednik je na vso moč delal, da bi národna ideja ne plamtelá tukaj preveč, bojé se, da bi Avstrija škode ne trpela. Ker pa vemo, da narodne ideje pri nas nikjer ne segajo čez pošteno ravnopravnost, do ktere imamo v ustavni državi postavne pravice, zato more gosp. Scheuchenstuel prav mirno živeti v Gradcu, da, če tudi njega tukaj ne bo, Avstrija ne bo propala.) — Imenovanje Napretovo: 6. V. 1867. (Laibacher Ztg., 15. V. 1867, pg. 727: Se. k. k. Apostolische Majestät haben mit Allerhöchster EntschlieBung vom 6. Mai d. J. die Einreihung des zum Kreisgerichtspräses für Rudolfswerth ernannten Albert v. Schluetenberg als Oberlandesgerichtsrath in das Gremium des Oberlandesgerichtes Graz auf seine Bitte zu bewilligen und den Oberlandesgerichtsrath in Triest Theodor Napret zum Kreisgerichtspräses in Rudolfswerth allergnädigst zu ernennen geruht. — Novice, 22. V. 1867, str. 173: Z velikim veseljem smo sprejeli novico, da visoke časti vredni rodoljub g. Teodor Napret, dozdej c. k. primorske deželne nadsodnije svetovalec in deželni poslanec v Trstu, je na mesto gospoda viteza Scheuchenstuela izvoljen za prvosednika c. k. novomeške sodnije.) Za svénika pri višjem sodišču v Trstu je bil Napret imenovan prav kratko prej; šele 11. III. 1867. (Laib. Ztg., 15. III. 1867, str. 397.) — Dostavek: Laib. Ztg. 2. I. 1850, No. 1, pg. 1. (Se. k. k. Majestät haben mit allerhöchster EntschlieBung vom 28. December d. J. ... — den k. k. Stadt- und Landrath zu Laibach, Joseph v. Scheuchenstuel, zum Präsidenten des k. k. Landesgerichtes zu Neustadt ... allergnädigst zu ernennen geruht.); Novice 2. I. 1850, str. 4. (Ravno berémo v Dunajskih novinah, de so presvitli cesar 28. grudna ... žl. gosp. Jožefa Scheuchenstuela za predsednika c. k. dežel'niga sodnjištva v Novim Mestu izvolili.); Planer Eugen, Recht und Richter in den innerösterreich. Landen Steiermark, Kärnten und Krain. Graz 1911. (Pg. 247. imenovanje za Novo mesto: Allerhöchste EntschlieBung vom 28. December 1849, Just.-Min.-Erl. vom 12. Jänner 1850, Z. ad 10.360.). Prim. tu še: Planer, l. c., pg. 259 in 264 (predsedniki novomeškega sodišča 1850—1888, odnosno 1905): Josef v. Scheuchenstuel 1850 do 25. II., odn. 15. VI. 1867; Albert v. Schluetenberg (1867), ni nastopil službe;

Prosim pozdravi prijatle.

Iz srca Te pozdravi in poljubi Tvoj iskreni prijatelj
Drag. Rudež.⁴⁰

9.

V Gracarjevem turni 29. Ja-
nuarja 1869.

Dragi moj prijatelj!

R. 9/4/869⁴¹
Nebodi hud, da Te za nekoliko časa v Tvojem delu zmotim in z neko prošnjo nadlegvam; pisala⁴² je namreč meni séstrna hči Mary Šmitova zarad svojega brata, ki je iskal pri pošti službe kakor praktikant, pa ga niso hoteli vzeti⁴³, zato, ki je še pri vojnikih in samo začasno odpuščen. Slišala je pa ta Mary, ko sem jaz pripovedoval o Greshamu⁴⁴, kakove velike oparje ima po širokem sveti in kako velike hiše bode v Trsti zidal, in tako se je zmislila na to, da bi bilo morebiti njenemu bratu pri tej družbi mogoče, kakšno mastno,⁴⁵ brezplačno službo dobiti in me | je naprosila, da bi jaz po Tebi pri gosp. Rešpehtarji, kateremu prosim, da bi me priporočil in ga lepo pozdravil, zvedel, če je mogoče in po kakovih potih to željo doseči. To Te tedaj prosim, dragi prijatelju, da bi Ti blagovolil zvedeti in meni poročiti.

Zdaj pa nekaj novic od tukaj; prihodno sredo⁴⁶ bode poróka Dr. Vojske; kakor Ti je uže gotovo znano, bo vzel Škremovo iz Novega mesta in tisti dan se bo tudi njena sestra z nekim Metličanom poročila, tuk de buodo dvaj ojsctei ne'n dan. Pa to še vse

Theodor Napret 6. V. 1867—18. III. 1870; Anton Gertscher od 19. III. 1870; Vinzenz Jeuniker od 23. V. 1875 († 21. X. 1888: Slov. Pravniki 1888/351); Josef Gerdešič od 16. I. 1886 (!); dr. Jakob Kavčič od 25. III. 1905; Franz Trenz, nastopil 1. V. 1911; Franz v. Garzarolli, nastopil 18. VIII. 1912. (Izpiski iz novomeških aktov.) — Gl. še: Planer, l. c., str. 251: 30. XII. 1852, min. odlok 17. I. 1853., št. 58; nadalje: Novice 26. VI. 1867, str. 214 («o govoru, s katerim je bivši predsednik novomeške sodnije vitez Scheuchenstuel slovó jemal od uradnikov»); Novice 14. VI. 1869, str. 227 (dvorni svétnik). — Takó bi s tem bila zadeva v našem slovstvu končno vendarle enkrat vsaj v glavnem ugotovljena in dognana. Na obé strani! Izključene so poslej v tej smeri vse razne poprejšnje pomote.

⁴⁰ Odgovor Levstikov z dné že 1. VIII. 1867 objavil Al. Turk. (Lj. Zvon 1925, str. 53/4: št. 8.)

⁴¹ Pripis z Levstikovo roko odzgoraj ob levem robu pisma (s plavim svinčnikom, z rdečim podčrtan).

⁴² Rokopis prvotno: pisali

⁴³ Rokopis: vžeti

⁴⁴ Rokopis prvotno: Greshamí

⁴⁵ Rokopis ima tu podpičje; pač le pomotoma.

⁴⁶ Torej, ker je dan tega pisma (29. I. 1869) bil — petek, dné 3. II. 1869.

nič ni; smpak možá je ljubezen, kakor profesor Trdina trdi, tako pokvarila, dá je za našo reč na pol zgubljen. Pa res ima mož take grozovite strahamente da se nič več ne upa v Čitalnico in s Trdinom se naj raji še skrivaj kje méni. Tudi trdi, da | je Napret še huji od Scheuchenstula, kar jaz nikdar ne morem verjeti in splóh živi zdaj v takih strahamentih, da zlj vsakem grmom čuti volona in se je proti Trdini zgovoril: Do zdaj smo vradniki še nekaj svoje volje imeli, zdaj pa smo prav popolnoma potlačeni, zdaj se nič več ne upam.⁴⁷

Drugo je, kakor sem iz ravno tistega vira zvedel, da župnik Grudin je obljubil, da ne bo več z národom⁴⁸ in da je za plačilo Baloju cerkev dobil.⁴⁹ Tako mi je še od nekoliko odpadnikov pravil, pa upam, da ni vse resnično, kar je slišal in tako tudi jaz »relata refero« zato procim da ta reč še vmed nama ostane, dokler se ne prepričamo.

Pak žalostno je, kako ima naš narodič dosti poturici tako da se mora reči, da je p r a v dosti gajilega «in Dänemark» | Če bi se človek s svojimi željami in idejami osmo v ozke meje našega málega Slovenskega narodiča zagnal, kakor večina naših slavnih prvakov, bi res ne bilo čudo, ako bi obupal, svoja kopita pobral in v sovražni tabor pobegnul!

Pak hvala Bogu, da smo Slovenci le mala vejica našega velikankega národa Slavjanskega! To, dragi bráte moj up podpira in ta misel mi pogum daje in ljubezen do Slavjanstva. Živili⁵⁰ Slavjani!

⁴⁷ Dr. Vojaka je bil imenovan v Novo mesto za državnega pravdnika s Scheuchenstuelovim imenovanjem v Gradec. (Gl. sprej opombo 39.) — Laibacher Zeitung 14. III. 1867, pg. 391: Der Justizminister hat den disponiblen Comitatsgerichtsrath Dr. Andress Vojaka zum Staatsanwalt für Rudolfwerth ernannt. (Dobeseden pgnatia iz: Wiener Ztg., 13. März 1867, No. 61, pg. 775.)

⁴⁸ Pač — s Slov. Narodom, ki je bil prejnjega leta 1868. ustanovljen v Mariboru.

⁴⁹ Jakob Gruden, rojen v Lašah (* 2. VII. 1817), tovoj sorojak Levstikov; ord. 27. VII. 1843. Služboval je kot subdiarj v Mirni peči 1843/46, kot kaplan v Sent Jurju pri Svibnjem 1846/47, v Mirni pri Trebnjem 1847/56, v Mokronogu 1856/58, kot lokalist v Poljanici 1858/68, ter kot župnik v Beli cerkvi 1868/79, za Jakobom Jerinom († 13. IX. 1868). V Beli cerkvi je potoma živel sicer še l. 1880, a že v pokoju, ki ga je potem 1880—1894 vžival na Turjaku v gradu; nato pa se je 1894 preselil kot «ascard. jubil.» v Ljubljano, kjer je tudi umrl: 2. novembra 1900. (Catalogus cleri dioc. Labac. 1843—1901.) *V resnici ni bil župan v Lj.*

⁵⁰ Pismo ima: Živili (Morda samo streljaj peresa ob papirju, kot vzrok nepričakovani vijugi)

Zdaj pa dragi prijatelju zdravstvuj! Prosim da bi mi kaj od-
pisal, ker me menda do Maja meseca ne bo v Ljubljano. Iz srca
Te poljubi in pozdravi Tvoj iskreni prijatelj
Karol Rudež. |⁵¹

10.

Dragi prijatelj!

V Gracarjevem turni
24. Februarja 1870.

Rés nenadno mi je novica došla, ki mi jo v svojim pismi
nazn[j]anjaš, da misliš Ljubljano zapustiti in se na Dunaj pre-
seliti.⁵² Kakor od ene strani obžalujem, da se bodeš tako⁵³ daleč
premaknil, in mi bo tako morebiti priložnost za dolgo časa od-
vzeta, prijatla, ki ga čez vse cenim in ljubim, večkrat viditi in z
njim občevati, moram vendar Tvoji misli pritrditi, da Ti na Slo-
venskem rožice ne cvetó in da si znaš z božjo pomočjo na Dunaji
bolje | stanje pridobiti in tudi našim vbogim[uj] Slovenskim[uj]
narodu⁵⁴ bolj koristiti, kakor v Ljubljani. Vsekako bodeš v Beči
imel bolji priložnost z vélikim svetom občevati in bodeš na vsaki
strani več pripomočkov imel, nego v zaduhlej Ljubljani, ki je po
naših prvakih tako na nič prišla, da je sramota.

Kadar se bodejo pri nas časi na bolje obrnili, imam pa trdno
upanje, da bodeš se zopet v našo drago domovino povrnil.

Kakor želiš, Ti pošlem v tem pismi 30 gld.

Moje bukve prosim, da bi pri mojim brati oddal, od koder
jih bom uže jaz dobil. |

Zdaj pa, predragi prijatelj, zdravstvuj! Iz celega srca Ti želim,
da bi Tvoje početje dober vspéh imelo, in da bi srečno živel in
delal sebi in nam na korist in slávo. Tudi moja gospa Te lepo
pozdravi in Ti vso srečo želi.

Z Bogom tedaj! Včas, Te prosim, me vsaj razveseli s pár
vrsticami.

Prijateljsko Te objemlje in poljubi

Tvoj

zvesti prijatelj

Karol Rudež. |

⁵¹ Levstik je odgovoril Rudežu šele 9. IV. 1869: «R.(espondi) 19/4/869»; také umem namreč Levstikovo kratico na čelu pisma. Ali se nam je Levstikovo pismo izgubilo? Med objavljenimi ga Al. Turk nima!

⁵² Levstikovo pismo o tem z dné 18. II. 1870. objavil kot zadnje v ohranjeni zbirki Al. Turk: Lj. Zvon 1925/55 (št. 9.).

⁵³ Rokopis: take

⁵⁴ Prvotno: našim vbogem Slovenskem narodu

11.

V Gracarjevem turnu
22. Decembra 1879.

Dragi prijatelj

Ker si željo izrekel, Ti pošlem cel Tituluš »Ruskih narodnih pesni Ribničkovih. Glasi se tako: Pesni sobranija P. N. Ribničkova. Sobstvenost sobiratelja.

Moskva, v tipografii A. Semena 1861.:

V saboto grem v Ribnico za nekoliko dni. Glej brate, saninec je izversten, počitnice znaš brez praznike, pridi v Ribnico, da ne bodeš Ribniškega narečja pozabil, vaaji!

Pa z Bogom! Srečne in vesele praznike Ti želi in Te prisrčno pozdravlja

Tvoj

zvesti prijatelj

Karel Rudež. |⁶⁶

12.

Dragi moj prijatelj

Ne bodi hud, ker Ti še le zdaj odgovarjam. Kakor me uže zdavnaj poznaš, se v moji roki peró nikdar prav urno in spretno ne suče; potem sem pa še hotel porvedeti, še ljudje tudi tukaj v obližju kaj vedó o volkodlaku. Zdaj pa hočem Ti odgovarjati na vprašanja in sicer hočem začetí s tem, da Ti pravljico ponovim.

Pretečeno leto mi je pripovedal⁶⁶ nek postaren mož, ki se imenuje Andolšek /s pridevkom Šitar:/ da je njegov oče ob nedeljah močké bril, da je kakov krajsar s tem † zaslužil. Tako je tudi zahajal k njemu nek jako star Danjčan /:Dáne so precej velika vás v Ribniškej fari, pod Veliko goro.:/⁶⁷ V en. br. nisem drugače nikdar slišal, kakor Danjčan — a v mn. br.⁶⁸ pa velikokrat Danci, pa tudi Danjčanje /: in tisti je pravil /: ime tega moža mi Šitar ni povedal; ako mu je znano, ga zamorem, kakor hitro bom v Ribnico prišel, zvediti /: ko je po Hervatakem hodil z lesno róbo, je prišel do nekega kneta, kateri ga je vprašal: ali sta še tista dva kneta na Ugaru? Ako bi tistih eden k meni prišel, bi mu rad vse dal, kar premorem, kajti on je mene rečil, ko sem bil volkodlak. † Hodiko naz je več volkodlakov po tistih krajih in v neke noči smo tulili na Ugaru okolo tistih 2 hiš. Jaz sem si bil tešn v teco zaból, tako da nisem mogel lahko hoditi. Spel sem se

⁶⁶ To pismo je najbrže posledica kakega osebnega zestaaka v Ljubljani, ne pa dopisa Levstikovega prijatelju Rudežu.

⁶⁷ Paš le piena hiša, nam.: pripovedoval

⁶⁸ Ta soobklep /: sem dostavil tu jaz zaradi jasnosti. V rokopisu je pri pisanju izostal.

⁶⁹ = V en[ovitera] ali morda: e(d)n[inskem] br[oju]; v mn[ošnekem] ali morda: mn[očnem] br[oju].

na okno in sem taco skozi pomolil. Na to je tisti kmet meni tern izderl, je hlebec kruha razlomil in nam ga ven vergel. Ko smo kruh jeli, smo bili rešeni. /:Kako se je Hervat imenoval, ni znano, ravno tako imena kmetov na Ugaru ne, ker preteklo je uže gotovo kakih 150 let, kar ste bile tisti 2 kmetiji zapuščeni. — Kar sem jaz o volkodlakih v Ribniškem kraju slišal, me je prepričalo, da so tam | zakleti ljudje, ki morajo volkovi biti, ali zmiraj, dokler jih kdo reši; ali se pa samo ob časih v volkove spreveržejo, postavim vsako noč, po dnevi so pa ljudje.

Dvakrat sem pa slišal, da volkodlaka s tem reši, ako mu kruha verže /:mende ker je božji dar ali sv. rešnje telo?/: Da bi pa volkodlaki iz groba vstajali in ljudi morili, to ni v Ribnici nikdar slišati.

Po Dolenjskem, okoli Gracarjevega turna nisem mogel nič o volkodlaku pozvediti, mislim, da so ga uže pozabili — a Trdina je bolj v gorenjem Podgorju slišal o volkodlaku, kjer je pa to kosmat sin, ki ga ženska z volkom rodi. ||

Zdaj Ti pa moram še eno povedati: Kakor mislim, sem Ti uže enkrat pokazal molitev za zagovarjanje kačjega pika, ki se tako glasi:

Stoji, stoji silna skala,
Na ti skali stoji Irbás,
Mati Božja⁵⁹ pride k njemu,
Vstani gori ti Irbás!
Pomagaj temu človeku,
Če je vgriznen ali popaden,
Od tega červa podzemeljskega!

To se mora trikrat zaporedoma govoriti, pa da noben človek ne sliši.

To molitevco so moj r. oče zvedili od starega Urbančka v Ribnici in zapisali.⁶⁰

⁵⁹ Rokopis ima: Božija s prečrtanim i.

⁶⁰ Starejši zapis tega zagovora, še v bohorčici, menda z roko samega Jozefa Rudeža, rajnkega očeta Karlovega, znanega intimnega prijatelja Kopitarjevega, nam je ohranil Fr. Levec (danes v licejski biblioteki):

Edslangenbeschwörung
Stoji, Itoji, silna skala
Na ti Ikali lesli irmbaf
Mati boshja pride k' njemu
Stani gori ti Irbaf
Pomagaj temu zhloveku
Zhe je vgrisnen al popaden
Od tejga zherva podsemelkiga

Daß muß 3mal nach einander gesprochen werden entweder still oder laut doch darf es Niemand hören.

Kakor curiosum Ti hočem pa povedati, kako je besedo Irm-bás † nek gospod, ki se močno peča s Keltiščino, raztolmačil; on pravi: Irm-bás, keltiško ime, iz treh besed, to je: iz besede ir, kar pomeni serd, jeza, Žorn, iz spolnika [m] m, ki se nekaterim stalnikom v dativu predstavlja, in iz besede bás, pomenujoče: der Tod, smert. Ir m-bás /: Irm-bas:/ znači tedaj: Žorn dem Tode —, serd jeza smerti, personificirano: Žürner dem Tode, serditel, jezitel smerti.

Kakor se kaže, bil je Irm-bás Keltom v skalovju prebivajoče božanstvo, katero so v smertnih nevar(no)stih⁶¹ sploh, posebno pri ostrupenji po gadih in drugih † strupenih živalih proti smerti na pomoč klicali. Tako to reč razklada navedeni Keltoman; rado-veden sem, kaj Ti, dragi prijatelj, na to porečeš.

Lepa hvala Ti za prijazne želje k novem letu; Bog daj tudi Tebi zdravje in srečo!⁶²

Priserčno Te pozdravljam prijatelju!

Tvoj

stari, zvesti prijatelj

Lep pozdrav gospodom pri levitih!

Karol Rudež.

V Gracarjevem turnu

26. Januarja 1883. |

KNJIŽEVNA POROČILA

Epilog «Veroniki Deseniški». Župančičeva «Veronika Deseniška» je poleg Prešernovega «Krstu pri Savici» najdragocenejša slovenska pesnitev velikega stila. Paralela med tema dvema umetninama (na katero je opozoril tudi že Fr. Koblar v «Dom in svetu», 1924, št. 6.) se človeku vsiljuje nehoté. Oba največja slovenska poeta sta se v teh dveh svojih delih zatopila v davnine svojega rodu in skušala poleg sinteze svojih življenskih naziranj podati predvsem tudi sintezo svojih zrelih umetniških vrlin. Slovenstvo obeh pesnitev seveda ne tiči samo v umetniško dovršeni zunanji posodi — doslej najpopolnejši obliki slo-

⁶¹ Rokopis: nevarstih

⁶² Ta stavek je edini jasni dokaz v pismu, da odgovarja Levstiku tu prijatelj Rudež na neki dopis, — na pismeno poslana «vprašanja». Posebej Rudeževa opomba: «in sicer hočem začeti s tem, da Ti pravljico ponovim», bi dala soditi, da sta z Levstikom v Ljubljani «pri levitih» ali kjerkoli o stvari govorila osebno, kjer mu je Rudež tu ponovljeno «pravljico» že bil pripovedoval; sklep bi tu bil zelo blizu, da imamo v gorenjem Rudeževem pismu torej odmev nekega Rudeževega obiska v Ljubljani. Stavek z zahvalo za voščila pa bi bil pač tu zelo neprimeren in nekako neutemeljen, ker bi se bil prijatelj prijatelju pač za enaka osebna voščila bil zahvalil in stvar že opravil osebno na licu mesta s takojšnjo besedo. Iz stavka sledi potemtakem, da je Levstik moral pisati Rudežu tu pismo za božič ali novo leto, — ter da se nam tu spet ni ohranilo eno njegovo v Rudeževi ostalini. Izguba torej vsaj dveh Levstikovih Rudežu je s tem dognana. Škoda izgube. Hvaležni pa moramo biti skrbnim rokam, da so nam ohranile vsaj tistih dragocenih devet!

venske pesniške besede —, temveč vse bolj še v jedru del samih in v bistvu nastopajočih oseb: kakor je Prešeren v svojem tragičnem poemu zlasti na Črto miru plastično podal neko (problematično) potezo slovenskega človeka, «ki se zažene, a se pozneje vstavi», tako je Župančič v svoji tragediji nakazal prvo etapo geneze slovenske duše. V osebi Veronike se ta duša bori za notranjo osvoboditev; v Pravdaču je ta boj že dobojevan. Kakor je pesniku Nerad za stopnik slovenskega kmeta, tako mu je žid Bonaventura izraz slovenskega vsečlovečanskega pojmovanja. Okrog tega nacionalno-etičnega osnovnega problema je nanizano bujno razgibano notranje dogajanje osebnih, časovnih in splošno človeških stremeljenj, tako da po oblikovalnem bogastvu Župančičeva tragedija visoko presega Prešernov «Krst». Vendar nudi Prešernov «Krst» čitatelju vtis zaključne celote, dočim vzbuja Župančičeva «Veronika» kot prvi del zasnovanega obširnejšega koncepta (trilogije!) mestoma videz nezaključenosti, ki bi nepremišljenega kritika utegnila zavesti v napačne dedukcije.

To nezaključenost vidim predvsem v dozdevni nepopolnosti značaja Friderikovega, ki se nam predstavi kot «silak», a se, ves preobražen po svojem elementarnem čuvstvu do Veronike, tekem vsega dejanja pogreza vase, boreč se v sebi za nagoni dobrega in zlega, in se po smrti Veronikini spet zave svojega pravega bista, ko vzkligne: «Mene je brezna v sebi strah!» Ta Friderikova borba s kaosom bo postala čitatelju razumljivejša in plastičnejša, kadar bo napisan vsaj nameravani epilog drami, ki nam bo predočil Friderika spokornika; v sedanji konceptiji pasivne vloge značaj Friderikov avtorju ni nudil dovolj možnosti za dramatično razgibanost vseh nijans.

Usoden za to delo je pesnikov veliki odpor do vsega zunanega dogajanja v drami. Po pretežnem delu sodobnega pojmovanja pa velja za vsako odersko stvaritev zakon, da se vse notranje dogajanje v drami odigrava v pravilnem sorazmerju z zunanjimi dogodki. Pri Župančiču tega sorazmerja ni; v njegovem delu prevladuje duševno dogajanje na škodo zunanjemu. To prevladovanje notranjega bo v marsikom vzbudilo mnenje, da je v tej umetnini za petdejanjsko tragedijo premalo «dejanja», dočim tiči morda poglavitna hiša tega dela baš v tem, da je v njem za cno dramo preveč «dejanja»; da je pesnik v eno tragedijo skrčil dve (tragedija Jelisave — tragedija Veronike) ter s tem porušil enotno razvojno črto, kar jako občutno slabi celotni učinek. Razen tega se dosledno črtanje notranjega razvoja brez zadostnega komentarja v zunanjem svetu prečesto odteza človeški zavestnosti. To bo zapeljalo literarnega teoretika, da bo spričo Župančičeve «Veronike» govoril o simbolizmu, romantiki in misticizmu kot o nečem bistvenem, medtem ko je najbistvenejša poteza tragedije to, da je to doslej najbolj notranja, najčisteje duševna drama slovenska. Drama, katere pravi obraz bo odkril šele odpravo bodočnosti, tisti oder, ki mu zunanja plat vprizoritve (scena in podobno) ne bo več nikak problem, temveč se bo s svojo režijo resnično približal zagonetnemu srcu umetnine. Tedaj bo tudi publika — tisti del publike, ki je danes inficiran od raznih modnih predsodkov in doktrin in prepoln teženj po neki talmi-umetnosti in aktualnih harlekinadah, zaslučil, da se po žilah Veronike Deseniške pretaka plemenit sok najčistejše poezije.

Slednjic pa je zame dognano tole: kakor Ivan Cankar tudi Oton Župančič ni polnokrven dramatik. Vsak dramatik je biološko bolj ali manj samo neko srečno križanje lirskega in epskega pesnika. In kakor v dramah Goetheja, Byrona, Shelleya, Slowackega i. dr. prevladuje tudi pri Župančiču njegov lirični element. Ta Župančičev lirizem se očituje zlasti v njegovem, [že omenjenem,] odporu do zunanega dejanja v drami.

V kvar drami kot oderskemu delu je nadalje dejstvo, da se ta pesnikov lirizem razodeva tudi pri črtanju značajev nekaterih pglavitnih oseb. Tako je poleg Friderika značaj nositeljice tragedije — Veronike — občuten mestoma bolj lirično nego dramatično. Značaj Veronike je prikazan preveč na vrhuncih: v tistih elementarnih spontanah liričnih trenutkih zgoščenega notranjega doživlja brez zadostnega, za dramo nujnega razvitka, naraščanja, vplahnenja... Z liričnim zanosom je predloženo srečanje Veronike s Friderikom: lirična pesem s silnim dramatičnim sklepnim akordom je dialog med Veroniko in Jelisavo (na odru učinkuje ta do samih korenin dveh ženskih bitij segajoč pogovor z osupljivo nes nadnostjo in brez zadostne priprave); nadaljnji razvoj Veronikin, ta borba vsake pristne in prirodne ženske, zajete v usodni vihar svoje čutnosti, ta njena borba z vsemi posvetnimi, najposvetnejšimi nagoni v človeku je očrtana zares dramatično in z resnično dramatičnimi sredstvi; zadnja in najvažnejša faza v značaju Veronike — ko se to notranje lepo in plemenito bitje, obdarjeno z vso pristno ženskostjo, gnano od posvetnega častihleplja in materinske bojazni, oprosti vsega pozemskega v sebi, svojega upanja in strahu, ter se sredi svojega najglobočjega ponižanja prerodi v resnično svetnico — ta velika, z lastnim privoljenjem izbojevana resignacija v trpljenju preizkušene in očiščene duše pa zopet izzveni nepragmatsko in lirično: velevažni monolog Veronike pred smrtjo je lirična pesem. To križanje liričnih in dramatičnih elementov v prikazovanju značaja iste osebe bo nerazsodnega čitatelja (in še nerazsodnejšo kritiko!) zapeljaval v delno, če ne absolutno nerazumevanje celotnega značaja, hkratu pa je to hiba, ki se je Župančič kot eminentno lirični pesnik pri snovanju svojega dramatičnega prvenca ni mogel izogniti; da se ji bo mnogo lažje izognil pri drugem delu trilogije, o tem sem prepričan.

Kako se je pesnik boril s svojim lirskim razpoloženjem in iskal poti v notranje in zunanje razgibano akcijo drame, priča pričetek tragedije. To prvo dejanje s svojim ostro poentiranim lirskim zaključkom je lirskoepska idila v dialogu (morda najčudovitejša, kar jih premore naša beseda) in še ni drama. Drama se prične šele z drugim dejanjem.

Z dramo pa se je pričela v pesniku borba s snovjo. Ta snov pa mu je narasla preko mere, ko je moral dvoje mogočnih tragedij zvezati v enoto. In tako smo dobili v ostalih štirih dejanjih tragedijo Jelisave in tragedijo Veronike, katerih vzporednost in medsebojna prepletanost ni prikazana toliko razvojno, kot šele na svojem katastrofalnem vrhuncu. In najsi sta obe tragediji organsko vezani s katastrofo Jelisavine smrti, vzbuja delo vendar videz, kakor da je začrtana med tragedijo Jelisave in tragedijo Veronike neka za dramo neugodna zareza.

Vse senčne strani «Veronike Deseniške», resnične in samo dozdevne, slone po mojem mnenju na dveh osnovnih temeljih; to sta pesnikova borba za dramatični izraz in borba s snovjo. Vse hibe dela pa, zlasti one, ki izvirajo iz pesnikove borbe s snovjo, so po veliki večini tehničnega, torej sekundarnega značaja in kot take ne posegajo v samo bistvo umetnine.

Da pa je to Župančičevo delo umetnina, velika in pomembna umetnina, ki bo oplodila slov. bodočnost, o tem ni dvoma. Lahko kdo, zaverovan v neko imaginarno sodobnost, odkloni «Veroniko» snovno (fabulistično) in idejno, prav tako kakor lahko v «Krstu» odklanjamo Črtomira in Bogomilo — da pa katero teh dveh del ni umetnina, ne more dokazati nihče. Nihče ne more dokazati, da «Krst» in «Veronika» nista pisala dva velika in resnična pesnika. In kar ustvari resničen poet v posvečeni uri, je pesniška umetnina. Če se loti tragedije lirik, bo to pač lirična tragedija, če epik, tragična povest, če

pa se je loti spreten literat, bo to tehnično vzorna tragedija, ne bo pa — umetnina. Župančičeva tragedija je vzlic svojim hibam visoka umetnina, dasi — po šolskih nauk — ni vzorna tragedija. Tragedija je to, občutena mestoma preveč lirično, a z močnimi pristno dramatičnimi elementi.

Kakor v vsaki veliki tragični umetnini, se v «Veroniki» borita dva osnovna tragična principa. Ta dva principa sta Eros in Logos, svet čuvstva in razuma (Veronika in Friderik — Herman) ali — etično — svet čutnosti in npravstvenosti (odpovedi: Veronika). Ker zmaga v delu čut odpovedi, je to tudi npravstveno brezhibna pesnitev v najlepšem pomenu besede, pa najsi je Župančič osebno katolik ali budist ali karkoli. Če karakterizira pesnik dobo s številnimi liturgičnimi znaki, je to ne samo njegova licentia, temveč izvira iz globokega čuta pripadnosti narodu, kateremu piše in iz katerega je izšel; preprost veren človek teh stvari gotovo ne bo občutil blasfemično, temveč obratno; in nemara je v tem najboljši sodnik baš preprost človek, ki so mu ti izrazi res živi in bolj neposredni, kakor kakemu še tako vernemu inteligentu.¹

O formalnih, pesniško tvornih jezikovnih vrlinah pesnikovih v tem delu ne bom govoril, dasi tvorijo organični del umetnine. Te vrline se razodevajo tudi najpreprostejšemu duhu (če ni slučajno literaren kritik). Da je Župančič največji tvorec slovenske besede, večji kakor Prešeren ali Cankar (Cankar ni bil jezikovno tvoren umetnik), tvorec, kakršen more biti samo izreden umetniški duh, je itak znano. Tudi ne bom razpravljaval o značajih, ki stoje neoporečni, črtani s sigurno roko dramatičnega oblikovatelja (Herman, Jelisava, Nerad, Bonaventura, Pravdač), ne bom omenjal idejnega bogastva in življenskih modrosti, ki so obilno razsipane po tem delu, ne bom poudarjal, da vsak verz te pesnitve izdihava žarkega duha poetove osebnosti, tisti neopredeljivi in neizrekljivi ter nedokazljivi fluid, ki ne gledé na fabulo in vso tehnično materijalizacijo edini preide tvoreče v dušo naroda in je zategadelj inherenten in odločujoč del te in vsake umetnine — zakaj vse take in enake vrline bodo pravilneje in pravičneje ocenile generacije bodočnosti, katerim je to delo napisano. Nam, kot se zdi, ni napisano. Kajti kakor je na videz neaktualna in nesodobna, prav tako je ta pesnitev neambiciozna; neambiciozna v toliki meri, da gledalcu in čitatelju vidneje razodeva svoje nedostatke nego obilje svojih večnostnih vrednot. Te vrednote pa more prečutiti in preumeti samo duh, ki je v istini prost vseh predsodkov. In če so v kakem delu večnostne vrednote, je to že — morda najbistvenejši — znak za to, da je to delo veliko, pomembno, umotvor. Tako delo je Župančičeva «Veronika Deseniška».

Toda končno ni bil moj namen pisati recenzijo ali celo apologijo «Veronike» (kar mi bo seveda takoj podtaknil kak klikáš). Moj namen je bil samo kritično fiksirati par negativnih točk tega dela (samo teh sem se tudi namenoma dotaknil) in jih obrazložiti čitatelju, odkod, zakaj in kako, da morda tako vsaj delno pripomorem občinstvu do pravilnejšega umevanja «Veronike», o kateri mu je neki del slov. kritike (ne mislim tukaj referata Fr. Koblarja, čigar mnenje se mi razen nekaterih izvajanj, s katerimi ne soglašam, vidi doslej z njegovega stališča še najbolj iskreno) siloma skušal sugerirati, da je to brezpomembno delo, nekako skrpučalo in literarni kič. Oteti — kolikor se dá — reputacijo te slovenske kritike, ki v zdanjih zablodnih časih ne vé, ne kod ne kam in razodeva samo svojo umetniško in estetsko inferiornost, neobčutljivost in neizobraženost — to je bil moj poglaviti namen.

¹ Vsekakor ni poklican soditi o tem delu tak slovenski «kmet» in «delavec», kot je to znani pamfletist gospod Dragotin Gustinčič. — *Op. pis.*

Is teh ednih in nobenih drugih nagibov je bil napisan tudi moj protest v 12. številki lanskega letnika «Ljubljanskega Zvonca» pod naslovom «Slovenska kritika». Ta protest, ki v svojem drugem odstavku završa pretirano enciclastsko in krivično recenzijo «Veronika» izpod peresa Jož. Vidmarja, je i pri avtorju te recenzije i pri uredniku «Dom in svet» Fr. Koblarju, kjer je Vidmarjeva ocena izšla, naletel na hudi odpor, tako da sta v 1. številki letošnjega «Dom in svet» naslovlila na podpisane dva poslanici pod naslovom «Pravda o Veroniki Dezo-miški». V kolikor se te njuna odgovora udeležata ob podpisane kot osebo in urednika, si seveda v tem listu ne lastim protestov, da bi odgovarjal nanja.* Odgovorjati hočem na kratko samo na stvarne očitke in neotvarna podkizanja.

(Konec prihodnjé.)

Frans Albrecht.

Janko Keranik, kabreni epik in mladina. Priredila Fran Erjavec in Pavel Flarč. Z nekimi okrasi Anton Gojmir Kôa. V Ljubljani 1924. Nacionalna Učiteljska tiskarna v Ljubljani.

XVII. zvezek lepe zbirke «Slovenski pesniki in pisatelji», ki je izdaja za mladino Učiteljska tiskarna, je posvečen Janku Keraniku.

V svodu so prva tri poglavja, ki govoré o Keranikovem življenju, napisana z ljubeznijo, spretno in zanimivo. Prireditelja sta za ta životopis večinno uporabila dopisane literature, posebno Erjasteljevo monografijo. Slabše je četrto poglavje, ki označuje Keranika kot pisatelja; slasti motijo v njem nepotrebna ponavljanja. Mnogo stvari, ki so jih svedeli že v biografiji, izdajatelja tukej še enkrat razlagata, vsakič skoraj z istimi besedami kakor prvič. Tako slišimo o obnovitvi in sprejemu Stolarjevega «Zvona» trikrat (XXXVII, LIV, LXIII), podobno o šolstvu «Berite Novice» (XXXIII, LKIV, LXXXV), o ustanovitvi «Ljubljanskega Zvona» dvakrat (LV, LKV), o usodi «Muhaških pisem» istotako dvakrat (LXII,

* Komentirati je vendar treba, da Vidmar vedoma in namerno piše ne-resnico. Neresnica je, ko trdi, da se jaz nisem upal nasiliti njegove kritike drja. Prijatelja knjige «Predhodniki in idejni utemeljitelji ruskega realizma». Ta kritika nisem mogel priobčiti, ker je bila njegova obsodba knjige same enciclastska in podprta z nezadostnimi dokazi (dokazov, ki mi jih je Vidmar dopovedoval privatno, nisem mogel vpoštevati. Naj bi jih bil napisal). Moj pravni čut pa mi veli, da je treba za to, da koga obsodiš, tehtnejših razlogov, nego za to, da ga oprostiš. Da bi Vidmarjevo obsodbo natenil, bi moral Prijateljevo knjigo sam temeljito preštudirati in premisliti ter hkratu priobčiti svoje mnenje, da bi tako bila slika popolna in pravična. To sem mu povedal. Zato je ta njegova trditve na samo shtotaj, marveč naravnost slobno lažniva in absurdna prav tako, kakor že bi trdil, da se nisem upal nasiliti kritike zaradi založnice knjige — Tiskovne družbe. — Neresnica je nadalje, da sem jaz «Mir. Jarca z avtorje osebnih čenč progisati za fraserja». Ta trditve že ni več samo slobna, marveč perfidna v največji meri in kot taka označuje pisca, ki mu je znano, da sem v lanskem letniku «Ljubljanskega Zvona» baš zato očitkoval Jarčeve daljše prispevke, ker sem se uveril, da ta mladi pisatelj, o katerem sem upal, da nam postane kdaj dober novakist, se napreduje, marveč nasazuje; tožnjeje: da preveč piše. (O Jarčevih versih in drobnih pesniških nisem govoril.) — Končno naj Vidmar ker naravnost pove, kdaj, kje in kako sem jaz Juša Kozaka primerjal z Dostojevskimi. Naposled je prenačilno za Vidmarja, da spravlja v javno literarno pošuniko neke privatne neobvezane pogovore (Župančič o Podbevčaku) in neke naslovesčanske zaključne spletke. Ampak to dela vsak malomesečanski intelektual

Op. etc.

LXXV) itd. Kersnikovo predavanje o poeziji dne 4. marca 1877. l., «kjer je prvič javno in jasno obrazložil svoje in svojih prijateljev nazore o slovstvu in umetnosti, ki so se jako razlikovali od tedanjih starejših pisateljev in pesnikov», se omenja na dveh mestih (XXX, LXIV), iz nobenega pa ne zvemo, v čem so prav za prav bile te razlike. Vse te in podobne pomanjkljivosti v oblikovanju snovi so morda malenkostne, vendar trpi vsled njih celotna slika na enotnosti in ubranosti, mestoma pa postaja naravnost razblinjena. Čitatelj ima tuintam vtis, da je del nabranega gradiva ostal tako rekoč izven zgradbe, katero naj bi pomagal tvoriti. Enotnejša zasnova načrta in preciznejša, bolj ekonomična izvedba (zlasti slednje!) bi bila založbi prihranila najmanj eno tiskovno polo, delo samo pa bi bilo znatno pridobilo na plastičnosti in zaokroženosti.

Drugo vprašanje pa je seveda, ali je tak obsežen uvod (95 strani!) v mladinski izdaji, ki prinaša le odlomke pisateljevega dela, sploh na mestu. Po mojem mnenju bi bilo pravilneje, uvodno karakteristiko po možnosti prilagoditi izbranemu tekstu. Ako se n. pr. iz vsebinskih razlogov «Dekliške pesmi» niso mogle sprejeti v zbirko, tudi nima pravega zmisla, trditi v uvodu, da so te pesmi «najlepše, kar je (Kersnik) napisal v vezani besedi» (LXIII). Podobno neskladnost sem našel v obravnavi «Očetovega greha»: v tolmaču pravita prireditelja, da je prvo poglavje te povesti «eno (!) najsilnejših in najboljših prizorov sploh izpod Kersnikovega peresa» (402), v tekstu pa, žal, ravno tega pohvaljenega poglavja ni. Vse take trditve, ki segajo preko okvira zbirke, naj bi rajši izostale, četudi so same na sebi resnične.

Izbrano je gradivo tako, da so povesti za ljudstvo in krajše stvari podane več ali manj v celoti, romani in novele pa samo v odlomkih; te odlomke pojasnjuje tolmač, ki na kratko pripoveduje vsebino dotičnih del. Gotovo je to le skromen nadomestek izvirnika, a v izdaji, kakor je naša, bi bilo problem težko rešiti drugače in bolje. Izbera je prirediteljema po večini uspela. Vendar bi jaz na njenem mestu črtal vsaj polovico sprejetih pesmi, ker so brez vrednosti, in istotako del podlistkov. O teh je dr. Prijatelj celo v celotni izdaji Kersnikovih spisov (V, 353) imel pomislek, ali naj jih priobči; tem bolj velja to za mladinsko izdajo. Za pravilno razumevanje Kersnikovih podlistkov je treba često do najmanjših podrobnosti poznati takratne politične, kulturne in družabne razmere, kar bi zahtevalo silno obsežen komentar; in bojim se, da bi mlademu čitatelju, ki mu je knjiga predvsem namenjena, tudi kljub takemu komentarju ostala stvar še vedno težko dostopna. Brez komentarja pa že celo! Kdo n. pr. bo razumel 1. «nedeljsko pismo» (336 do 339), ko nikjer ni povedano, čigavo je bilo geslo: «Vse za narod, omiko in svobodo!» in proti komu je bilo naperjeno? Naj bi se bila prevzela v tolmač vsaj Prijateljeva razlaga iz Kersnika V, 370!

Tolmač je obsežen in vsebuje mnogo zanimivih, deloma doslej še neznanih podatkov. Pri razlagi tujk pa postopata prireditelja precej neenakomerno. Razlagata včasih izraze, ki bodo večini itak znani (n. pr. šolmašter, urlaub, žmah...), molče pa gresta mimo besed, kakor so prolog (37), klasičen (37), resignacija (51), kotiljon (56), statist (61), klovn (61), praktični realizem (331), ameriško realističen (347), votant (353) itd. Ne vem tudi, kaj naj si mladina misli ob «svaku Kronosu» (345), ko niti Kersnik ni vedel, da Goethejev «Schwager Kronos» ni svak, ampak voznik (postiljon) Kronos. V nekaterih primerih besede niso razložene tam, kjer se nahajajo prvič, ampak šele pozneje, n. pr. kadrilja in tarok šele k str. 115., dasi jih srečamo že na str. 56. Netočno je, da bi bil Stadtpark drevored (411).

Izmed drugih pomot, ki sem jih našel v knjigi, omenjam predvsem fatalni lapsus v uvodu (XXXVIII), kjer se trdi, da je za volitve leta 1883. postavljali kandidate «še vedno enotni narodni volilni odbor v Ljubljani s starim dr. Janezom Bleiweisom na čelu», kar seveda ni mogoče; kajti Bleiweis je že leta 1881. umrl. Da se je Jenko porodil leta 1836. (367), «Triglav» pa ustanovil leta 1873. (374), sta pač tiskovni pomoti. Prirediteljema na rovaš pa gre, ako čitamo o romanu «Na Zerinjah», da ga «je posvetil pisatelj svoji tedanji nevesti in poznejši soprogi (baronici Ani)» (398), in si pri tem zaradi nerodne stilizacije seveda ne moremo misliti drugega, ko da je Kersnikova nevesta bila baronica Ana. (!)

Kersnikovo besedilo je pridržano po večini precej verno. Izpremembe, ki sem si jih zabeležil, so večinoma brezpomembne (tuintam je kaj izpuščenega, deležniki so često nadomeščeni s stavki); krivo pa je podano sledeče mesto v «Agitatorju» (53): «Hrast se je nasmehnil. «Mogoče,» je pritrtil šefu, «a tja moramo vsekakor.» Te besede govori Hrast svojemu koncipientu Korenu (v originalu stoji tam «onemu»), ne pa šefu; kajti šef je Hrast sam.

S temi popravki delu nočem kratiti vrednosti. Pomudil sem se ob njem nekoliko podrobneje ravno zaradi tega, ker je v celoti dobro in uspešno.

Janko Glaser.

M. Kabaj, Cerknjsko jezero in okolica. S 24 slikami in 1 zemljevidom. Uredil Fr. Sterle. Natisnila in založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani. 1925, str. 75.

Domoznanstvo je zadnje čase pri nas silno zanemarjeno. Bili pa so časi, ko je bila ta lepa in koristna stroka prav krepko zastopana. Da, izkristalizirala se je bila celo do par knjižnih serij, zemljepisnih in zgodovinskih opisov. Naj omenimo samo zgodovine farā ljubljanske škofije in opise okrajnih glavarstev, ki sta jih sestavljala duhovništvo in učiteljstvo včasih kar kolektivno. Toda danes, ko so šole v par letih tolikokrat menjale svoje učno osebje, danes so vsa ta dela kot učni pripomočki za pouk domoznanstva po večini obsojena na zaprašeno pozabljenost. In če katerega starejših učiteljev dvigne lokalni patriotizem, da ponovno opisuje svoj okoliš, tedaj se tudi on ne ozira na dela, ki so jih objavili o isti snovi drugi pisatelji pred njim. To je pred leti ugotovil F. Seidl, a isto moramo zopet poudariti tudi mi z odkritim obžalovanjem, da stvar še vedno ni krenila na bolje.

Več ljudi več vidi. Ta naš zlati rek velja za inteligenco po deželi, za moč, ki sta jih vsakdanje življenje in prosvetno delo pripela na isti kraj naše zemlje. Saj marsikoga izmed njih ni doletela sreča, biti ob pravem času na pravem kraju in mestu, da bi mogel opazovati vse mnogotere pojave v prirodi svoje okolice in prisluhniti vsem mnogoterim spoznanjem, ki se nabirajo v budni tradiciji avtohtonega prebivalstva. Zaradi tega moramo zahtevati od vsakega novega opisovalca, da pozna literaturo o predmetu, da v njej zbrano gradivo kolikor mogoče pomnoži in obogati z novimi vprašanji, potem pa vse skupaj kritično predelata in umno razvrsti. In če je učitelju z dežele Ljubljana že preveč od rok, ima dovolj blizu okrajno učiteljsko knjižnico, kjer mu je prav gotovo na razpolago kako delce iz domoznanstva njegovega kraja. V tem oziru je vsak izgovor nedopusten. Da se zopet sklicujemo na starosto F. Seidla: «Vsak pisatelj — bodisi, da piše le za strokovne kroge, ali pa da poučuje v poljudni obliki omikance sploh — se mora ravnati pa načelu, ki je dandanes uveljavljeno že povsod, koder čislajo napredek.»

Od kraških predelov slovenske zemlje je Cerknjsko polje s svojimi ojezeritvami stalo pač vedno najbolj v ospredju znanstvenega interesiranja. Številne nemške razprave o njem, posebno važnejše iz zadnjih desetletij, so nam bolj ali

manj težko dostopne. Izmed teh omenjamo samo lepo monografijo «Die Seen des Karstes» sedanjega profesorja ljubljanske univerze Arturja Gavazzija, kjer najdemo med drugim tudi najpopolnejši topografski opis Cerknškega jezera. Hočemo pa naštetii imena vseh nam znanih mož, ki so se pri opisovanju istega kraja poslužili slovenščine. Ti možje so: župnik Jožef Beyk («Novice» 1850), kustos Dragotin Dežman (1850), pismeni samouk in vaški župan Grega Kebe («Novice» 1860), nadučitelj Andrej Likar («Novice» 1863), okrajni sodnik Hinko Dolenc (1881), nadučitelja Dragotin Dermelj (v opisu «Logaško okrajno glavarstvo» 1889) in Josip Žirovnik (v Zabavni knjižnici Slovenske Matice, XI. zv., 1898), profesor Ferdinand Seidl (1899), meščanski učitelj Pavel Kunayer (v knjigi «Kraški svet in njegovi pojavi» 1922) in okrajni glavar Franjo Župnek («Jutranje novosti» 1923 in «Narodni dnevnik» 1924).

Globokega vpogleda v zakone cerknških ojezeritev od vseh teh mož res da ne smemo pričakovati. Vendar imamo v malem Dežmanovem spisu «Notranjske gore in Cirkniško jezero» vznosit leposloven opis, ki vsebuje obenem tudi prav jasne predstave o predmetu; spis je bil Bleiweis tudi uvrstil v «Slovensko berilo za I. gimnazijski razred (Ljubljana 1850). Prav tako nam H. Dolenc v «Spominih o cerknškem jezeru» («Ljubljanski Zvon» 1881) na kratko, a sijajno označuje problem cerknških posebnosti. V okvirju temeljite, že zgoraj citirane ocene, ki jo je v «Ljublj. Zvonu» 1899. F. Seidl napisal o Žirovnikovem «Cerknškem jezeru», pa je skrita že moderno-znanstvena razlaga v poljudnem «Seidlovem» slogu. Ali večina naštetih opisovalcev je po svoje zbrala in podala po nekaj topografskega gradiva, ne da bi se bila pri tem z večjimi uspehi poglobila v bistvo snovi.

Tudi od M. Kabaja ne zahtevamo razmotrivanj težje narave. Za take naloge so seveda predvsem poklicani strokovnjaki. Poudariti pa moramo, da bi mu navedeni slovenski spisi že sami mogli zadostovati, da bi svoje podjetje izvršil z uspehom, ki bi bil neprimerno večji od sedanjega, ko bi se le bil z dobro voljo poglobil vanje.

Sistema v ustroju knjižice in obdelavanju snovi ni. Nekatera poglavja glede pričakovane vsebine bridko razočarajo. Originalnih opazovanj pisateljevih ni mogoče najti. On pač obnavlja brez logičnih zvez bolj ali manj dobesedno odstavke iz H. Dolenca, J. Žirovnika in Fr. Župneka ter ponavlja pri tem po nepotrebnem stvari, kakor so n. pr. Župnekova vodovodna in cestna dela in načrti. Sploh vznjaja knjiga videz, ko da je rokopis šel skozi precej rok, preden je bil oddan v tisk, sicer bi ne bilo toliko neenotnosti in nepreglednosti.

Medtem ko našteva J. Žirovnik po vrsti 18 stalnih vodotokov, ki točijo svoje vode v cerknško dñišče, jih M. Kabaj omenja samo osem. Pri Žirovniku se je F. Seidl čudil veliki nepazljivosti, ki je male studentce vrgla v isti koš kakor «obrhe», iz katerih privira voda posebno obilno na dan. V novi knjigi pa najdemo v družbi stalnih vodotokov že celo nestalne, obdodne jamske vodne bruhalnike, če ne celo požiralnike. — Svetovnoznana prva «estarela» (bruhalnik in požiralnik) v spodnjem delu jezera, ki leži nasproti Rešetu pod Javorniki, se imenuje in piše pravilno Suhodólica. Pod imenom Dinarskega Krasa si pisatelj predstavlja samo Srednjekranjski visoki Kras (glej «Ljubljanski Zvon» 1924, str. 281), ker Snežnik, Javorniki in Hrušica mu veljajo za enote, ki so Dinarskemu Krasu enakovredne. To je debela pogrška, ki je bil vanjo pisatelj zapeljan očividno od Fr. Župneka.

-O cerknškem trgu in okoliških vaseh bi se dalo v kulturno-zgodovinskem oziru povedati pač mnogo več in prav zanimivega. Seveda bi bilo treba potem prelistati vse naše zgodovinske publikacije in ne edinega Žirovnika.

Priloženi kartogram Fr. Sterleta ni ne edina in ne najpopolnejša karta, kakor beremo na str. 18. V tem oziru se dela krivica pač marsikateremu opisovalcu Cerknškega jezera, predvsem pa Žirovniku in Gavazziju. Karta (1 : 40.000) je neokusno preobložena z navlako pojasnjujočih legend prav po vzgladu kart iz srednjega veka. Geodetsko-kubistična voglatost vseh črt na njej, ne samo zemljiških, ampak tudi prometnih in rečnih, pa je njena druga nenavadnost. — Važna Mala Ponikva izpod Danskega ključa sploh ni vrisana. Stržen od Male Ponikve do Rakovskega mostka je v navadni sušni dobi brez tekoče vode. Vkljub temu je bil doslej še na vseh kartah označen kakor vsak stalen vodotok. Da ne bo nepravilnih predstav, ga je torej treba z odcepki vred vértavati s prekinjeno črto. Ušiva loka nima bruhalnika, pač pa slaboten, stalen studenec. Samotni hribček južno od Cerknice ni Svinja, ampak Sinja gorica, pa Drvoséč ne Drvošec.

Med 75 strani besedila je vloženih kar 24 ličnih fotografskih posnetkov. Kakor je to sicer najboljši del knjige, moramo na žalost tudi tu ugovarjati. V slikah so namreč predstavljene samo točke, ki ležijo v trikotu med Cerknico, jezersko Gorico in Škocijanom, torej iz kraja, ki nam je deloma najbližji, deloma pa — na oni strani težko prestopne državne meje. Iz oddaljenega jezerskega vzglavja, ki je tudi v besedilu prav skopo obdelano, pa ni nobene slike. Kje so ostali divni obrhi v svojih zagatnih dolinah, kje je ves Zadnji kraj, ki je iz njega še vsak obiskovalec odnesel toliko vtisov romantičnega doživetja? Tudi o Suho-dólici ni sledu ne na karti ne med slikami.

Za vodiča obiskovalcem cerknškega kraja knjige ne moremo priporočati, ker bi jim povzročala večjidel same zmede. Če je pisatelj imel pred očmi ta namen, bi bil pač moral preštudirati način in ustroj Baedekerja in Badjura.

Jože Rus.

Ivan Cankar, Il servo Bortolo e il suo diritto. Traduzione dallo sloveno di J. Regent e G. Sussek. Trieste, Casa editrice «Parnaso». S pisateljevo sliko in uvodom.

Kakor da so se vrata stoletne ječe odprla pred naroda velikim Sinom in je ta s «Hlapcem Jernejem» stopil samozavestno pred široki kulturni svet, da za svojto grešno, a trpečo «šentflorijansko dolino», za svoje slovensko ljudstvo, zahteva pravice in življenja! Za političnimi verigami se po vojni rušijo tudi kulturni lanci, v katere sta nas skozi stoletja vklepala vsenemški imperializem in njegov vernovdani služabnik, nemški ustvarjajoči duh kot nosilec in oznanjevalec neizprosne germanizacije sveta in človeka v njem. Slovenec, ki ga je Avstrija za popotovanje v svet skrbno odevala na zunaj v mačehovsko uniformo avstrijskega državljanstva in ga je kulturni zapad, z malimi izjemami, v istini tudi zrl v luči avstrijskega nemštva, je v jugoslovanski državnosti našel najnaravnejšo in najprimernejšo pot za uveljavljanje svojega etniškega in kulturnega bistva ne samo v slovanskem Vzhodu, kar se je godilo že od časov Prešerna, ampak tudi v zapadno Evropo, med razne razrastle romanskega plemena.

Najkrajša in iz geografskih ter nekaterih političnih razlogov najuspešnejša pot, po kateri naj jugoslovanska kultura in jugoslovanska umetnost stopita pred kulturni forum zapadnoevropskih narodov, vodi naravno edinole skozi Italijo. Cesar ne bosta zmogla meč ne nasilje, to more po vztrajnem in premišljenem delu doseči človeški duh. Duševnost našega najbližjega Zapada, ki vidi in čuti na Balkanu edinole «Balkanca-barbara», se mora ob čistih in lepih virih jugoslovanske umetnosti, ob ustvarjajočem delu jugoslovanskega duha prepričati, da politično suženjstvo ni moglo pomeniti in ne pomeni nikdar istočasno marazma duše, da je duh prost in ustvarja svobodno po večnih in neizpremenljivih zakonih

narave, da se kultura naroda ne more, ne dá pravilno oceniti in meriti po obsegu in starosti, ampak edinole po vsebini ter njenem napredku. Iz teh razlogov moramo Jugoslovani, mi Slovenci še posebno, biti hvaležni prevajalcema I. Reagentu in G. Susseku in tudi tržaški založbi «Parnaso», ki je v svoji prevodni knjižnici «Collezione di letterature slave» poslala kot prvi svoj prevod Cankarjevega «Hlapca Jerneja» v svet!

Prehajajoč na nagibe, ki so vodili prevajatelja pri izberi prvega teksta iz obilne umetniške produkcije Ivana Cankarja, da bi našega mojstra pripovednika primerno in tudi uspešno predstavila italijanskemu občinstvu, kritiki in bralcem, moramo pritrditi pravilnosti njunega stališča, ki ga označata z besedami: «Esso (Hlapec Jernej) appartiene ai suoi scritti sociali, che riguardano problemi ed aspirazioni comuni a tutti gli uomini.» V času težkih socialnih bojev, ki jih preživlja dandanes vsa Evropa, povojno Italijo pretresajo ti sunki posebno močno in vidno, bo našla ta knjiga skoro gotovo povsod svoj primeren odmev, bodisi v tem ali onem zmislu, ker je duševnost današnjega človeka vsled krivic in nasilja sodobnega kapitalizma tako zorana in dojemljiva za uporno seme Cankarjeve besede, kakor pravita tudi sama prevajalca: «Il patrimonio ch'egli ha lasciato alla letteratura slovena, non deve rimanere nascosto agli Italiani: e non devono rimanere nascoste agli infelici ed agli sventurati le opere del loro grande poeta, del loro grande scrittore.»

Tudi je Ivan Cankar v «Hlapcu Jerneju» vkljub žarkoviti subjektivnosti, ki ga je vodila skorajda pri vsem njegovem umetniškem delu tja do zadnjih let, v največji meri umerjen, objektivno do samega predmeta. Nekako od strani ga ogleduje («To povest vam pripovedujem, kakor se je po resnici vršila z vsemi svojimi nekrščanskimi krivicami in z vso svojo veliko žalostjo.»), kritično ga analizira, trpi ž njim in ga z mojstrsko besedno plastiko oblikuje do poslednjih črt dramatične razgibanosti. Zato more ta knjiga, rešena subjektivnih primesi, izvirajočih iz Cankarjevega razmerja kot umetnika in človeka do njegovih sodobnikov, oproščena satiričnega biča njegove umetniške in etične bojovite čudi, najti tudi v tuji obleki, med tujimi ljudmi neposredno in globoko razumevanje.

Kakšno pa je razmerje prevajalcev do umetnika? O njem se poučimo že v uvodu (Prefazione), ki v kratkih, jedrnatih potezah govori o pisatelju, njegovem življenju in delu med slovenskim ljudstvom. Naj navedemo v boljše razumevanje še par citatov iz njega: «La sua vitta è stata il calvario d'un grande scrittore, che volle essere sempre se stesso, senza mai piegarsi al dio denaro, nè ai gusti dei lettori?» — «Giunto al bivio del benessere materiale, che gli chiedeva il sacrificio della sua indipendente personalità, e dell'aspra quotidiana lotta contro gli spiriti ligi alla tradizione e schivi da ogni fatica intellettuale, che volesse significare vita vera, non esitò: scelse la seconda via, piena di spine, ma gloriosa; come tutti gli uomini veramente grandi.» — «Ma non è opera solo demolitrice la sua: in mezzo ai colpi ch'egli mena alla società, c'è la speranza e la fede; non ostante che tutte le sue opere ci facciano assistere al trionfo del malvagio e alla sconfitta del buono e del giusto.»

V luči teh lepih, lapidarnih besed vidimo Cankarja, velikega pisatelja, ki stopa iz ozkih mej domovine v vrsto umetnikov svetovnega slovesa, mož, ki so pogledali kakor on globoko v življenje in zajeli v svoja umetniška dela njega pravi in edini zmisel. In po vsej pravici! Zakaj Cankar, ki je videla v njem njegova ozkosrčna, provincijalna «dolina šentflorijanska» edinole zanikača, rušilca svojih starih, čestitljivih tradicij, ne more biti samo mojster besede, mag oblike; kajti, kako naj blešči in te vabi posoda, da jo zopet in zopet jemlješ v roke,

če je brez žlahtne vsebine, brez žarkega vina! Kako naj živi beseda, če ni duha v njej, oživljajočega in ustvarjajočega? In ta duh, ki je zrastel v trpljenju in bridkosti, ki je bil morda res tudi subjektiven, vezan samo na eno življenje, je v svojih posledicah — koncem, končev! — vendar in edinole — pozitiven! Tako razumeta Cankarja prevajalca, tako v poslednjih letih tudi domovina in v tej veri — upajmo! — nas bo potrdila tudi tujina, kajti «in mezzo ai colpi, c'è la speranza, c'è la fede!» In to je evangelijski samó vélikega sveta in samó vélikih ljudi! Sursum corda!
(Konec prih.) — Janko Samec.

KRONIKA

Italijanski prevodi Cankarjevega «Hlapca Jerneja». Zdi se, kakor da se je predvojna miselnost naših sosedov Italijanov z ozirom na nas Slovence v zadnjem času temeljito izpremenila. Vključenje Primorja v italijansko državo je rodilo v njih neko posebno zanimanje za jugoslovansko, v našem primeru tudi za slovensko kulturo, kar nam dokazujejo časnikarska poročila o naših prilikah in tudi nekateri prevodi iz naše književnosti, ki so in bodo v najbližji bodočnosti izšli v italijanščini. Predvsem nekatera Cankarjeva dela, zlasti «Hlapec Jernej» in «Podobe iz sanj». Prve knjige so se lotili kar trije različni prevajalci, tako da imamo o tem delu, deloma v rokopisu, deloma že v tisku, tri prevode. O knjigi, ki je izšla pred kratkim v Trstu pri založbi «Parnaso», poročamo na drugem mestu. Ista založba naznanja tudi skorajšnjo izdajo «Podob iz sanj», ki jih prevaja tržaški profesor Renato Pflieger. Ta je kot stalni predavatelj tržaške «Ljudske univerze» (Università popolare) v svojem predavanju «I poeti della morte e della paura» že omenjal tudi našega Cankarja in njegovo delo.

Drugič je «Hlapec Jernej» izšel v začetku letošnjega leta kot feljton v goriškem listu «La voce dell'Isonzo». Prevod je napravil profesor in pesnik Giovanni Lorenzoni. Kakor poročajo časopisi, pa je še neki tretji prevod, ki sta ga opravila ga. R. Vidmarjeva in italijanski časnikar Bruno Astori. Ta prevod je bila prevzela pred leti v založbo znana italijanska književna firma «Treves» v Milanu, a ga ni še izdala iz razumljivih političnih vzrokov.

Da je imel «Hlapec Jernej» v Italiji par let stalno smolo, nam dokazuje že za nimiva zgodovina I. Regentovega prevoda. Delo se je izvršilo na pobudo upravnika «knjižnice» socialističnega dnevnika «Avantija» že pred par leti. Ko je bil rokopis gotov in je čakal v milanski tiskarni, so nastale po Italiji znane politične homatije, požigi in razdejanja, katerih je bil deležen tudi «Avanti» in je tedaj naš «Hlapec Jernej» že vdruči zgorél na grmadi, kajti prvič so se bili osvetili nad njim že njegovi sodniki na Betajnovi!

Drugi prepis je dobro leto kasneje končal o priliki neke policijske preiskave v predalih italijanske policije; tretji pa je zopet zgorél v čast in slavo človeški kulturi in civilizaciji. Šele letos je izšel srečno v Trstu in upamo, da po prestanem ognjenem krstu vendarle ne bo več nikomur v nadlego in spodtiko.

Samo XIII. poglavje povesti pa je izšlo enkrat v 1924. letu v Milanu in ga je bil objavil list «Cagine rosse».

J. S.

Suprerealizem. Leta 1908. je Jules Romains obelodanil krepko pesnitev «La Vie unanime», nekako ritmično razpravo o družbeni psihologiji, iz katere se je pod vplivom sociologov kot Durckheim, Tarde, Le Bon razvila slovstvena struja «u n a n i z e m», nekak «whitmanizem», s katerimi utegneš primerjati Verhaerenov izrek: «Skupine delujejo kakor ena edina oseba številnih, protivnih obličij.»

Dr. Le Bon je nekje zapisal, da množice mislijo samo v podobah in so dostopne zgolj magičnemu vplivu prisodob, zato je nova struja skušala najti sugestivnih besed. Trudila se je zlasti, da bi rabila neposredni izraz. Pri tem je delala čestokrat nasilje jeziku in Romainu očitajo vrhutega še preobilno skatologijo. In struja se je polahko razbila v roman in vaudeville. Kubizem se je sčasoma pridružil Malherbeu, t. j. početniku klasicizma. Njega mlajši, dadaizem, je po kratkem trušču preminil zbog notranjih nesoglasij. Simultaneizem pa je navzlic nadarjenosti, ki jo kažeta »paroksisit« Nicolas Beauduin in Marcello Fabri, siromašen po številu svojih privržencev.

Vse te in enake značke se je zdelo, da se bodo razpršile, kar se je lani pojavil nov glasnik «Surréalisme», ki hoče zbirati mlade zastopnike novega duha v znamenju prevejanega G. Apollinairea. Med uredniki sta Pierre Reverdy in Jos. Delteil, znana že po raznih knjižnih uspehih. Tudi najglasnejši, André Breton, ni povsem začetnik.

Struja «višjega realizma», če sodiš po proglaših, sloni na resničnosti, se izraža s slikami, in sicer najrajši s podobami, ki jih vodi vidno, vizuelno opazovanje, kamor se morajo raztopiti, nalik usedlini, najprotivnejši življi istinitosti. Nasprotno pa suprarrealizem odklanja vse, kar je odmislek, abstrakcija: logiko, estetiko, dialektiko, besedno igro. Obsoja nadalje vsak diletantizem, vso dekadentno umetnost in si želi sile, moči, zdravja.

S prikupnim fanatizmom proglašja A. Breton popolno svobodo duha. Žeja po vzvišenem odseva iz takih izjav: «Najlepša noč je, kadar se bliska in treska.» Glede romana zameta vse banalnosti, češ, Paul Valéry po lastni izjavi ne bi mogel nikdar zapisati: «Markiza je odšla ob petih.» A isti Valéry se je nekoč pobahal, da bi razložil razne matematike po slogu, kako razrešujejo svoje enačbe. Torej tudi v neznamni vsakdanjosti utegneš naleteti na značilna odkritja.

Po takem boj za sanje, za fantazijo, za podzavest, kakor sta jo dvignila visoko v zrak romancier Proust in zdravnik Freud? Ne. Kot prekucuški diktator nam A. Breton omejuje obetano prostost: severnim in vzhodnim slovstvom kakor verski književnosti vseh krajev odreka vrlino, ki jih nahaja v čudovitosti podlistkarskih romanov, češ, večina zgledov iz omenjenih literatur so nekam otročji. To neumevanje moža, ki je pravkar hvalil svoj »realizem in pol«, t. j. detinstvo, izdaja, da je Breton navzlic vsem geslom — Francoz kakor drugi. Njegova struja se bo izvrgla v linearno ter okorelo, čeprav duhovito enoličnost, ako izključi iz svojega dela nenadne preobrazbe vseh možnih sensorielnih alkemij. In res, njegova blesteča Topljiva riba (Poisson soluble) ga ovaja kot enega najbolj učeni francoskih pesnikov. Pa tudi močen je in ostane, ako se ne zaslužji svojim geslom, geslom, ki utegnejo zastupati vsak umotvor, kakor ga moralni, politični ali antialkoholični nameni. Razvijal se bo kot njegov sodrug Louis Aragon, ki ga kritik Jean Cassou šteje za najboljšega živečega francoskega pisatelja.

Ob vsakovrstnih manifestih se domislim na ravnateljja, ki je dal prepleskati svoje gledališče in vprašal dramaturga Denneryja (1811—1899) za mnenje. Avtor priljubljenih igrokazov »Božja milost«, »Marie-Jeanne«, »Obe siroti« itd. pa je pogledal pozlate in dejal: »Ako boste tu notri uprizarjali dobre igre, vas vse to ne bo oviralo, da si ne bi napravili denarja.« O teorijah najnovejše šole smemo s Fernandom Vandéremom isto povedati: »Ako bodo suprarrealisti imeli srečne navdihe, jih vse to ne bo motilo, da nam ne bi dali dobrih umotvorov.« A. D.

NOVE KNJIGE

Uredništvo je prejelo v oceno sledeče knjige (z zvezdico * označene so natisnjene v cirilici):

Cankar Ivan, *Bílá chrysanéma*. — Nina. Ze slovinštiny přeložil Vojtěch Měrka. Prostějov. J. F. Buček. 1920. 133 str.

Cankar Ivan, *Milan a Milena. Čeledín Jernej a jeho právo*. Ze slovinštiny přeložil Vojtěch Měrka. Prostějov. J. F. Buček. Leto ? Str. 158.

Cankar Ivan, *Na úsvitě*. Ze slovinštiny přeložil Vojtěch Měrka. Prostějov. J. F. Buček. Leto ? 126 str.

Cankar Ivan, *Vůle a moc*. Ze slovinštiny přeložil Vojtěch Měrka. Prostějov. J. F. Buček. Leto ? 102 str.

Cankar Ivan, *Zbrani spisi. Prvi zvezek. Uvod in opombe napisal Izidor Cankar*. Ljubljana. Nova založba. 1925. XXVIII + 336 str. Cena broš. 55 Din, polplatno 70 Din in polsunje 90 Din.

Čitanka za strokovne obrtné nadaljevalne šole. Sestavil Fran Marolt. Ljubljana. «Zadruga gostilničarjev in kavarnarjev.» 1925. 375 str. Cena vez. 45 Din.

Domjanić Dragutin M., *Izabrane pjesme*. Zagreb. Matica Hrvatska. 1924. 184 str.

Gjalski Šandor Ksaver, *Dolazak Hrvata*. Historička novela. Zagreb. Matica Hrvatska. 1924. 119 str.

* **Grbić Olga**, *Sudbina Vere Petrovićeve*. Roman. Beograd. Izdanje biblioteke «Nova Žena». 1925. 48 str.

Kassowitz-Cvijijć A., *Franjo Ž. Kuhač. Stari Osijek i Zagreb*. Zagreb. Matica Hrvatska. 1924. 116 str.

Kette Dragotin, *Dětské pohádky*. Ze slovinštiny přeložil Vojtěch Měrka. Košice. T. Štanglerová. Leto ? 32 str.

Kette Dragotin, *Pohádky*. Ze slovinštiny přeložil Vojtěch Měrka a Jiří Wolker. Košice. T. Štanglerová. Leto ? 20 str.

Kmetova Marija, *Helena*. Ze slovinštiny přeložil Bohuš Vybíral. Prostějov. J. F. Buček. 1924. 95 str.

Ladanjski Ladislav, *Iz liječnikove duše*. Crtice. Zagreb. Matica Hrvatska. 1924. 84 str.

Muradbegović Ahmed, *Haremske novele*. Zagreb. Matica Hrvatska. 1924. 141 str.

Pesmi, slovenske narodne. Nabral in čveteroglasno postavil Marko Bajuk. I. zvezek. Pomnožena izdaja. Ljubljana. Nova založba. 1925. 80 str. Cena 26 Din.

Razprave. II. Ljubljana. Društvo za humanistične vede. 1925. 377 str. (Vsebinska: Radojčić Nikola: *Rankeova nova koncepcija srpske istorije*; Oštir Karel: *Baltoslovenska metatonija*; Prijatelj Ivan: *Levstikov politični «Naprej»*; Nahštigal Rajko: *Starocerkvenoslovenski evhologij*; Kos Milko: *Ljubljanski rukopis Lathcenove «Ecloga de moralibus Job»*; Ramovš Franc: *Praslovensko kaseg» «Edling»*; Bajec Anton: *«Filius regni» en roman*.)

Rus Jože, *Slovenska zemlja*. Kratka analiza, njene zgradnje in izoblike. Ljubljana. Zvezna tiskarna in knjigarna. 1924. 48 str. (Splošna knjižnica, zv. II.)

Wilde Oskar, *Slika Doriana Graya*. Roman. Iz angleščine prevedel Stanko Vurnik. Ljubljana. Zvezna tiskarna in knjigarna. 1925. 302 str. Cena broš. 36 Din, vez. 44 Din. (Splošna knjižnica, št. 50.)

Wolker Jiří, *Bratrská poesie*. Spoluprazoval Vojtěch Měrka. Košice. T. Štanglerová. Leto ? 68 str. (Vsebinska: Ivan Cankar: *Erotika*; Dragotin Kette: *Bánsé*; Alois Gradnik: *Padající hvězdy*.)

NAJNOVEJŠE KNJIGE

Tiskovne zadruge v Ljubljani, Prešernova ulica 54

Ivan Lah: **Knjiga spominov.**

Vez. 45 Din, broš. 35 Din, pošt. 2 Din.

Nušič-Govekar: **Narodni poslanec**

Komedija. Broš. 18 Din, pošt. 75 p.

Puškin-Prijatelj: **Kapetanova hči.**

Povest. — Broš. 24 Din, vez. 29 Din, po pošti 1'20 Din več.

Schönherr-Skrbinšek: **Zemlja.**

Komedija. - Broš. 15 Din, pošt. 75 p.

Budal: **Križev pot Petra**

Kupljenika. Povest.

Vez. 22 Din, br. 17 Din, pošt. 1'50 Din.

Melik A.: **Jugoslavija. I. del.**

Druga predelana in pomnožena izdaja. Navadna izdaja 60 Din, boljša 75 Din, po pošti 2 Din več.

Levstik VI.: **Deček brez imena** in

druge zgodbe za mlade čitatelje. Broš. 25 Din, vez. 30 Din, pošt. 2 Din.

Tavčar dr. Iv., **Zbrani spisi.**

V. zvezek. (Izza kongresa.)

Broš. 84 Din, v celo platno vezan 100 Din, polfranc. usnje 105 Din, po pošti 2'50 Din več.

Kersnik Janko: **Cyklamen.** Roman.

Vez. 27 Din, br. 22 Din, pošt. 1'50 Din.

Kersnik Janko: **Agitator.**

Broš. 18 Din, vez. 23 Din, pošt. 1'25 Din.

Sienkiewicz: **Potop.** 1.—4. sn.

Broš. s poštino 50 Din.

Frana Maslja-Podlimbarskega

Zbrani spisi. I. zvezek.

Uredil dr. J. Šlebinger. Broš. 70 Din, po pošti 2 Din več.

Filip Dom-Bradač: **Kako so se**

vragi ženili.

Broš. 30 Din, vez. 35 Din, pošt. 1'50 Din.

DELNIŠKA TISKARNA

D.

D.

BRZOJAVI: DELTISK

TELEFON ŠT. 132

ČEKOVNI ZAVOD

ŠTEV. 11.630

V LJUBLJANI, MIKLOŠIČEVA CESTA 16

Izdeluje vse tiskovine do naj-
umetnejšega barvotiska kakor
tudi natiskuje liste, časopise,
trgovinske in uradne tiskovine
Vsa tiskarska dela izvršuje kar
najhitreje in najvestneje po
strogo strokovnih pravilih

Obenem priporoča svojo
kar najbolj moderno urejeno

KNJIGOVEZNICO

ki izvršuje knjigoveška dela naj-
preprostejše do najfinejše vrste
Stroj za črtanje trgovskih knjig

Kr. dvorni dobavitelj

Anton Verbič

v Ljubljani, Stritarjeva ulica št. 2

Delikatese - Specerija
in kolonialno blago

Divjačina - Perotnina

Na drobno!

Na debelo!

Konfekcija - Manufaktura - Moda

Drago Schwab

Dvorni trg 3 Ljubljana Dvorni trg 3

Konfekcija za gosposde in dečke, kakor obleke, površniki, zimske suknje, dežni plašči itd. V zalogi specialno angleško in češko sukno. Modni in sportni predmeti

Lastni izdelki!

Solidne cene!

Gradbeno podjetje
ING. DUKIČ IN DRUG
Ljubljana
Bohoričeva ulica
št. 24

THE REX Co.

Ljubljana, Gradišče 10

Telefon 268

Pisalni, razmnoževalni in koptirni stroji — Vse pisarniške potrebščine po najnižjih cenah

«SLOGRAD»

slovenska gradbena in industrijska d. d.
LJUBLJANA

Izvršuje: stanovanjske hiše, trgovska poslopja, moderne industrijske zgradbe, betonske in železobetonske konstrukcije, vsakovrstne vodne naprave na podlagi 25 let. izkušenj ter železobetonske cevi za vodne naprave in vodovode

Telefon int. št. 180 Brzjavke: Slograd